

e-ISSN: 2757 - 5489

KASIM 2021

SAYI 02

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
TEYD

JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT
JSEM

e-ISSN: 2757 - 5489

**TEYD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
JSEM IS A PEER-REVIEWED JOURNAL**

Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors.

Dergi İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Kazım UYSAL
Journal Executive Owner

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAVASOĞLU
Editorial Board Secretary

Baş Editör: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf UYSAL
Editor in Chief

Editör: Öğr. Gör. Zeynep DUYAR
Editor

Editör Yardımcıları: Öğr. Gör. Ayşe GÜNEŞ
Associate Editors
Öğr. Gör. Hasbiye DİZMAN
Öğr. Gör. Selçuk ASLAN
Öğr. Gör. Serhat BAYRAK

Yabancı Dil Editörü: Öğr. Gör. İsmail KARABULUT
English Language Editor

Türkçe Dil Editörü: Öğr. Gör. Mehmet Ali DİNÇAY
Turkish Language Editor

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Yaşar Emin AKÇA
Cover Design

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ (TEYD)

Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu'nun resmi, hakemli ve bilimsel dergisidir. Dergi, bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir elektronik dergidir.

Mayıs ve **Kasım** aylarında olmak üzere altı ayda bir ve yılda iki kez yayımlanır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı; sosyal bilimler alanında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Dergide, İktisat, İşletme, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Maliye ve Uluslararası İlişkiler alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki özgün çalışmalar yayımlanır.

DANIŞMA & YAYIN KURULU

(Advisory & Editorial Board)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan YÜCE	(Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla BATUR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	(Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür ÖNDER	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	(Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Eray ACAR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Esra KABAKLARLI	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Faruk TEMEL	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Feyzullah ÜNAL	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal VATANSEVER	(Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	(National Academy of Security Service of Ukraine)
Doç. Dr. Mesut DOĞAN	(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Resul ÖZTÜRK	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sezgin KAYA	(Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Yavuz BOZKURT	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kemalettin ERYEŞİL	(Şırnak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yasin TAŞPINAR	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Elnur ALİYEYEV	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)

İLETİŞİM BİLGİLERİ

(Contact Info)

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu, Gediz, KÜTAHYA
E-posta (e-mail): teyd@dpu.edu.tr İnternet Sayfası (Web Page): <http://teyd.dpu.edu.tr>

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*
(REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. Kamuran REÇBER	(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Feyzullah ÜNAL	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Cantürk CANER	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz AŞKIN	(Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HİÇDURMAZ	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Alper ATAŞER	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ	(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL	(Bingöl Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. İshak TURAN	(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Av. Dr. Filiz DEĞER	(Biruni Üniversitesi)
Dr. Ali AÇIKGÖZ	(Bağımsız Araştırmacı)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Uluslararası Kuruluşlarda ve Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi: Covid-19 Örneği
Crisis Management In International Organizations And Turkish Public Administration: The Case Of Covid-19
Merve Doğan.....1-21
- Onarıcı Adalet Sistemi ve Dominic Ongwen Davası Üzerine Bir İnceleme
An Examination On The Restorative Justice System And The Case Of Dominic Ongwen
Zeynep Deniz Altınsoy.....22-36
- İttihat ve Terakki Hükümeti Döneminde Liberal İktisat ve Milli İktisat Politikaları (1908-1918)
Liberal Economy And National Economic Policies In The Period Of The Government Of Cup And (1908-1918)
Ömer Faruk Temizgül.....38-46
- Azerbaycan-Ermenistan İhtilafının Orta Asya Güvenliği Kapsamında İncelenmesi
Analysing Of The Azerbaijani-Armenian Conflict Within The Framework Of Central Asian Security
Aiman Atamuratova.....48-67

ULUSLARARASI KURULUŞLARDA VE TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KRİZ YÖNETİMİ: COVID-19 ÖRNEĞİ¹

Merve DOĞAN²

Öz

Bu çalışmada kavramsal çerçevede kriz ve kriz yönetiminin ne olduğu, özellikleri ve ortaya çıkmasına neden olan faktörler incelenip Covid-19 sürecinde Türk kamu yönetimi ve uluslararası kuruluşlarda Covid-19 krizinin yönetilmesi için uygulanan politikaların neler olduğuna yer verilmiştir. 2019 Aralık'ta Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü çok kısa bir sürede dünya geneline yayılan bir salgın haline gelmiştir. Ve ülkeleri ekonomi, sağlık, eğitim ve daha pek çok yönden olumsuz yönde etkilemiştir. Ve içinde bulunduğumuz 21.yüzyılda tüm dünyayı etkisi altına alarak ülkeleri ve uluslararası kuruluşları bir kriz dönemine sürüklemiştir. Bu kapsamda çalışmada Türk Kamu Yönetimi, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve salgında büyük hasar gören ülkelerin üye olduğu Avrupa Birliği incelenmiştir. Günümüz dünyasında artan etkileşim ve küreselleşme faktörleri nedeniyle hızlı yayılım gösteren bu salgın ulusal bazda bir epidemi olmaktan çıkıp bir pandemiye dönüşmesinden dolayı kararların, uygulanan politikaların ve mücadele sürecinde ortak harekete geçilmesi gereken bir durum olması da uluslararası kuruluşların da süreçte faal olması gereksinimini ortaya çıkartmıştır. Yine de krizle mücadele sürecinde ulusal düzeyde alınan tedbir ve kararların uygulanması için en büyük görev devletlere düşmektedir. Bu nedenlerden dolayı da çalışma kapsamında da Türk kamu yönetim idarelerinin ulusal bazda uyguladıkları politikalar ve uluslararası düzeydeki kuruluşların krizle mücadeledeki hareket planları ve izledikleri politikalar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kriz
Kriz Yönetimi
Covid-19 Salgını
Kamu Yönetimi
Uluslararası Kuruluşlar

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 13.09.2021
Kabul Tarihi : 10.11.2021
E-Yayın Tarihi : 30.11.2021

¹ Bu makale Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi yüksek lisans programında Doç. Dr. Vasfiye Çelik danışmanlığında hazırlanan "Uluslararası Kuruluşlarda ve Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi: Covid-19 Örneği" adlı tezden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, merve-dogaan97@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6297-6004.

CRISIS MANAGEMENT IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION: THE CASE OF COVID-19

Abstract

In this study, the crisis and crisis management in the conceptual framework, its characteristics and the factors that cause its emergence are examined and the policies applied to manage the Covid-19 crisis in Turkish public administration and international organizations are mentioned. The Covid-19 virus, which emerged in Wuhan, China in December 2019, has become a worldwide pandemic in a very short time. And it has negatively affected countries in terms of economy, health, education and many more. And in the 21st that century we are in, it has taken the whole world under its influence and dragged countries and international organizations into a crisis period. In this context, the Turkish Public Administration, the United Nations, the World Health Organization and the European Union whose country members were badly damaged in the pandemic, were examined. Since this epidemic, which has spread rapidly due to the increasing interaction and globalization factors in today's world, has turned into a pandemic from being an epidemic on a national basis, the decisions, policies implemented and the fact that a joint action must be taken in the struggle process have revealed the need for international organizations to be active in the process. Nevertheless, the states have the greatest responsibility for the implementation of the measures and decisions taken at the national level in the process of combating the crisis. For these reasons, within the scope of this study, the policies implemented by Turkish public administration on a national basis and also the action plans and policies of international organizations in combating the crisis have been examined in detail.

Keywords

Crisis
Crisis Management
Covid-19 Outbreak
Public Administration
International Organizations

Article Info

Research Article

Received : 09.13.2021

Accepted : 11.10.2021

Online Published : 11.30.2021

Kaynakça Gösterimi: : Doğan, M. (2021). "Uluslararası Kuruluşlar ve Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi: Covid-19 Örneği". Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 2 (2), 1-21.

Citation Information: Doğan, M. (2021). "Crisis Management in International Organizations and Turkish Public Administration: The Case of Covid-19". Journal of Society, Economics and Management, 2 (2), 1-21.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin her döneminde toplumlar, kurumlar, bireyler çeşitli sebeplerden kaynaklanan krizlerle mücadele etmişlerdir. Yaşanan kriz süreçleri çoğu zaman olumsuz olarak görülse de krizlerin iyi yönetilmesi durumunda fırsata dönüşmesi de olası bir durumdur. Bu nedenden dolayı krizlerin sadece toplumları felakete sürükleyen süreçler olarak değerlendirilmesi doğru olmaktadır. Krize ilişkin etimolojik köken itibariyle kavramı en iyi Çince 'den alınmıştır. Çoğu zaman bir tehlikeyken doğru stratejilerin uygulanmasıyla bir fırsata dönüştürülebilir. Geçmiş krizler incelendiği zaman krizlerin daha bölgesel çapta olduğu ve savaş dönemlerinde yayılım gösterdiği varsayımını ortaya koymak yanlış olmayacaktır. Fakat günümüz dünyasında artan etkileşimler, tetikleyici faktörlerin daha fazla olmasından dolayı krizler artış göstermektedir. Krizlerin ortaya çıkmasına neden olan sayısız olgu bulunmaktadır. Ekonomi, sağlık, yönetsel temelli pek çok olgu krizlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle 2019 Aralık ayında patlak veren ülkeleri ve uluslararası örgütleri ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda derinden etkileyen Covid-19 modern dünyanın karşılaştığı en büyük krizlerden biri haline gelmiştir. 2021 Ekim ayı itibariyle dünya üzerinde Covid-19 vakası bulunan 227 ülke bulunmaktadır. Bu da salgının ne denli kapsamlı ve büyük olduğunu göstermektedir. Ülke içinde ve uluslararası alanda sağlık sektöründe, eğitimde, ekonomik alanda ve yönetsel açıdan pek çok alanda ciddi hasarlara neden olmuştur. Sürecin bu denli tahribata neden olacağına hesaba katılmaması, geç kalınmış tedbirlerin olması da kriz yönetim mekanizmasının geç devreye girmesi de krizin büyümesine neden olmuştur. Bu çalışmanın yapıldığı süreçte kriz hala kontrol altına alınamamış etkisi devam eden bir niteliktedir. Fakat başladığı tarihten itibaren ulusal ve küresel bazda tedbirler uygulanarak sürece müdahale edilmeye çalışılmıştır. Uygulanan tedbirlerin kapsamı, kriz yönetimi için yeterli olup olmadığı ve sürecin ivedilikle çözülmesi için Türk kamu yönetimi yetkilileri ve uluslararası kuruluşların politikaları bu kapsamda incelenmiştir.

Çalışmanın ilk kısmında kriz ve kriz yönetiminin çeşitli tanımlamalarına yer verilip, özellikleri, nedenleri ve önemi incelenmiştir. Sonrasında da modern dünyada etkisi devam eden Covid-19 salgınının Türk kamu yönetimi ve Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin sürece müdahalesi, tedbirleri ve uygulanan politikalar incelenmiştir.

1. Kriz ve Kriz Yönetimi

Kriz ve kriz yönetimi kavramları sosyal bilimler literatürü açısından yeni olgulardır. Süreç içinde durumların tanımlanması açısından çeşitli kavramlar kullanılmış olmasına rağmen nihayetinde kriz ve kriz yönetimi tek bir başlık altında değerlendirilmeye başlanarak gerek devlet gerek işletmeler açısından önemli kavramlar haline gelmiştir. Bu başlık altında kriz ve kriz yönetiminin çeşitli tanımlarına, krizi ortaya çıkaran nedenler ve kriz yönetiminin özelliklerine yer verilmiştir.

1.1 Kavramsal Çerçeve Kriz

Tarih boyunca insanlar beklenmedik, alışılmı dışı durumlara ve olaylara şahitlik etmişlerdir. Bu durum ve olayları tanımlamak için de farklı ifadeler kullanmışlardır. İlerleyen süreçte ise düzgün olmayan, istikrarsız durumların tanımlanması için 'kriz' kelimesi kullanılmaya başlamıştır (Organ & Bateman, 1986:

474). Kriz kelimesi köken itibariyle Yunanca 'krenein' kelimesinden türetilmiştir. Kriz sözcüğü kritik ile aynı kökten türetilmiş olup 'eleştirmek, yargılamak' anlamlarında kullanılmaktadır. Latince'de ise 'yargı ve karar verme' anlamına gelen 'krino' kelimesi krize karşılık olarak kullanılmaktadır. İngilizceye de Latince'den 'ciddi bir durum, tehdit' anlamında 'crisis' kelimesi olarak geçmiştir (Babüroğlu, 1999: 38). Kriz Arapçada 'dönüm noktası veya güç dönem', Çince'de ise 'tehlike ve fırsat' olarak tanımlanmaktadır. Çince'deki fırsat anlamının dışında kriz kelimesi zor durumları, kişi ve kurumların yaşamak istemedikleri olayları tanımlamak için kullanılmaktadır (Uras, 2017: 21-22). Çince'deki anlamının özellikle belirtilmesinin başlıca sebebi de yazılırken iki farklı karakterin kullanılması ve bu karakterlerin ayrı ayrı okunduğunda ilkinin 'tehlike' ikincinin 'fırsat' anlamına gelmesidir. Batılı yazarlar da özellikle bu tanımlamanın üzerinde durarak kavramın ikilemini ortaya koymaya çalışmaktadır (Gilpin ve Murphy, 2008: 13).

Kriz kelimesi ilk olarak tıp alanındaki kullanımıyla karşımıza çıkmıştır (Hatemi, 1999: 18). Sonrasında ise günlük hayatta kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Hâlihazırda ekonomi, siyaset, uluslararası ilişkiler, askeri alanlarda yaşanan sıkıntılı süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kavramın günlük hayatta da sıkça kullanılmasından dolayı çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Akdağ (2005: 3) krizi, kurum ve işletmelerin beklemedikleri bir zamanda ortaya çıkan, hızlı yayılım gösteren, kurumun bu süreci idare ediş biçimine göre imajını ve geleceğini belirleyen süreç olarak tanımlamıştır. Kerninsky kriz tanımlamasını krizin özelliklerinden yola çıkarak yapmıştır ve bu tanımlamaya göre kriz beklenilmeyen, önceden sezilmeyen, sonuçları kontrol edilmeyen ve sezilse de değiştirilmeyen durum (Kerninsky, 1997) şeklinde ifade etmiştir. TDK sözlüğünde ise bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. The Shorter Oxford English Dictionary'de (1952: 424) krize ilişkin iki tanımlama bulunmaktadır. Bunlardan ilki krizi; dönüm noktası, hayati derecede önemli veya belirleyici aşama, ikinci tanımlama ise, ticaretle, siyasette veya buna benzer alanlarda ya da kişisel yaşamda bir tehlike veya gerilim zamanı şeklindedir. Krize ilişkin en yalın tanımlama ise örgütlerin planladıklarını yaşamaları (Tutar, 2007: 13) şeklindedir. Tanımları çoğaltmak mümkündür fakat genel itibariyle krize ilişkin tanımlamalarda genel kanı olumsuz anlamının ön planda olmasıdır.

Kriz kavramının, kamu yönetimi içinde değerlendirilmesi ise oldukça yeni bir durumdur. Liberal ekonomiye ve sisteme sahip gelişmiş ülkelerde 1929 Ekonomik Krizinden dolayı benimsenen Keynesyen ekonomi politikaları ve 2. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan sosyal devlet anlayışının ortaya çıkardığı yeni kamu yönetimi politikaları, Petrol Krizi temelinde bir kriz ortamı oluşmuştur. Gelişmiş ülkelerin bu krizi atlama için uyguladıkları ekonomik ve siyasal politikalar bir dizi yeni yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. 1970'li yıllara kadar vatandaşın mutluluğu ve refahı için çalışan 'refah devlet modeli' o yıllarda yaşanan krizler sonucunda değişen koşullara daha rahat adapte olabilen, daha esnek bir modeli zorunlu kılmıştır. Bu değişimlerin sonucu olarak da daha esnek, değişen koşullara daha hızlı adapte olmayı sağlayan 'Yeni Sağ' akımı ve 'Yeni Kamu Yönetimi' anlayışı krizin aşılması için bir çıkış kapısı olmuştur. Bu yaşanan kriz sonrasında ve benimsenen yeni politikalar doğrultusunda kriz ve kriz yönetimi süreçleri kamu yönetimi içinde de kullanılmaya başlanmıştır (Özel, 2010: 15).

Krizin özelliklerini öncesinde yapılmış olan kriz tanımlamalarından çıkarsamak mümkündür. Yapılan bütün tanımlamalarda krize ilişkin üzerinde en sık durulan nokta, krizin beklenmedik bir zaman ortaya çıkmasıdır. Krize ilişkin özellikler farklı yazarlar tarafından çeşitli şekillerde sıralanmıştır. Brewton (1987: 10) krize ilişkin özellikleri şu şekilde sıralamıştır;

- Örgütlerin işleyişinin kesintiye uğraması
- Hükümet düzenlemelerinde artış yaşanması,
- Örgüte karşı olumsuz kamu algısının oluşması
- Ekonomik zorlukların yaşanması,
- Çalışanların moral ve desteğinin kaybolması,
- Yönetimin zamanı verimsiz kullanmasını krizin belirgin özellikleri içinde sıralamıştır.

Tagraf ve Aslan (2003: 150) ise daha belirgin ve basit bir sıralama ile önceden sezilemeyen ani bir değişikliği ifade eden, hızlı ve zamanında karar verilmesi gereken bir süreç olarak kriz özelliklerini tanımlamıştır. Can vd. (2011: 433) ise krizin özelliğinin sadece örgüt işleyişini tehdit eden bir süreç değil bazen de örgütsel değişim ve yapılanma için bir fırsat olarak görmüştür. Çince karşılığı 'Wei-Ji'de olduğu gibi kriz örgütler için hem aşılması gereken zorluklar hem de zorluklar aşıldığında yeni kazançlar anlamına gelmektedir.

Krizin sosyal bilimler literatürüne 30-40 yıl önce giren bir kavram olduğunu belirten Tutar krize ilişkin üç temel özellik olduğu düşüncesindedir. Bunlar (Tutar, 2007: 18);

- Krizin çözülmesi için sınırlı zamanın olması,
- Krize yol açan olaylara dair bilgilerin güvenilmeyecek derecede belirsiz olması,
- Krizin mevcut maddi kaynaklara ve insan kaynaklarına tehdit oluşturan bir süreç olması.

Kriz özellikleri her ne kadar farklı şekillerde sınıflandırılmış olsa bile genel olarak bakıldığında hızlı karar verilmesi gereken bir süreç olduğu yönünde ortak bir kanı olduğunu söyleyebiliriz.

Krizleri ortaya çıkaran çeşitli faktörler bulunmaktadır. Krizler genel olarak doğal faktörler ve yönetim kaynaklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Beklenmedik olayların meydana gelmesi; deprem, sel, nükleer patlamalar, salgın hastalıklar, gemilerin batması, uçak düşmesi gibi daha büyük kitleleri etkileyen olaylar, terör saldırıları ve bunlara ek olarak ekonomi alanındaki olağandışı dalgalanmalar kriz nedenleri olarak görülmektedir (Aykaç, 2001: 125). Krizlerin ortaya çıkış nedenleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalardan bazıları şöyledir; krizi ortaya çıkmasını sebebinin çevresel faktörlerden ve içsel (örgütsel) faktörlerden kaynaklandığı görüşünü benimseyenler, krizin sebebinin önceden öngörülebilir krizler ve tahmin edilemeyen krizler şeklinde sınıflandırma yapanlar, krizi ortaya çıkaran nedenleri sistematik bir şekilde ele alan Sucu ise konuya krizin çözümü üzerinden yaklaşmıştır. Nedenlerin ortaya çıkışında kriz türlerinin, krizin aşamalarının, kriz sisteminin ve krizle ilgisi bulunanların bu sürecin değişkenleri olduğunu savunmaktadır. Sucu'nun prensibine göre kriz, sayılan bu değişkenlerin farklı bileşimlerinden oluşmaktadır. Çözüm sürecinde de bütün bileşenlerin ele

alınması gerektiği görüşündedir (2000: 45). Uluslararası Kriz Yönetim Enstitüsü (ICM) kriz sebeplerinin doğal afetlerden, mekanik problemlerden, insan hatalarından ve yönetime bağlı kararlardan dolayı ortaya çıktığı düşüncesindedir (International Crisis Management Institute).

Son dönemlerde nüfusun hızla artması ve küreselleşmenin de etkisiyle beraber gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin işleyemedikleri ya da ekonomilerine katkı sağlayamadıkları doğal kaynakların gelişmiş/süper güç haline gelmiş ülkelerin tekeline geçmesiyle beraber doğal olarak bir nüfus hareketliliği yaşanmaktadır. Yaşanan bu hareketlilik sonucunda ise; açlık, salgın hastalıklar, yasadışı göç gibi konular uluslar üstü sorunlar haline gelmiştir ve krizlerin tetikleyicisi olmuşlardır (Öztürk, 2004: 56-57).

Küreselleşmenin artması, ülkeler ve insanlar arasında artan etkileşim krizin ölçeğini genişletmekte ve daha fazla kişi ve örgütün hasar görmesine neden olmaktadır. Özellikle ekonomik anlamda ülkelerin ve örgütlerin birbirilerine bağımlı olmaları ya da farklı bir ifadeyle ticari etkileşimlerinin fazla olması ekonomik krizlerin hızla yayılım göstermesini olumsuz yönde etkilemiştir. McLuhan'ın (1994) iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla dünyanın 'küresel köy' haline geleceği iddiası mevcut durumda gerçekleşmiştir. Benzer şekilde Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye (2012: 3-5) tarafından ortaya atılan 'karşılıklı bağımlılık kuramı' (a theory of interdependence) da 20. yüzyılda sosyal, ekonomik, kültürel, politik gibi pek çok alanda ortaya çıkan küreselleşmenin etkisiyle sorunların aşılması, sürdürülebilirliğin sağlanması için ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında karşılıklı bir bağımlılığın olması gerektiğini açıkça ortaya çıkartmaktadır. Bu bağımlılık maliyetlerin azaltılması, askeri müdahalenin en az seviyeye indirilmesi gibi olumlu özelliklerinin yanı sıra salgınlar, krizler gibi olumsuz durumların da yayılmasını hızlandırmıştır.

Ekonomik anlamda ülkelerin etkileşimlerinin ne derece olduğunu ve birbirilerini hangi düzeylerde etkileyebildiklerinin anlaşılması için 2008 Finansal Küresel Kriz iyi bir örnek olabilir. Küresel kriz 2007 yılında ABD'de konut fiyatlarındaki sürekli artışın nihayetinde patlamasıyla ortaya çıkmıştır ve kısa bir süre içinde bütün finansal piyasalar üzerinde etkisini göstermiştir. Krizin konut piyasası üzerindeki etkileri 2007 yılının sonlarına doğru hissedilmeye başladı, 2008 ortalarında kriz gelişmiş ülkeleri etkisi altına alırken 2008 yılının sonlarında da gelişmekte olan ülkelerde kendini göstermiştir (Canbolat, 2018: 45). Krizin bu denli yayılım göstermesinin altında yatan temel sebep, ülkeler arasında sermaye hareketlerinin küreselleşmeyle beraber serbestleşmesi ve böyle bir durumda ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunun o ülkeyle bağlantılı bütün ülkeleri etkileyebilmesi gücünden kaynaklanmaktadır (Eğilmez, 2020: 47).

Küreselleşme, teknoloji ve ulaşım gibi faktörlerin gelişmesiyle beraber bir bölgede ya da bir ülkede ortaya çıkan bir virüsün veya hastalığın farklı ülkelerde yayılım göstermesi, insanlar arasında bulaşması da sayılan faktörlerin gelişmesine paralel olarak artış göstermektedir. Ortaya çıkabilecek bir virüsün hızla yayılması da ülkelerde sağlık, ekonomik, alt yapı yetersizliğinden kaynaklanan krizlerin meydana gelmesini kolaylaştırmaktadır.

1.2 Kavramsal Çerçeve ve Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi kavramı kamu yönetimine işletme literatüründen girmiş, dönemsel olarak yaşanan karmaşık olaylarla beraber önemi artan bir yönetim biçimidir. Bu yönetim her ülkenin veya örgütün koşullarına göre rotasını belirleyeceği ve önlemler alacağı örgüte özel bir yönetimdir (Filiz, 2006: 39).

Krizlerin üstesinden gelinebilmesi için krizlerin yönetilebilmesi, yönetilebilmesi için de kriz yönetiminin farkında olunması gerekmektedir. İyi ve etkin yönetme yetisi olmayan bir yöneticinin bu süreci başarıyla atlatması da beklenmemelidir (Bozgeyik, 2004: 42). Bütün unsurları birbirine zincir şeklinde bağlı olan bu süreçte bütün etkenler yaşanan olumsuz olayın belirleyicisidir.

Örgütlerin olağan dönemlerde karar verme süreçleriyle kriz dönemini yönetmek süreci daha da zorlaştırabilmektedir. Bu sebepten dolayı örgütler kriz dönemlerinde uygulanabilecek yönetsel politikalar belirlemektedir. Kriz dönemlerinde uygulanacak bu yönetsel politikalar da kriz yönetimini ortaya çıkartmaktadır (Can vd., 2011: 443; Tekin, 2015: 123).

Kriz yönetimi kavramı kullanıldığı alanlardan bağımsız olarak ele alındığında; ortaya çıkan bir olumsuzluğu çözmeye yönelik tepkisel süreç olarak algılanmıştır. Buradaki öncelikli amaç ise ivedi bir şekilde tepki verilerek krizin kontrol altına alınmasıdır (Uras, 2017: 25).

Kriz yönetimi, örgütlerde gerçekleşme ihtimali olan ya da yaşanan bir kriz sürecinin rasyonel ve planlı bir çerçevede sorunların çözülmesini veya en az hasarla atlatılmasını sağlayan bir süreçtir (Tekin ve Zerenler, 2010: 108). Kriz yönetimi sadece kriz ortaya çıktığında değil, kriz ortaya çıkmadan önce ve kriz sonrasında da yapılması gerekenlerin planlandığı dinamik bir süreçtir (Aydın ve Örnek, 2011: 74). Kriz yönetimi sadece krizden kaçınma ya da krizi en az hasarla atlatma olarak görülse de bunların yanında krizden faydalanmayı, krizi bir fırsata dönüştürmeyi de hedeflemektedir. Kriz yönetiminin dinamik yapısı yaklaşan krize karşı hazırlıklı olmayı ve krizi büyüme ve gelişme için fırsat olarak kullanmayı da hedeflemektedir (Sucu, 2000: 45).

Kriz yönetimi kavramı kamu açısından özellikle önem taşımaktadır. Çünkü kamuda yapılan hatalar özel sektörü de etkilediği için daha büyük bir kitle açısından sorun teşkil etmektedir (Bozgeyik, 2004: 40). Kamuda ortaya çıkan krizlerin özel sektörü etkilemesiyle beraber yönetim sürecinde karşımıza örgüt dışı faktörler de çıkmaktadır. Bu durumu tanımlamak için 'örgütsel kriz yönetimi' kavramı kullanılmaktadır. Örgütsel kriz yönetimi, örgüt dışı paydaşlarla birlikte örgüt üyelerinin krizleri önlemek veya meydana gelen krizleri etkin bir şekilde yönetmek için uygulanan sistematik bir girişim (Pearson ve Clair, 1998: 61) olarak tanımlanmıştır. Kriz yönetimi süreci sistematik bir çerçevede ele alınarak krizin ortaya çıktığı örgüt ve bundan etkilenebilecek örgütler korunmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak, bir krizin doğması, büyümesi, olgunluğa ulaşması ve azalması, örgütün çıkarlarını etkili bir şekilde tehdit edene kadar krizle başa çıkılmadığı anlamına gelmektedir (González-Herrero ve Pratt, 1995: 26). Kriz yönetimi kriz ortada yokken başlayan bir süreçtir ve örgütün her daim hazırlıklı olmasını sağlar. Kriz yönetimini başarıyla yürüten örgütler doğal afet kaynaklı krizler dışındaki krizlere hazırlıksız yakalanmamış olurlar.

Kriz yönetimi nispeten yeni bir alandır ve hala gelişiminin erken dönemindedir. Kriz yönetimi, örgütleri krize sürükleyen faktörleri incelemenin yanı sıra örgütün krize hazırlıklı olmasını sağlayan değişkenleri incelemektedir. Bu süreçte krize neden olan değişkenler için teknoloji, insan ve organizasyon sistemi gibi faktörleri incelemektedir. Kriz yönetimi ortaya çıkan karmaşık yapıyı sistematize ederek çözmeye çalışmaktadır (Mitroff ve Pearson, 1993: 49).

Can vd. kriz yönetiminin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (2011: 443);

- Bir karar alma sürecidir.
- Yönetimin farklı bir türüdür.
- Stratejik yönetimin ilkeleriyle benzer noktaları vardır.
- Birden fazla evreden oluşan komplike bir süreçtir.
- Temel amacı örgütün olası bir krize hazırlıklı olmasını sağlamaktır.
- Örgütün varlığını tehlikeye atabilecek olaylarla ilgilenir.
- Yaşanabilecek bir krizin en az kısa sürede, en az maliyetle ve en yüksek faydayla atlatılmasını hedeflemektedir.

Haşit ise sayılan bu özelliklere ek olarak bazı özellikler daha eklemiştir (2000: 66);

- Kriz yönetimi sürekli bir işlemdir. Ortada bir kriz yokken de olası bir kriz için çalışmalar yapılmaktadır. Hazırlanan kriz senaryolarının sürekli denemesi ve kontrol edilmesi gerekmektedir.
- Kriz yönetimi, ortaya çıkan krizin türüne ve değişkenlerine bağlı olarak hazırlanmaktadır. Bir krizde kullanılıp başarı elde edilmiş bir stratejinin yeni bir krizde başarı sağlaması beklenemez.
- Kriz yönetiminin başarıyla sonuçlanmasının olumlu etkisi örgüt ve yöneticiler üzerinde çok büyük olabilmektedir. Yöneticilerin güvenlerini ve motivasyonlarını artırırken örgütün de prestijini yükseltmektedir.
- Kriz yönetimi süreci zor, örgütler için zorunlu ve karmaşıktır. Krizin çözümlenmesi için esnek, yaratıcı, objektif ve yeniliğe açık bir çalışma ortamı gerekmektedir.

Kriz yönetiminin temel amacı ise, krizin verebileceği hasarı en aza indirmek hatta onu bir fırsata dönüştürerek örgüt için bir avantaja dönüştürebilmektir. Bunun gerçekleşebilmesi için ise krizin önceden öngörülmesi ve doğru yönetsel kararların alınıp uygulanması gerekmektedir (Asunakutlu vd., 2003: 141).

Kamu yönetimi açısından ise kriz yönetiminin temel amacı; kriz oluşmadan önce krize neden olabilecek olaylara karşı tedbir almak, olası bir krizle karşılaşıldıysa başlangıç aşamasında krizi oluşturan olayı engellemektir. Uygulanan tedbirler ve alınan önlemler yetersiz kaldıysa ve bir kriz ortaya çıktıysa milli menfaate ve kamusal çıkarlara zarar vermeden çözümler geliştirilerek en az hasarla sonuçlandırılması amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşılabilmesi için iyi bir planlama yapılması, ivedi karar verilmesi ve verilen kararların doğru olması esastır (Filiz, 2006: 54)

Uluslararası kriz yönetiminin ise iki farklı amacı bulunmaktadır. Birincisi krizin tırmanmasına engel

olmaktadır. İkincisi ise kontrollü tedbirler alınarak, silahlı çatışma riskini de göz önünde bulundurarak krizi tırmandırmaktır. Hangi amaç seçilirse seçilsin sonuçların iyi değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Uygulanacak kararların uluslararası hukuk açısından neden olabileceği problemler değerlendirilerek çalışmalar yapılmalıdır. Her krizin kendi yapısına uygun tedbirler alınmalı ve uygulamaya geçirilmelidir (Öztürk, 2004: 60).

2. Türk Kamu Yönetimi ve Uluslararası Kuruluşlarda Covid-19 Sürecinde Kriz Yönetimi

Kriz nedenlerinde krizlerin genel olarak doğal kaynaklı ve yönetsel hatalardan dolayı karşımıza çıktığını belirtmiştik. Büyük kitleleri etkisi altına alan salgın hastalıklar da doğal kaynaklı olarak ortaya çıkan kriz nedenlerinden biridir.

Tarihteki pandemik hastalıklardan bahsedildiği zaman akıllara SARS, Ebola, Domuz Gribi, Kuş Gribi, HIV, İspanyol Gribi vd. gelmektedir. 2019 yılı itibarıyla de bu hastalıkların arasına Covid-19 eklenmiştir. Adı geçen hastalıkların pandemik olarak tanımlanması için Dünya Sağlık Örgütü(WHO)'nün belirlemiş olduğu üç kriter bulunmaktadır. Bu kriterler;

1. Virüsün yeni bir tür olması,
2. İnsanlar arasında kolayca yayılması,
3. İnsandan insana bulaşmanın hızlı ve sürekli olması gerekmektedir (Pandemi nedir?, 2020).

1918 yılına kadar insanlar grip gibi hastalıkları ciddiye almamış ve bu hastalıkların yıkıcı etkileri olabileceği göz ardı edilmiştir. Çünkü verem ya da çiçek hastalığı gibi insanlara büyük zararlar vermediği düşünüldüğü için halk arasında 'yeni keyif' 'asil veba' gibi isimler verilmiştir. Büyük Savaş'a kadar grip 'evcil salgın' olarak görülmüştür. Fakat 1918'de Büyük Savaşla birlikte 18 ay içinde 50 milyondan daha fazla insanın ölümüne neden oldu. Böylelikle de grip salgını dünyanın en yüksek ölüm oranına sahip salgını olmuştur (Nikiforuk, 2018: 187-188). Kriz yönetimi açısından da salgın hastalıklarla mücadele açısından büyük zorluklar bulunmaktadır. Kısa sürelerde çok büyük kitleleri etkisi altına alabilmesinden dolayı sürecin işleme zorlaşmaktadır. Küreselleşmenin artan etkisi, insanlar arasındaki etkileşimin çoğalması da salgın hastalıkların yayılmasını hızlandıran faktörlerdir.

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan SARS-CoV-2 virüsüyle yayılım gösteren Covid-19 salgını da insanlık için büyük bir tehdit oluşturmuştur. 2021 yılının Eylül ayı itibarıyla dünya genelinde Covid-19 kaynaklı ölümlerin sayısı 4 milyonun üzerindedir. Ölümlerin en yüksek olduğu kıta ise Amerika'dır (Coronavirus Disease (COVID-19)-World Health Organization). Virüsün ortaya çıkan varyantları ve yayılım hızının yüksek olmasından kaynaklı olarak etkisi devam etmektedir. Uluslararası kuruluşlar, yerel örgütler ve hükümetler tarafından alınan kararlar ve uygulanan tedbirlerle önlenmeye çalışılmasına rağmen yıkıcı etkisi devam etmektedir.

Covid-19 pandemisi, Ebola gibi bölgesel etkiyle sınırlı epidemilerin aksine gelişmiş ülkelerin de içinde olduğu bütün dünyayı etkisi altına alan bu denli büyük ilk pandemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Durumun bu şekilde değerlendirilmesi sadece vatandaş tavırlarında değil aynı zamanda devlet mekanizmalarının karar sürecinde belirgin bir şekilde görülmüştür. Küreselleşmenin de etkisiyle insanlığın

bu tarz salgınlarla karşı karşıya kalacağı ve bütün toplumları etkileyeceği araştırmalar kapsamında öngörüle bile insanlar çeşitli komplo teorileri üretmiş ve bu çağda böyle bir olay yaşanmasına ihtimal verilmemiştir. Durumun bu şekilde değerlendirilmesi sadece vatandaş tavırlarında değil aynı zamanda devlet mekanizmalarının karar sürecinde belirgin bir şekilde görülmüştür. Sürecin yönetilmesi, insanlar arasında yayılan hurafelerin önlenmesi açısından ulusal ve uluslararası çevrede Dünya Sağlık Örgütü ve Sağlık Bakanlıklarına büyük görevler düşmektedir (Budak ve Korkmaz, 2020: 75).

2.1 Türk Kamu Yönetimi ve Covid-19

2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ilk vakaların duyurulduğu Covid-19 salgını 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiş ve Türkiye'de de ilk vaka aynı tarihte görülmüştür. Türkiye'de araştırmanın yapıldığı 2021 yılının Eylül ayı itibarıyla 50 binin üzerinde de vefat sayısı bulunmaktadır (Covid19). 11 Mart 2020 tarihinden beri Türk hükümeti tarafından sürecin doğru yönetilmesi açısından çeşitli tedbirler alınmıştır. Türkiye'de henüz bir vaka bulunmadığı ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmediği dönemde 10 Ocak 2020 tarihinde T.C. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca liderliğinde 31 bilim insanından oluşan bir bilim kurulu oluşturulmuştur ve bilim kurulu '2019-nCoV Hastalığı Rehberi' ile çalışmalarına ve tavsiye niteliğindeki kararlarını vermeye başlamıştır (Yener, 2020). 10 Ocak 2020 tarihinden Eylül 2021 tarihine kadar Covid-19'la mücadele kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından halkın bilinçlendirilmesi açısından broşürler, el kitapları basılmış, vatandaşların etkileşiminin azaltılması için uygulanan evde kal uygulaması kapsamında dini, sosyal ve kültürel faaliyetler kısıtlanmış, aşamalı olarak ülke içinde ve yurtdışında ulaşım ve dolaşım yasaklanmış ve kısıtlanmış, yurtdışından ülkelerine getirilen kişilere on dört gün karantina uygulaması, ülkede bulunan mülteci ve göçmenler için İl Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından bilgilendirmeler yayınlanmış ve sağlık durumları kontrol edilmiştir, kısmi olarak sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmış, maske fiyatlarındaki artışın engellenmesi açısından maske temini sağlanması, eğitimde uzaktan eğitim modeline geçilmesi, faaliyetine ara veren işletmelere ekonomik destek sağlanması, vergi ve kredilerde erteleme ve muafiyet sağlanması, sağlık altyapılarının güçlendirilmesi gibi çeşitli tedbirler alınmıştır (Turan ve Çelikyay, 2020: 13-20).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2020'de yayınladığı 'Türkiye'nin Covid-19'a Müdahale: İlk İzlenim' raporunda Türkiye'nin sürece ilişkin hareket planı değerlendirilmiştir. Bu raporda Türkiye'nin diğer ülkelerle kıyaslandığında düşük ölüm oranlarına sahip olması, süreçte siyasi liderliğin hükümet katılımlarının başarılı olması, 65 yaş üstü vatandaşlar için alınan ekstra tedbirlerle ölüm oranlarının düşük olması, yaşlılar ve kronik rahatsızlığı olan kişiler için seçici sokağa çıkma tedbirlerinin erken uygulanması, Türkiye'nin süreç içinde diğer ülkeleri iyi bir şekilde gözlemleyip vakaları azaltma politikaları (küresel düşün yerel uygula politikası), stratejik stoklar sayesinde ilaç, tıbbi ekipman sıkıntısından kaçınması, pandemi öncesinde sahip olduğu yatak kapasitesi sayesinde pandeminin pik noktasında bile yoğun bakım doluluk oranlarının %90'ı geçmemesi, Türkiye'nin antivirallerden geleneksel Çin tıbbının bazı rejimlerine kadar tüm olası tedavi seçeneklerinin kullanımına imkan sağlaması ve yaygınlaştırması, pozitif ve şüpheli kişilere erken ilaç tedavisinin başlanması Dünya Sağlık Örgütü tarafından başarılı olarak görülmektedir (WHO, 2020d: 19-20)

2.2 Uluslararası Kuruluşlar ve Covid-19

Küresel ölçekte salgınla mücadelede öne çıkan aktör olarak Birleşmiş Milletler çatısı altında faaliyet gösteren Dünya Sağlık Örgütü karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yanında OECD, Dünya Bankası gibi küresel örgütler de kendi alanlarında krize hazırlık, müdahale ve yeniden inşa süreçleri için ekonomik, tıbbi, sosyal ve aşı başta olmak üzere yapılan tüm çalışmalarını desteklemektedirler (Genç, 2021: 110) Bu çalışmada üzerinden durulacak olan uluslararası kuruluşlar Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve Avrupa Birliği'dir.

2.2.1 Birleşmiş Milletler (BM)

Covid-19'la mücadele kapsamında ele alınacak ilk uluslararası kuruluş Dünya Sağlık Örgütü'nün de çatısı altında faaliyet gösterdiği Birleşmiş Milletler (BM)'dir. Birleşmiş Milletler 1945'te kurulmuş uluslararası bir örgüttür. Şu anda 193 üye devletten oluşan Birleşmiş Milletler(BM) uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla ve bu amaç için barışa yönelik tehditleri engellemek, ortadan kaldırmak ve barışa yönelik ihlalleri kaldırmak için çalışmalar yürüten bir örgüttür. Covid-19'la mücadele süreci Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından yürütülmektedir. Birleşmiş Milletler'in ortaya çıkabilecek kriz öncesinde salgın hastalıklara ilişkin düzenlemeleri bulunmaktadır. Özellikle afetler konusunda Yokohama, Kobe ve Sendai çerçevesinde afet azaltım politikaları içinde epidemiler ve pandemiler yer almaktadır (Genç, 2021: 110).

Birleşmiş Milletler Covid-19 sürecinde hem üye olan devletlerin sayısı hem de geniş faaliyet alanıyla söz sahibi olan kuruluşlardandır. Covid-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte Birleşmiş Milletler Ebola, HIV, SARS gibi pandemilerdeki deneyimlerine dayanarak kamu ve özel sektörün iş birliği ile yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliğin azaltılması, krize karşı dayanıklılığın Birleşmiş Milletler'in görevinin bir parçası olarak Covid-19'a hızlı ve etkin müdahale için ülkelere destek vereceği açıklamasında bulunmuştur (COVID-19 Pandemisi | UNDP Türkiye).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres Covid-19'u 2. Dünya Savaşı'ndan beri yaşanan en büyük kriz olarak değerlendirmiştir. Covid-19 salgınının her ülkede istikrarsızlığa, resesyona ve kargaşaya neden olacağını altını çizmiştir. Salgınla mücadele sürecinde ülkelerin tedbirlerinin ve faaliyetlerinin Dünya Sağlık Örgütü'nün belirttiği noktalarla örtüşmesi gerektiğini bu büyük salgının sadece bu şekilde aşılabileceğinin üzerinde durmuştur. Covid-19'la mücadelede düşük ve orta gelirli ülkelerde salgın kaynaklı yaşanabilecek ekonomik sorunlarla mücadele edilebilmesi için COVID-19 Önlem ve Kurtarma Fonu kurulmuştur (Welle).

Birleşmiş Milletler 20 Eylül 2020 tarihli 'Covid-19 salgını konusunda taslak omnibus kararı'nda süreç müdahalesinde ve yapılacak eylem planını 58 madde şeklinde ' Genel Kurul, Çok taraflılık ve ortak hareket etme, Birlikte İyileşmek, Daha İyi Yeniden İnşa ve Ortaklıklar, Taahhütler ve İleriye Giden Yol' başlıkları altında yayınlamıştır (Draft Omnibus Resolution on the COVID-19 Pandemic General Assembly of the United Nations)

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Covid-19'la mücadele kapsamında çeşitli raporlar yayınlamıştır ve bunları son olarak 25 Temmuz 2021 tarihinde 'BM'in Covid-19'la kapsamlı müdahalesi'

politika özetlerini yayınlamıştır. Bu politika özetleri kapsamında yapılması gereken başlıca 4 yapı taşı bulunmaktadır. Bunlar;

1. Herkesi kapsayan bir çözüm bulunması,
2. Gelecekte yaşanabilecek salgınlara karşı direnç kazanma,
3. İklim değişikliği gibi ani olaylara karşı direnç kazanma,
4. Pandemi kaynaklı ortaya çıkan eşitsizliklerle mücadele edilmesi olarak belirlenmiştir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler harekete geçilmesi açısından da 3'lü bir müdahale süreci belirlemiştir. Birleşmiş Milletlerin bu müdahale sürecine göre;

1. Büyük ölçekli, planlı ve kapsayıcı bir sağlık müdahale planının oluşturulması,
2. Krizin neden olduğu yıkıcı sosyo-ekonomik, insan hakları yönlerini de ele alan politikaların benimsenmesi,
3. Daha iyi bir dönüşüm sürecinin oluşturulması şeklinde bir müdahale süreci planlanmıştır (Nations).

2.2.2 Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlığı geliştirmek, dünyayı güvende tutmak ve savunmasız insanlara hizmet etmek için ulusları, ortakları ve insanları birbirine bağlayan Birleşmiş Milletler kuruluşudur. Nisan 1945'te San Francisco'da düzenlenen Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması Konferansı'nda Brezilya ve Çin'den temsilciler uluslararası bir sağlık örgütü kurulmasını önerdiler ve bunun üzerine bu önerinin anayasasını çerçeveleyecek bir konferans toplandı. 15 Şubat 1946'da BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, Genel Sekretere böyle bir konferansı toplaması talimatını verdi. 18 Mart - 5 Nisan 1946 tarihleri arasında Paris'te bir Teknik Hazırlık Komitesi toplandı ve komite 19 Haziran ve 22 Temmuz 1946 tarihleri arasında New York'ta Uluslararası Sağlık Konferansı'na sunulan Anayasa önerilerini hazırladı. BM'nin 51 Üyesi ve diğer 10 ulusun temsilcileri 22 Temmuz 1946'da imzalanan Dünya Sağlık Örgütü Anayasasını hazırlamış ve kabul etmiştir (WHO).

Dünya Sağlık Örgütü sağlık krizi için insan kaynaklarını çözmek için küresel çapta ve ülke çapında eylemleri savunmak ve hızlandırmak, sağlıkla ilgili bin yıllık kalkınma hedeflerine ve herkes için sağlık hedeflerine ulaşılmasını destekleme misyonuyla faaliyet göstermektedir (Alliance vision and mission). Birleşmiş Milletler üyesi olan bütün ülkeler Dünya Sağlık Örgütü Anayasasını kabul ederek üye olabilir. Diğer ülkeler, başvuruları Dünya Sağlık Asamblesi'nin basit çoğunluk oyu ile onaylandığında üye olarak kabul edilebilir. Mevcut durumda Dünya Sağlık Örgütü'ne üye 194 ülke bulunmaktadır. Türkiye de 9 Haziran 1949 yılında Dünya Sağlık Örgütü Anayasasını kabul ederek örgüte üye olmuştur (Countries overview).

2005 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından 'Küresel Grip Hazırlık Planı' hazırlanmıştır. Bu planının hazırlanma amacı Dünya Sağlık Örgütü Üye Devletlerine ve halk sağlığı, tıbbi ve acil durum hazırlıklarından sorumlu olanlara müdahalede bulunma konusunda yardımcı olmaktır. Oluşturulan bu

yeni planla, pandemik bir tehdit oluşturabilecek yeni bir influenza virüsü alt tipinin ortaya çıkmasıyla ilişkili artan halk sağlığı riskinin aşamalarını yeniden tanımlamakta, ulusal makamlar için eylemler tavsiye etmekte ve her aşamada amacı Dünya Sağlık Örgütü tarafından alınması gereken önlemleri özetlemektedir. Bu, pandeminin farklı aşamalarında amacı Dünya Sağlık Örgütü dâhil çeşitli ortaklar tarafından alınacak önlemlerin daha fazla öngörülebilirliği ile sonuçlanmalı ve önerilen ulusal önlemlerde uluslararası koordinasyonu ve şeffaflığı geliştirmelidir. Bu aşamalar doğrultusunda kendi pandemi planlarını geliştirmeleri için ulusal makamlara da rehberlik sağlanmaktadır. Bu plan kapsamında ulusal pandemik influenza riskinin yönetimi sorumluluğu öncelikle ilgili ulusal makamlara verilmiştir. Her ülkeye, bu belgede yer alan tavsiyelere göre bir ulusal grip hazırlık planı geliştirmesi veya var olan planlarının güncellenmesi tavsiye edilmektedir. Her ulusal makam, bir influenza pandemisinin yayılma riskini azaltmada başarının anahtarı olduğundan, hazırlık önlemlerinin uluslararası uyumlu hale getirilmesine yönelik üzerine düşeni yapması konusunda uyarılmıştır (WHO, 2005).

Dünya Sağlık Örgütü Covid-19'un küresel çapta yayılmasından sonra bu süreçte müdahale edilmesi açısından 2020 yılında iki tane ve 2021 yılında bir tane olmak üzere toplamda üç tane stratejik hazırlık ve müdahale planı yayınlamıştır. Bu planlardan ilkinin Covid-19'un uluslararası öneme sahip bir halk sağlığı acil durumu ilan etmesinden dört gün sonra ilk 'Covid-19 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı'nı (SPRP) 4 Şubat 2020'de yayınladı. Covid-19 pandemisi büyüdükçe, SPRP, halk sağlığı müdahalesinin kritik yönlerinin önemini altını çizmek ve bazı ülkelerde uygulanan ciddi hareket kısıtlamalarından ülkelerin güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde geçiş yapmalarını desteklemek için Nisan 2020'de güncellendi (WHO, 2020b, 2020c). 24 Şubat 2021 yılında yayınlanan SPRP 2021 planı ise 2 kısma ayrılmıştır: İlk kısmında küresel epidemiyolojik durum değerlendirilirken, ikinci kısmında 2021 yılında Covid-19'la mücadele kapsamında yapılması gereken stratejiler ve amaçlar belirtilmiştir (WHO, 2021).

Dünya Sağlık Örgütü 2021 Stratejik Hazırlık ve Müdahale Planı'nın hayata geçirilmesi için Covid-19 Dayanışma Müdahale Fonu'nu faaliyete geçirmiştir. Bu fon ile alınan bağışların kullanılacağı faaliyetler şunlardır (WHO, 2020a):

- Vakaların tespit ve test edilmesi, temaslıların izlenmesi ve karantinaya alınması, yüksek risk gruplarının korunmasına dâhil olmak üzere halk sağlığı ve sosyal önlemler aracılığıyla bulaşmanın önlenmesi,
- İnfodemi yönetimi, dezenformasyon ve yanlış bilgilendirme ile mücadele,
- Aşı olma isteğinin artırılması, tüm ülkelerde aşı dağıtımının sağlanması ve aşı kampanyaları yürütülerek en savunmasız kişilerin korunması,
- Kaliteli bakım, sağlık personelinin eğitimi ve temel ürünlere erişimin sağlanmasıyla ölüm ve hastalık oranlarının azaltılması,
- Tüm ülkelerde aşı, teşhis ve tedavi araçlarına adil erişimin hızlandırılmasıdır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün süreci yönetimi konusunda ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Covid-19'un ilk vakasının 10 Aralık 2019 tarihinde görülmesi fakat uyarıların yapılmasında geç kalmalardan dolayı

sürece müdahalenin yavaşlaması ve hatta geç kalınıp yayılmasından dolayı eleştirilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan 31 Aralık 2019 tarihinde yaptığı bilgilendirme açıklamalarında herhangi bir seyahat kısıtlamasına gerek olmadığı, Çin tarafından sıkı tedbirler alındığını vurgulaması üzerine hastalık Çin dışındaki ülkelere hızla yayılmıştır. Hastalığın insandan insana bulaşmadığı yönündeki görüşleri dolayısıyla da bir acil durum ilan edilmemiştir. Benzer şekilde 2014 yılında Ebola salgınına karşı acil durumun geç ilan edilmesinden dolayı da Dünya Sağlık Örgütü'nün süreci yönetmekte başarısız olduğu sıklıkla dile getirilmektedir (Yücel, 2020).

2.2.3 Avrupa Birliği

Avrupa Birliği barışı, değerlerini ve vatandaşlarının refahını teşvik etmek; iç sınırlar olmaksızın özgürlük, güvenlik ve adalet sunmak, dengeli ekonomik büyüme ve fiyat istikrarına dayalı sürdürülebilir kalkınma, tam istihdam ve sosyal ilerleme ile son derece rekabetçi bir piyasa ekonomisi ve çevre koruma, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi teşvik etmek; AB ülkeleri arasında ekonomik, sosyal, bölgesel uyumu ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla kurulmuş bir yapıdır. Şuan da 27 üye ülkeyle büyük bir uluslararası kuruluştur (European Union, 2016).

Avrupa Birliği kuruluşundan sonra çeşitli krizler yaşamıştır. Özellikle 2008 Küresel Krizi'yle ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Üye ülkeler krizin durdurulması için istikrar ve kurtarma programları uyguladı. Sorunlarla başa çıkabilmek için Avrupa Birliği Avrupa 2020 Stratejisi, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (EFSM), Avrupa Finansal İstikrar Fonu (EFSF), Avrupa Sömestri, Avro Paketi, Altılı Paket, Avrupa İstikrar Mekanizması (ESM), Bankacılık Birliği gibi mekanizmalarla krizin üstesinden gelebilmek için girişimlerde bulundu. 2008 Küresel Krizinden sonra Avrupa Birliği toparlanma süreci yaşamıştır fakat sonrasında da düzensiz göç krizi, Brexit, aşırı sağ ve popülist akımların yükselişi nedeniyle de krizler yaşamıştır (European Union, 2020).

Avrupa Birliği Komisyonu Covid-19'la mücadele kapsamında Acil Müdahale Koordinasyon Merkezi aracılığıyla Avrupa Birliği üye ülkelere, şehirlerine ve vatandaşlarına;

- Maske gibi koruyucu ekipman bağışı ve medikal destek,
- Hastaların sınır ötesinde tedavisi,
- Avrupa Birliği vatandaşlarının ülkelere döndürülmesi gibi yardımlarda bulunmaktadır (European Union).

Ayrıca Avrupa Komisyonu, AB Sivil Koruma Mekanizması aracılığıyla Avrupa'da ve dünya çapında yaklaşık 30 ülkeye 15 milyondan fazla tıbbi malzeme teslimatını koordine etmiştir. Bu koordinasyon rolüne ek olarak, Avrupa Birliği gönderilen yardımın nakliye maliyetlerinin %75'ini finanse etmiştir. Örneğin; Ağustos 2021'de Tunus'tan gelen talebin ardından Avrupa Birliği antijenle birlikte yaklaşık 1,3 milyon aşı dozu ve yaklaşık 8 milyon yüz maskesi verilmesini desteklemiştir Ek destek sağlamak için Romanya'dan bir sağlık ekibi göndermiştir. AB ayrıca kritik ihtiyaçları ele alarak ve aşı kampanyasının koordinasyonunu destekleyerek devam eden salgınla mücadele için Epidemiyoloji Fonundan 700.000 € ayırmıştır (European Union).

Avrupa Birliği Covid-19 pandemisinden çıkışın küresel düzeyde ilerlemeye bağlı olduğu düşüncesinden hareketle küresel COVAX Tesisine yapılan yatırımlara öncülük ediyor ve ortak ülkelerin pandemiye aşmasına yardımcı olmak için bir AB Aşı Paylaşım Mekanizması kurarak aşı paylaşımına yönelik koordineli bir Avrupa yaklaşımı oluşturmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Von der Leyen Küresel Sağlık Zirvesi öncesinde yaptığı konuşmada amaçlarının salgının her yerde kontrol altına alınmasının, aşının sadece paylaşım ve ihracat yoluyla değil herkese ulaşmasının sağlanmasının ve üretim kapasitesinin artırılarak yayılımının artırılması, gelecekteki sağlık krizlerini önlemek ve bunlara hazırlanmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 2021'in sonuna kadar düşük ve orta gelirli ülkelere en az 100 milyon doz aşı bağışında bulunmayı hedeflediklerini eklemiştir (European Commission, 2021).

SONUÇ

Kriz kelimesi için tarih boyunca çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Sosyal bilimlerin geniş yelpazesi ve kelimelere ilişkin açık yorumlar sayesinde pek çok durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Ama kavrama ilişkin genel kanı kriz kelimesinin olumsuz anlamının, istikrarsızlık, felaket, beklenmeyen anda gelen kötü durumlar olduğu yönündedir. Kriz kelimesinin bu olumsuz tanımlamaları onu başa çıkılması gereken güç durum olarak görülmesine ve mücadele edilmesi için iyi bir yönetimi de beraberinde getirmiştir. Kriz yönetiminin doğru planlanması, uygun stratejilerle krizi fırsata dönüştüren veya olumsuz durumu ortadan kaldıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde kriz kelimesi ve kriz yönetiminin detaylı tanımlamaları ve özelliklerine yer verildikten sonra bir kriz süreci olarak Covid-19'un ne olduğuna ilişkin bir zemin hazırlandıktan sonra Türk kamu yönetimi ve uluslararası kuruluşlar açısından izlenen politikalara yer verilmiştir.

Türk Kamu Yönetiminin Covid-19'la mücadelesi incelendiğinde Dünya Sağlık Örgütü'nün süreci acil durum olarak ilan etmesinden önce bilim kurulu oluşturarak erken müdahale sistemini harekete geçirdiği dikkat çekmektedir. Sonrasında da uyguladığı tedbir ve hareket planlarıyla süreci etkin bir şekilde yönetme çabasında olduğu görünmektedir. Türk Kamu Yönetimi açısından incelendiğinde sürecin bir kriz yönetim planına uygun olarak yönetildiği, gerekli planlamaların yapılması, müdahale ekibinin oluşturulması ve esnek hareket alanının sağlanması gibi pek çok yönden iyi bir kriz yönetim planı oluşturulduğu söylenebilmektedir.

Uluslararası kuruluşlar bakımında süreç değerlendirildiğinde ise Birleşmiş Milletler'in süreci dünya üzerindeki bütün insanlar için eşitlik çerçevesinde ayırım yapılmaksızın yaklaştığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler sürecin yönetilmesi konusunda herkesi kapsayan bir çözüm bulunması ve ortaya çıkabilecek eşitsizliklerle mücadele edilmesi misyonunu benimsemiştir.

İkinci olarak incelenen uluslararası kuruluş olan Dünya Sağlık Örgütü Covid-19 sürecinde yayınladığı hazırlık planlarıyla sürece ilişkin bilgilendirmelerde bulunmuştur. Fakat süreçle en yakın temaslı kurum olmasına rağmen en çok eleştirilen ve güvensizlik yaratan örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Acil durum ilan edilmesinde geç kalınması, geçmiş epidemilerdeki benzer tutumları nedeniyle ülkeler tarafından eleştirilerin odağı haline gelmiştir.

Son olarak incelenen kuruluş olan Avrupa Birliği 2008 Küresel Krizi'nden beri çeşitli krizlerle

mücadele ederken Covid-19 pandemisi birliği ciddi şekilde etkilemiştir. Vaka sayıları bakımından dünyada 2. Sırada bulunan Avrupa Kıtası süreçten büyük hasarlar almıştır. Uyguladığı politikalar bakımından üye devletlerle iş birliği ve koordinasyon bakımından güçlü dinamiklerle süreci yönettiği görülmektedir. Ayrıca aşı çalışmalarındaki katkıları ve süreçten etkilenen diğer ülkelere yardımları bakımından etkin bir figür olduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Aralık 2019'dan beri modern dünya ciddi ve belki de çok büyük hasarlar bırakacak bir süreç yaşamaktadır. Süreçte yaşanan ekonomik, siyasi sorunlara rağmen mücadele edilmesi gereken ve bütün ülkelerin ortak hareket etmesini gerektiren çok büyük bir kriz olduğu gerçeğini net bir şekilde ortaya çıkartmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları, akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (2005). Halkla İlişkiler Ve Kriz Yönetimi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 1-20.
- Asunakutlu, T., B., Safran ve E., Tosun (2003). Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), 141-163.
- Aydın, Ş. ve A. Ş., Örnek (2011). Kriz ve Stres Yönetimi. (3. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aykaç, B. (2001). Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 123-132.
- Babüroğlu, O. N. (1999). Kriz Süreci Yönetiminde Yeni Bir Paradigmaya Doğru. Görüş, 41, 38-43.
- Birgun.Net. (2020). Pandemi nedir? Epidemideki fark ne. <https://www.birgun.net/haber/pandemi-nedir-epidemi-arasindaki-fark-ne-291446> (12.09.2021)
- Bozgeyik, A. (2004). Krizleri Fırsata Dönüştürmek. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Brewton, C. (1987). Managing a Crisis: A Model for the Lodging Industry. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 28(3), 10-15.

- Budak, F. ve Ş., Korkmaz (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 62-79.
- Can, H., Ö. A., Azizoğlu ve E. M., Aydın, (2011). *Organizasyon ve Yönetim*. (8.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Canbolat, N. (2018). *Küreselleşme Oyunları ve Kriz*. (1. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- Crisis PR Experts. International Crisis Management Institute. <http://www.crisisprexperts.com/> (23.10.2020)
- Dw.Com. (2020). BM: İkinci Dünya Savaşı'ndan Beri En Büyük Kriz. <https://www.dw.com/tr/bm-ikinci-d%C3%BCnya-sava%C5%9F%C4%B1ndan-beri-en-b%C3%BCy%C3%BCk-kriz/a-52974468> (12.09.2021)
- Eğilmez, M. (2020). *Küresel Finans Krizi*. (17.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- European Commission. (2021). Opening address by the President: Global Health Pre Summit. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_2602 (12.09.2021)
- European Union. Crisis Management and Solidarity. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/crisis-management-and-solidarity_en (12.09.2021)
- European Union. (2016). About the EU. https://europa.eu/european-union/about-eu_en (12.09.2021)
- Filiz, E. (2006). *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi. Malatya
- Genç, F. N. (2021). *Kriz Yönetimi Covid-19 Pandemisi*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- General Assembly of the United Nations. Draft Omnibus Resolution on the COVID-19 Pandemic. <https://www.un.org/pga/74/2020/09/10/draft-omnibus-resolution-on-the-covid-19-pandemic-2/> (12.09.2021)
- Gilpin, D. R. ve P. J., Murphy (2008). *Crisis Management and Complex World*. New York: Oxford University Press.
- González-Herrero, A. ve C. B., Pratt (1995). How to Manage a Crisis Before—Or Whenever—It Hits. *Public Relations Quarterly*, 40(1), 25-29.
- Haşit, G. (2000). *İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Hatemi, H. (1999). Krizin Kritiği. *Düşünen Siyaset*, 1(1), 17-18.
- Keohane, R. O. ve J. S., Nye (2012). *Power and Interdependence*. (4. Baskı), Boston: Longman.
- Kerninsky, D. A. (1997). Proactive Crisis Management and Ethical Discourse: Dow Chemical's Issues Management Bulletins 1979-1990. *Journal of Business Ethics*, 16(8).
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man* (1. Baskı). Cambridge: MIT Press.
- Mitroff, I. I. ve C. M., Pearson (1993). From Crisis Prone to Crisis Prepared a Framework for Crisis

Management. 7(1), 48-59.

Nikiforuk, A. (2018). Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın Ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi. (Çev. S. Erkanlı), (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Organ, D. W. ve T. S., Bateman (1986). Organizational Behavior. (3. Baskı). Texas: Business Publications.

Özel, M. (2010). Kamu Yönetiminde Kriz Ve Türk Yerel Yönetimlerinde Yeniden Yapılanma. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(1), 12-29.

Öztürk, O. M. (2004). Dış Politikada Kriz Yönetimi. Ankara: Odak Yayınevi.

Pearson, C. M. ve J. A., Clair (1998). Reframing Crisis Management. The Academy of Management Review, 23(1), 59-76.

Sucu, Y. (2000). Kriz Yönetimi. Ankara: Elit Yayıncılık.

Tağraf, H. ve T., Arslan (2003). Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım. Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 4 (Sayı 1), 149-160.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. Avrupa Birliğinin Tarihçesi. <https://www.ab.gov.tr/105.html> (12.09.2021)

T.C. Sağlık Bakanlığı. Covid19. <https://covid19.saglik.gov.tr/> (11.09.2021)

Tekin, M. ve M., Zerenler (2010). İşletmelerde Kriz Yönetimi. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Tekin, Ö. F. (2015). Kriz Yönetimi ve Kamu Yönetimi İçin Önemi. Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dergisi, 18(2), 119-135.

The Shorter Oxford English Dictionary (1952). (3. Baskı, C. 1). Oxford: Oxford University Press.

Turan, A. ve H. H., Çelikyay (2020). Türkiye’de KOVİD-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3(1), 1-25.

Tutar, H. (2007). Kriz ve Stres Yönetimi. (2.Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

United Nations. UN Response to COVID-19. <https://www.un.org/en/coronavirus/UN-response> (11.09.2021)

United Nations Development Programme in Turkey. COVID-19 Pandemisi. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/coronavirus.html> (11.09.2021)

Uras, U. (2017). Kriz Yönetimi Ulusal ve Uluslararası Güvenlik. Ankara: Trend Yayınevi.

World Health Organization. Alliance vision and mission. https://www.who.int/workforcealliance/about/vision_mission/en/ (12.09.2021)

World Health Organization. Coronavirus disease (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (11.09.2021)

World Health Organization. Countries overview. <https://www.who.int/countries> (12.09.2021)

- World Health Organization. History. <https://www.who.int/about/who-we-are/history> (12.09.2021)
- World Health Organization. (2005). WHO Global Influenza Preparedness Plan the Role of WHO and Recommendations for National Measures Before and During Pandemics. World Health Organization.
- World Health Organization. (2020a). COVID-19 Response Fund. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/donate> (12.09.2021)
- World Health Organization. (2020b). 2019 Novel Coronavirus (2019-Ncov): Strategic Preparedness and Response Plan. World Health Organization. (12.09.2021)
- World Health Organization. (2020c). Covid-19 Strategy Update. <https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-strategy-update> (12.09.2021)
- World Health Organization. (2020d). Turkey's Response to Covid-19: First Impressions. <https://www.euro.who.int/en/countries/turkey/publications/turkeys-response-to-covid-19-first-impressions-ankara,-turkey,-11-july-2020> (12.09.2021)
- World Health Organization. (2021). COVID-19 Strategic Preparedness and Response Plan (SPRP 2021).
- Yener, D. (2020). Türkiye'nin Koronavirüsle Mücadele Politikasına "Bilim Kurulu" Yön Veriyor. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-koronavirusle-mucadele-politikasina-bilim-kurulu-yon-veriyor/1777215> (12.09.2021)
- Yücel, H. (2020). Analiz: Dünya Sağlık Örgütü'nün Koronavirüs Yönetimi. SETA. <https://www.setav.org/analiz-dunya-saglik-orgutunun-koronavirus-yonetimi/> (12.09.2021)

EXTENDED ABSTRACT

Throughout human history, countries, communities and groups have experienced various crises. Crisis and crisis management are new notions in terms of social sciences literature. Over time, various words have been used instead of the notions of crisis and crisis management. The best definition of the word crisis throughout history has been made by China. When the word crisis is analyzed etymologically in Chinese, it means 'danger and opportunity'. Just as in this sense, the crisis gains a meaning by looking at how the process is managed.

There are various factors that bring about a crisis. The causes of crises are generally natural disasters, epidemics, wars, and economic reasons. Unexpected events; affecting larger masses such as earthquakes, floods, nuclear explosions, epidemics, sinking of ships, plane crashes, terrorist attacks, and in addition to these, extraordinary fluctuations in the economy are considered as causes of crisis. The rapid increase in the population in recent times, the inability of underdeveloped and developing countries to meet the needs of this population, as well as issues such as hunger, epidemics, illegal migration have also led to the emergence of the crises.

Recently, the increasing interaction between countries and the effect of globalization have been

expanding the scale of the crises. In particular, the economic dependence of countries and organizations on each other, or in other words, the high commercial interactions, negatively affected the rapid spread of economic crises.

With the development of factors such as globalization, technology and transportation, the spread of a virus or disease that arises in a region or a country and its transmission among people increase in parallel with the development of the factors mentioned. The rapid spread of a virus that may arise also facilitates the occurrence of crises arising from health, economic and infrastructure inadequacy in countries.

The fact that crises have so many different triggers necessitates a planned structure like crisis management. Crisis management and crisis management organization are of great importance in terms of rapid intervention in the event of a possible crisis. Crisis management is a process that starts when the crisis is not there and ensures that the organization is always prepared. Organizations that carry out crisis management successfully prevent them from being caught unprepared for crises other than natural disasters.

Crisis management examines the factors that drag organizations into crisis, as well as the variables that enable the organization to be prepared for crisis. In this process, it examines factors such as technology, people and organizational system for the variables that cause the crisis.

For the causes of crisis, crises are generally caused by natural origin and administrative errors. Epidemic diseases, which affect large masses, are also one of the causes of crisis arising from natural origin. Covid-19, which affected the whole world in December 2019, is also considered in this category. The Covid-19 pandemic is the first such pandemic to affect the whole world, including developed countries, unlike epidemics limited to regional effects such as Ebola.

In order to combat the Covid-19 epidemic, many attempts have been made, both on a national and international scale. Within the scope of this article, the crisis management processes of the Turkish Public Administration, the World Health Organization, the United Nations and the European Union have been examined.

Turkish Public Administration authorities formed a scientific committee of 31 scientists on January 10, 2020 in order to intervene in the process. Brochures, commercials, handbooks were prepared and distributed to raise public awareness against Covid-19. Within the scope of the stay at home practice which was implemented to reduce the interaction of citizens, religious, social and cultural activities were restricted, transportation and circulation in and out of the country was gradually banned and restricted, a fourteen-day quarantine was applied to people brought to their country from abroad. Various measures have been taken, such as providing masks, switching to a distance education model in education, providing economic support to businesses that have suspended their activities, providing postponement and exemption from taxes and credits, and strengthening health infrastructures.

The United Nations is one of the organizations that have a say in the Covid-19 process, both with the number of member states and with its wide field of activity. They underlined that the Covid-19 epidemic will cause instability, recession and turmoil in every country. They emphasized that the measures and

activities of the countries in the fight against the epidemic should coincide with the points stated by the World Health Organization, and that this great epidemic can only be overcome in this way. The United Nations published the policy briefs on the "UN's Comprehensive Response to Covid-19" on 25 July 2021. There are 4 main building blocks that need to be done within the scope of these policy briefs. These are, ‘ (1) Finding an all-encompassing solution, (2) Gaining resistance against future epidemics, (3) Gaining resistance against sudden events such as climate change, (4) Tackling inequalities arising from the pandemic’.

The World Health Organization provided information on the process with the preparation plans it published during the Covid-19 process. However, although it is the institution that has the closest contact with the process, it emerges as the organization that is most criticized and creates distrust. The delay in declaring an emergency has become the focus of criticism by countries because of their similar attitudes in past epidemics.

While the European Union has been struggling with various crises since the 2008 Global Crisis, the Covid-19 pandemic has seriously affected the union. The European Continent, which ranks 2nd in the world in terms of the number of cases, has received great damage from the process. It is seen that it manages the process with strong dynamics in terms of cooperation and coordination with the member states in terms of the policies it implements. It is also noteworthy that it is an active figure in terms of its contributions to vaccine studies and aid to other countries affected by the process.

ONARICI ADALET SİSTEMİ ve DOMİNİC ONGWEN DAVASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zeynep Deniz ALTINSOY¹

Öz

Onarıcı adalet teorisinin amacı çatışmanın taraflarının katılımı ile suçun sonucunda meydana gelen hasarın onarılmasıdır. Bu süreçte devlet organları eliyle adaletin sağlanmasından ziyade suçun asıl mağdurunun ve failin katılımı öngörülmektedir.

Böylelikle başta suçun mağduru olmak üzere fail ve toplumun da ihtiyacı olan onarıcı bir yaklaşım ortaya konulmuş ve taraflara sorumluluk bilinci yüklenerek topluma yeniden katılmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu hukuk yaklaşımının temelinde mağdur yer almaktadır ki mağdurun uğramış olduğu zararın giderilmesi anlayışından hareketle ortaya çıkmıştır. Hemen belirtmek gerekir, onarıcı adalet yaklaşımı aynı zamanda failin ifa ettiği zararlı eyleminin farkına varmasını, eyleminin sonuçlarını görmesini böylelikle ileride suç teşkil eden zararlı fiilleri yeniden işlememesini de hedeflemektedir.

Onarıcı adalet yaklaşımı ile suçlu ve mağdur bir araya getirilerek suçun sonuçlarından biri olan toplumsal bozulmayı, ahlaki çöküntüyü, toplum içinde yaşamının gerektirdiği geleneksel kurallarda ve ilişkilerde meydana gelen bozulmayı da önlemek amaçlanmaktadır.

Dolayısıyla çalışmada hukuk sistemlerin de yeni bir paradigma olan onarıcı adalet sisteminin aslında ne olduğu ve bu bağlamda özellikle savaştan çocukların çatışma esnasında işlemiş oldukları suçlar için uygulanabilirliği tartışılacaktır. Çalışmada izlenen yöntem birincil kaynaklar olan yargılamanın tutanakları ve uluslararası hukukun kaynaklarından olan anlaşmaların incelenmesidir. Bu çerçevede çalışmada öncelikle onarıcı adalet perspektifinin ne olduğunun tartışıldığı ve ceza-adalet sisteminden onarıcı adalete geçişin sebep olduğu şartlar ilk başlıkta anlatılacaktır. Devam eden başlıkta Ongwen'in yargı süreci, diğer başlıkta ise onarıcı adalet perspektifinin Ongwen Davası açısından uygulanabilirliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Onarıcı Adalet
Dominic Ongwen
Çocuk Savaşı
Cezalandırıcı Adalet
Uluslararası Ceza Mahkemesi
Lordun Direniş Ordusu

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 05.10.2021
Kabul Tarihi : 16.11.2021
E-Yayın Tarihi : 30.11.2021

AN EXAMINATION ON THE RESTORATIVE JUSTICE SYSTEM and THE CASE OF DOMINIC ONGWEN

Abstract

The aim of restorative justice theory is to repair the damage caused by the crime with the participation of the parties to the conflict. In this process, the participation of the main victim and the perpetrator of the crime is envisaged rather than the provision of justice by the state organs.

Thus, a restorative approach, which is needed by the perpetrator and the society and especially the victim of the crime, has been put forward and it is tried to ensure that they re-join the society by imposing a sense of responsibility on the parties. The priority of this legal approach is the victim, which has emerged from the understanding of eliminating the damage suffered by the victim. It should be noted right away that the restorative justice approach also aims to make the perpetrator aware of his harmful action, and make him see the consequences of his action, so that he does not commit harmful acts that constitute a crime in the future.

With the restorative justice approach, it is aimed to prevent social deterioration, moral collapse, and the deterioration in the traditional rules and relations required by living in society, which is one of the consequences of crime, by bringing the criminal and the victim together.

Therefore, in this study, what the restorative justice system, which is a new paradigm in legal systems, actually is and in this context, its applicability for crimes committed by warring children during conflict will be discussed. The method followed in the study is the examination of the proceedings, which are the primary sources, and the agreements, which are the sources of international law. In this context, firstly, what the restorative justice perspective and the conditions caused by the transition from the criminal-justice system to restorative justice will be discussed in the first title of the study. In the following section, Ongwen's judicial process and in the other section, the applicability of the restorative justice perspective for the Ongwen Case will be discussed.

Keywords

Restorative Justice
Dominic Ongwen
Child Warrior
Punitive Justice
International Criminal Court Lord's Resistance
Army

Article Info

Research Article
Received : 10.05.2021
Accepted : 11.16.2021
Online Published : 11.30.2021

Kaynakça Gösterimi: : Altınsoy, Z. D. (2021). “Onarıcı Adalet Sistemi ve Dominic Ongwen Davası Üzerine Bir İnceleme”. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 2 (2), 22-36.

Citation Information: Altınsoy, Z. D. (2021). “An Examination On The Restorative Justice System and The Case of Dominic Ongwen”. Journal of Society, Economics and Management, 2 (2), 22-36.

GİRİŞ

Onarıcı adalet kavramı ceza adalet sisteminde yeni bir paradigmaya yön vererek, çağdaş ceza-adalet sistemlerinin tamamında görülen “cezalandırıcı adalet” sisteminden ayrılmayı ve farklılaşmayı gerektirmektedir. Cezalandırıcı adalet işlenen suç yasal düzenin ihlali olarak ifade ederken, onarıcı adalet bir yıkım ve zarar olarak değerlendirilmektedir. Onarıcı adaletin temel unsurunun cezalandırmadan ziyade onarma olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Onarıcı adalete göre, adalet tesis etmenin devletin görevi ve hakkı olmadığını, adalet sürecinde söz söyleme hakkının anlaşmazlıkların taraflarına ait olduğudur. Onarıcı adalet sürecinin başlayabilmesi için tarafların gönüllü katılımı ve failin sorumluluğu kabul etmesi gerekmektedir. Suçun doğurduğu yaraların sarılması ve taraflar arasında gerçek sulhun sağlanması onarıcı adalette esas alınmaktadır.

Lordun Direnişi Ordusunun Sinia Tugayının sorumlusu olan Dominic Ongwen henüz on yaşlarında iken okul yolunda Örgüt tarafından kaçırılmış ve bir savaşçı olarak yetiştirilmiştir. Bu süreçte birçok suçun hem mağduru hem de faili olmak kaydıyla vahşete tanıklık etmiştir. Çocuk yaşta savaşmak ve suç işlemek zorunda bırakılmış olan Ongwen 6 Aralık 2016'da başlayan yargısının neticesinde içinde savaş suçlarının ve insanlığa karşı suçların da bulunduğu altmış bir suçtan yirmi beş yıla mahkum edildi.

Çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması savaş suçu olarak kabul edilir. Ancak silahlı çatışmalarda çocuk savaşçıların kullanılması, günümüz çatışmalarının hem araçlarının hem de sistematığının çeşitlenmesi yüzünden sıkça rastlanan bir durumdur. Çatışmanın içinde hemen her işi yapan çocuklar, bir yandan kaçırılmaları nedeniyle çatışmanın mağduru, diğer yandan belki de çatışmanın gereği işlemeye zorunlu oldukları ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle de faile dönüşüyorlar. Dolayısıyla bu çocukların statülerinin tanımlanması konusunda gerçek bir sorun ortaya çıkıyor. Çatışmanın neresinde oldukları karmaşık bir hal alıyor ve işledikleri suçlar açısından adaletin uygulanması da gerçek bir hesap verilebilirlik noktasında eleştirilmeye açık bir hale geliyor. Ancak Ongwen yargılandığı sırada erişkin bir insandı ve Örgüt içinde önemli bir mevkiye kadar yükselmişti. Dolayısıyla sadece çocuk yaşta işlediği suçlar değildi dava konusu olan. Dominic Ongwen için ceza-adalet sistemi uygun muydu, onarıcı adalet perspektifinden yaklaşmak neyi kazandırıp neyi kaybetmeye yol açacaktı.

Bu noktadan yola çıkarak çalışmanın amacı onarıcı adalet düşünce sisteminin hangi suç tiplerinde etkin bir sonuç alacağına yönelik bir inceleme yapabilmektir. Pozitif hukuk sisteminin toplumun yapısına ve ihtiyacına istinaden gelişme gösterdiğini, hukukun organik bir yapı olduğu gerçeğini göz ardı etmeksizin adaletin gerçekleştirilmesinde etkin bir yöntem midir sorgulamaktadır. Söz konusu çocuklar olduğunda onarıcı adalet sisteminin etkinliği kayda değer bir umut da olabilmektedir.

Öyle ki; suç teorileri kapsamında bir perspektiften bakıldığında suçun öğrenilen bir olgu olduğunu savunan teoriler mevcuttur. Bu durumda fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini henüz tamamlamamış bireyler olarak çocuklar açısından onarıcı adaletin önemi büyük olabilir.

1. Onarıcı Adalet Sistemi ve Ortaya Çıkmasında Etkin Sebepler

Onarıcı adalet kavramı ceza adalet sisteminde yeni olduğu düşünülen bir yaklaşımdır. 1070'li yılların ortalarından itibaren Kıta Avrupası'nda uygulamada yer alan yargılama usulünün eksik yönlerine çekilen

dikkat ile gelişme göstermiştir. Mevcut adalet paradigmasının failinin kim olduğu ve suçun ne olduğu yönüyle ilgileniyor olması nedeniyle ortaya çıkan haksız fiilin onarılması veya giderilmesinde tek taraflı bir yöntemi benimsemiş durumdadır. Onarıcı adaletin temel unsurunun cezalandırmadan ziyade onarma olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Werner ve Stuart, 1995: 210-224). Onarıcı adalete göre, adalet tesis etmenin devletin görevi ve hakkı olmadığını, adalet sürecinde söz söyleme hakkının anlaşmazlıkların taraflarına ait olduğudur. Bu bakış açısı ile onarıcı adalet yaklaşımının suça, faile, mağdura ve suça müdahale hususunda ceza adalet yaklaşımından ayrılmaktadır. (Özbek, 2018: 3-15). Onarıcı adalet sürecinin başlayabilmesi için tarafların gönüllü katılımı ve failin sorumluluğu kabul etmesi gerekmektedir. Suçun doğurduğu yaraların sarılması ve taraflar arasında gerçek sulhun sağlanması onarıcı adalette esas alınmaktadır. Onarıcı adaletin ceza adaletinde meydana getirdiği paradigmatik değişim ile mevcut ceza adalet sisteminin yapısı, işlevleri ve hedeflerini şekillendiren, cezalandırıcı adalet paradigmasından ayrışarak ceza adaletine yeni bir anlayış getirmeyi amaçlamaktadır (Onarıcı Adalet Programları El Kitabı, 2021: 21).

Onarıcı adalet yaklaşımı birçok devletin adalet sisteminde benimsemiş olduğu ceza-adalet yaklaşımına alternatif olmasından ziyade bu yaklaşımın iş yükünü üzerinden alabilmek ve toplumsal düzenin sağlanmasına yeni bir bakış açısı getirmek amaçlı uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir² (BM. Viyana, para. 29). Yaklaşım her ne kadar 1970’li yılların ortalarından itibaren adalet sistemlerinde bir yenilik olarak anılmaya başlasa da bugün dahi geliştirilmekte olan bir kavram olduğu için üzerinde tam bir ortak payda da birleşilemediğini söylemek gerekir. Dolayısıyla kavram bugün “pozitif adalet”, “toplumsal adalet”, “düzeltici adalet”, “iyileştirme”, “toplum temelli adalet yaklaşımı”, “düzeltici adalet” şeklinde de anılmaktadır (Miers, 2001: 85-88).

Onarıcı adalet yaklaşımı ile toplum içinde failin eylemi neticesinde meydana gelen suç olgusuna toplumun aktörleri tarafından bir tepki verilmektedir. Bu bağlamda Barton geleneksel ceza adalet sisteminden çok daha işlevsel olduğunu onarıcı adaletin dört temel perspektifle bu işlevselliği sağladığını söylemiştir (Barton, 2000a: 44). Bu perspektifleri “ahlaki bozulmanın tersine döndürülmesi, sosyal ve ahlaki gelişmenin sağlanması, bütünleştirici utanmanın bir diğer deyişle nedamet duygusunun yaratılması, duygusal ve ahlaki bakımdan iyileşmenin sağlanması” olarak belirlemiştir. Barton’a göre, geleneksel ceza-adalet sisteminin cezai bir eyleme adil cevaplar vermede yetersiz kalmaktadır. Adil cevapların verilebilmesi için ceza adaletinde gerçekliklere açık bir tutum sergilenmelidir. Bunun yolu da onarıcı adalettir, nitekim varolan sistemsel bozukluk bunu zorunlu kılmaktadır (Barton, 2000a: 45-48). Geleneksel ceza-adalet sisteminin temelinde yatan uygulama sürecinde suç olarak tanımlanmış eylemin yanıtı ceza-adalet uzmanları tarafından verilmektedir. Ancak bu yaklaşımda gerçekten bir çok eksiklik

² Bu bağlamda Birleşmiş Milletler “Suçun Önlenmesi ve Failere Yönelik Muamele Kongresinde, Suç ve Adalet Üzerine Viyana Deklarasyonu: Yirmi birinci Yüzyılın Zorluklarıyla Yüzleşmek” isimli oturumunda başta mağdurlar olmak üzere fail ve toplumun içinde yer alan grupların ve konuyla ilgili olan tüm kişilerin haklarına, çıkarlarına özen gösteren onarıcı adalet yaklaşımlarının desteklenmesi ve programları uygulayan devletlerin özverilerinin takdir edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından 2002 yılında onarıcı adalet yaklaşımını uygulamaya geçiren devletlere bir çağrı yapmış, bu bağlamda Uzmanlar Grubu tarafından düzenlenmiş olan Ceza Konularında Adalet Programlarının Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Temel İlkelerinin içinde olduğu bir öneriyi kabul etmiştir. Bknz; (Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century), 10. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Failere Yönelik Muamele Kongresi, Viyana, 10-17 Nisan 2000, A/CONF. 184/4/Rev. 3, para. 29.; Bangkok Declaration—Synergies and Responses: Strategic Alliances in Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, 18-25 Nisan 2005, para. 32.

vardır. Örneğin ceza-adalet yaklaşımında uzmanlar gerçek profesyonellerdir ancak mağdur ve failin adalet ihtiyaçlarını anlayabilmek için gerekli olan ayrıntılı bilgi ve takdire sahip olmadıkları gerçektir. Bu iki tarafın kendi yakın topluluğu, aileleri veya arkadaşları kişisel bilgilerine sahiptir. Bu bilgilerin önemi; suçun çözümünde ve nedenlerinde ihtiyaç ve koşulların kişi üzerinde oynamış olduğu rolün belirleyiciliği konusunda vakaya daha derin bir perspektiften bakılmasını sağlamasındadır. Bir başka ifade ile ceza adaleti uzmanları ve bürokrasi kaçınılmaz biçimde birincil paydaşların ihtiyaç duymuş olduğu adaleti yansıtmayacak prosedürel önceliklere ağırlık vereceklerdir. Netice itibarı ile bu tutum dayatılan bir sonuç olacaktır. Mevcut ceza adalet anlayışının bu geleneksel yaklaşımı insanların faydasına olmayacak ve hatta verimsiz bir süreç çıktısı elde edilecektir. Dolayısıyla ceza-adalet yaklaşımının odaklandığı sonuç kimin kazanıp kimin kaybedeceğine dair bir cevap niteliğinde olacaktır (Barton, 2000b: 58). Ceza-adalet yaklaşımının bu çıktısı ne fail ne de mağdur tarafından sahiplenilmiş bir sonuç olmayacaktır. Netice itibarıyla geleneksel ve yetkinliği kanıtlanmış olsa bile ceza-adalet yaklaşımı daha az paydaşın memnun olduğu muhtemelen bu memnuniyetin de haksız biçimde edinildiği bir sonuç ortaya koymuş olacaktır. Elbette bu hususların gerçekliğini kanıtlamak çalışmamızın amacı dışındadır. Ancak gelinen noktada onarıcı adalet yaklaşımına dair süreçlerin devletler tarafından tercih edilme sayılarında bir artışın olduğu da aşikardır. Onarıcı adalet kavramı, Anglo-Saxson menşeli bir kelime olduğu için daha çok Kanada, ABD ve Britanya’da kullanılmaktadır (Baytaç, 2012: 117). Kavram aynı zamanda ceza alanında mağdur ve failin arabuluculuğu kapsamında Ontario ve Elmira adında iki suça sürüklenmiş çocuk davasında Kanada’da uygulama alanı bulmuştur. Dolayısıyla ilk onarıcı adalet uygulaması suça sürüklenmiş çocukların fiilleri nedeniyle topluma ve suçtan direkt zarar görenin zararının tazminine yönelik bir uygulama olmuştur (Peachey, 1989: 14-15; Özbek, 2005: 191). Bu uygulama sadece Kanada ile sınırlı kalmamış ABD, Avusturya, Fransa, Almanya, Norveç, İspanya’da onarıcı adalet yaklaşımını özellikle çocuk suçlular açısından uygulamaya başlamışlardır (Akyüz, 2003: 140). Bu gelişmelerin neticesinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi onarıcı adalet yaklaşımının Avrupa devletleri genelinde uygulamaya konulması için özel çalışma grupları oluşturulmasını ön görmüştür. Bakanlar Komitesi’nin 15 Eylül 1999’da, R (99)19 sayılı “Ceza Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk” konusunda aldığı tavsiye kararı kabul edilmiştir.

1.1. Onarıcı Adalet Yaklaşımının Temelinde Belirginleşen Teorilerin İyileştirmeye Çalıştığı Toplumsal Algılar

Onarıcı adalet yaklaşımının hedefinde aslında suç olarak tanımlanan eylemin kendisine yöneltilmiş bir tepki vardır. Fail suç teşkil eden eylemiyle kendi vicdanını bir takım gerekçelerle ortadan kaldırmaya gayret eder. Bu tutum onarıcı adalet yaklaşımında iyileştirilmeye çalışılan yanlış algılardan birinin psikolojik yönünü temsil eder. Bu psikolojik yönü Bandura’nın örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Fail eyleminin zararını bilir ve bunu “bu işten yeteri kadar para kazanırsam başkalarına da yardım yaparım” şeklinde vicdani bastırma ile öter. Yani suçun kötü sonuçları iyi olduğunu tasavvur ettiği sonuçla rasyonelleştirir. Başka şekilde zararın kötü sonucunun kişisel sorumluluğunu reddeder ya da sorumluluğu daha aza indirger. Örneğin “ben sadece bana söyleneni yaptım, yapmak zorundaydım” şeklinde bir savunma failin şahsi sorumluluğuna dair küçümseme şeklindedir. Fail suçun sonucunun kurbanı

etkilemediği iddiası ile de bu vicdan susturma eylemini gerçekleştirmeye gayret eder. “Onlara bir şey olmaz, zaten zenginler, çaldığım birkaç parça şey onları etkilemez” gibi cümleler failin eyleminin sonuçlarına karşı yapmış olduğu bir reddiye şeklindedir. Ya da mağdurun bu eylemi hak ettiğine dair mağduru suçlayıcı veya aşağılayıcı cümlelerin arkasına sığınır (Bandura, 1990: 142-150). Dolayısıyla vicdanın susturulması için gösterilen çabalar ahlaki bozulmaya neden olan temel argümanlardan biridir ve bu argümanın tersine dönmesini sağlamanın yolunun onarıcı bir yaklaşımla sağlanabileceği düşünülmektedir (Retzinger ve Scheff, 1996: 323-326). Bandur’a bu ahlaki ve vicdani susturmanın nedenlerinin ceza-adalet yaklaşımının bir sonucu olarak toplumda yer ettiğini iddia eder. Oysa iyi yönetilen onarıcı adalet toplantılarının dönüştürücü gücü vardır. Bu sayede suçtan zarar gören, kendisine verilen zararı, suçluya yüz yüze anlattığı toplantılarda failin “iç geri çekilme mekanizmalarına” etki edecektir. Neden olunan eylemleri sorgulatacak ve nedameti uyandırarak ahlaki çöküntüyü tersine çevirecektir. Ahlaki bozulmanın onarıcı yaklaşımın öngördüğü yöntemlerle geriye çevrilmesi suçlunun entegrasyonunun sağlanmasına değil, kurbanın da restorasyonunun sağlanmasına hizmet edecektir (Barton, 2000c: 67).

Diğer taraftan ahlak içinde insanların davranışlarının yer aldığı sosyal olarak inşa edilmiş bir gerçeklik olarak görülebilir. İnsanların davranışları ahlaki doğru ve yanlış açısından değerlendirilir. Toplumsal olarak kabul edilebilir veya zorunlu ilişki kurma yolları ve başkalarına karşı toplum tarafından onaylanan davranışlar doğru, kabul edilemez ve onaylanmayan davranışlar yanlış sayılır. Toplumda huzurlu ve bir arada yaşama ve sosyal uyum için ahlakileştirmenin her kişi için yapılabilmeye olması gerekir. Toplumun her üyesi birbirinden etkilenerek kültürlenir ve bu durumda ahlakileştirme olumlu anlamda sağlanmış olur.

Ahlakileştirmede başarısız olan kişiler kültürel etkileri kabullenememiş ve kültürlenmenin sürecinden geçememiş dolayısıyla kendi yaşamlarında ve diğer bireylerin yaşamında önemli bir yer tutan değerlere ve sosyal normların gelişmesine katkıda bulunamamıştır. Bu açıdan bakıldığında, ahlak toplumda önemli bir işlev görür ve sosyal uyumu kolaylaştırır. Bir başka deyişle onarıcı yaklaşımın hedeflediği sorun çözme pratiğinde sosyal ve ahlaki gelişmenin de sağlandığı iddia edilir. Bireyin öğrenme süreci toplumdaki diğer katılımcılar ve bireylerin hataları ve kendi hatalarını bilmeyi de içerir (Barton, 2000, Beccaria, 2016: 71-84). Onarıcı adalet yaklaşımı mağdur ve faili suçtan zarar gören diğer aktörleri bir araya getirerek olumlu ve olumsuz ahlaki olguların öğrenilmesine fırsat sağlarken olumsuz davranışların toplumun dışına atılarak kültürlenmenin önünü açar ve sosyal ahlaki gelişimi sağlar. Onarıcı adalet yaklaşımı hatalı davranışın koşullarının tam bir olgusal ve ahlaki resmini sunar ve böylece tüm katılımcılar sonuçlar ve nedenlere dair bilgilenir (Braithwaite, 2002: 42).

Diğer bir perspektif onarıcı adalet yaklaşımında duygusal ve ahlaki gelişimin sağlandığı durumların da varlığına işaret eder. Bu perspektifte onarıldığı iddia edilen hasar aslında hem maddi hem manevi yöndedir. Fail ve mağdur nihai bir anlaşmaya ulaşmıştır. Dolayısıyla mağdurun mağduriyeti tazmin edilmiş, toplum hizmeti veya daha özel olgularla bu tazmin sağlanmıştır (Retzinger ve Scheff, 1996: 317). Retzinger ve Scheff pişmanlık belirtisi, saygı, nezaket, özür dileme gibi eylemleri duygusal ve ahlaki gelişimin sağlanmasında çekirdek dizin olarak belirlemiştir. Yazarlara göre failin mağdurdan özür

dilemesi ve mağdurun onu affetmesi mağdurun memnuniyetinin ve failin tekrar suç işlemede engel teşkil edecektir. İşte bu dizin uzlaşmanın anahtarıdır. Dolayısıyla böyle bir anahtarın uzlaşmaya neden olması ile duygusal ve ahlaki gelişim fail için de mağdur için de olumlu ve onarıcı olmaktadır. John Braithwaite'e göre, suç en iyi şekilde, topluluğun kendi üyeleri içinden seçilmiş birincil denetleyicilerin aktif denetimleri aracılığıyla kontrol edilir (Braithwaite, 2002: 8). Oysa aile ortamı bize en iyi şekilde ve saygıyı koruyarak da utandırma olanağının olduğunu gösteren örnek topluluktur. Dolayısıyla faili eyleminden dolayı bütünleştirici utandırma perspektifi ile topluma yeniden entegre etmenin yolu onarıcı bir uygulamadan geçmektedir. Öyleyse failin olduğu onarıcı bir yaklaşımın uygulanması esnasında onun ailesinin ve yakınlarının varlığı hem faili utandıracak hem de ailesinin ve yakınlarının dışlamasından ziyade onun saygı duyduğu bireylerin önünde aşağılanmadan davranışının onaylanmadığını görmesini sağlayacaktır. Bu tutum failin toplumun dışına atılmadan olumsuz davranışının reddinin bir göstergesi olduğu için bütünleştirici özelliğinin de ön plana çıkarak failin entegrasyonunda etkin olacaktır.

Onarıcı adalet yaklaşımı elbette faili haksız fiilinden dolayı pür-i pak bir konuma layık görmek amacıyla değildir. Bu yaklaşımın amacı şayet böyle olsaydı içinde bulunan “adalet” kavramının geçerliğinden bahsetmek yanlış olurdu. Onarıcı adalet yaklaşımının şayet failin ve mağdurun yaşı, cinsiyeti, ırkı gibi özelliklerine bakılmaksızın uygulanabilirliği tartışılıyor ve bir çok modern hukuk uygulamalarında yer alabiliyorsa söz konusu çocuklar olduğunda suçun hem mağduru hem faili olabilecekleri önemle belirtilmelidir. Bu eksende çocuk suçlular için uygulanabilirliği daha makul bir yaklaşım olabilir (Onarıcı Adalet Programları El Kitabı, 2021: 26).

2. Dominic Ongwen Davası

Dominic Ongwen Kuzey Uganda'da 2002 ve 2005 yılları arasında Tanrının Direnişi Ordusu içinde işlemiş olduğu suçlar için yargı önüne çıktı.

Savcılık tarafından Ongwen'e “sivillere yönelik saldırıları yönetme, cinayet, köleleştirme, işkence, zalimce muamele, yağma, ciddi bedensel yaralanmalara yol açma sorumluluğu, sivil kamp sakinlerinin kaçırılması, tecavüz, zorla evlendirme, çocuk asker kullanımı ve sivil nüfusa karşı diğer insanlık dışı eylemler” isnat edilmekteydi. Ongwen, Tanrının Direniş Ordusu'nun (Lord's Resistance Army's, LRA) komuta takımının bir parçası olmakla suçlanıyordu. Dolayısıyla Ongwen'in suçlandığı bazı suçlar, komuta sorumluluğu nedeniyle ağırlık taşıyordu. Ongwen 16 Ocak 2015 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından tutuklandı ve bir yıl sonunda yargısına başlandı (Ongwen ve Kwoyelo, 2021: 3-7).

Ongwen, LRA ile Uganda hükümetinin silahlı ordusu olan Uganda Halk Savunma Gücü (The Uganda People's Defense Force, UPDF) arasındaki silahlı çatışma sırasında bu suçları işlemişti. Uganda Hükümetini silahlı bir direnişle devirmeye çalışan LRA Uganda'nın sivil halkına birçok saldırı düzenledi. LRA aynı zamanda sivil nüfusun içinden 15 yaşın altındaki çocukları kaçırpıp örgüte asker temin etmişti (Asimakopoulou, 2010: 10-22). Diğer taraftan kız çocukları ve kadınlar köle ve evlilik partneri olarak bu örgüt içinde hizmet etmeleri için kaçırıldılar (Human Rights Watch, 2010: 3-5).

Ongwen'e yöneltilen suçlar ilk etapta üç savaş suçuydu ve Kuzey Uganda'nın Gulu bölgesindeki

“Lukodi Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler” (IDP) kampındaki tek bir saldırı sırasında işlendi. Daha sonra Uluslararası Ceza Mahkemesi savcısı, Ongwen'i ek suçlarla suçladı. Ongwen'in Davası, UCM'deki tek bir davalıya karşı yöneltilen suçlamaların sayısı açısından bir ilk oldu. Ongwen'e yöneltilen suçlardan başka 19 suçlama daha eklendi. Bu suçlar daha çok cinsiyet temelli suçlardı. Sonuç olarak tecavüz, zorla evlendirme, işkence ve savaş suçları, cinsel kölelik, köleleştirme, zorla gebe bırakma, haysiyete yönelik suçlar bu dosyada yer aldı.

Roma Statüsü'nü 14 Haziran 2002'de onayan Uganda 1 Temmuz 2002'de Statüyü yürürlüğe soktu. Bu doğrultuda Uganda ülkesinde ya da Uganda'nın vatandaşları tarafından işlenen savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırımla ilgili suçların yargı yetkisine bu tarihten sonra UCM yetkili oldu. Şayet bu suçları soruşturmak veya kovuşturmak konusunda Uganda Hükümeti isteksiz veya yetersiz olur ve bu kanıtlanırsa UCM yargı yetkisini kullanabilecek durumdaydı. Dolayısıyla Uganda bahsi geçen suçların soruşturulması ve yargılanması için Ocak 2004'te UCM'ye başvurdu ve Mahkeme yargı yetkisini kullandı.

Hükümete göre ülkede işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar, LRA ile Uganda'daki ulusal kuvvetler arasında meydana gelen çatışma neticesinde işlenmişti. Dönemin UCM savcısı Luis Moreno-Ocampo, Temmuz 2004'te kuzey Uganda'daki ağır suçları soruşturma konusunda harekete geçeceğini deklare etti. Savcı soruşturmayı bitirdiğinde Uganda hükümetinin iddialarının UCM'nin “başvuru kabul edilebilirlik standartlarına” uygun olduğunun ve mevcut kanıtlarla iddiaların yeterince desteklendiğini tespit etti. Uganda'da 18 yaşın altında birçok çocuğun LRA tarafından sistematik olarak kaçırıldığı ve örgütün içinde bulunan kişilere kız çocuklarının eş olarak temin edildikleri UNICEF raporlarında belirtilen bir durumdu. Kaçırılan toplam çocuk sayısı 29.000'e ulaşmış ve bu durum raporlarda yer almıştı. Kaçırılan çocukların önemli bir kısmı bir yıl dolmadan öldürüldü, bir kısmı ise örgüt tarafından serbest bırakıldı veya kendi imkanlarıyla örgütten kaçtı. 2001'in sonuna gelindiğinde LRA'nın içinde olduğu tespit edilen 5.555 çocuk vardı (UNOCHA, 2021: 1-5). Diğer taraftan LRA içinde öldürülen erişkin insanların sayısı henüz tespit edilmiş durumda değildi. Bu durum LRA tarafından öldürülen toplam insan sayısının ne olduğuna dair net bilgiye ulaşılmasını engellemiştir. Uganda'da yaşanan iç çatışma hakkında düzenlenen bir raporda (Allen, 2005: iii) kız çocuklarının kaçırılmalarındaki nedenin bu çocukların gençlikleri ve zekalarının örgüt içinde faydalı olacakları ve örgüt içinde seks kölesi olarak kullanılacakları olduğu belirtilmiştir (Gersony, 1997: 35). Örgütün çocukları kaçırmakla kurban ve katliamlar ile ülkedeki korku düzeyini siviller içinde hat safhaya ulaştırmayı amaç edinmişti.

Örgüt çocukları genellikle ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin bulundurulduğu yerleşim yerlerinden kolaylıkla kaçırabiliyordu. Bu kamplardan kaçırılan çocuklar örgüt tarafından birçok yere taşınmış ve köleleştirilmek suretiyle örgütün amaçlarına hizmet ettirilmişlerdir (Temmerman, 2001: 39). Bu kamplardan çocukların kaçırılmalarını önlemek için yine kamp sakinleri ve misyonlar tarafından önlemler alınmaya çalışılıyordu. Bahsi geçen önlemler çocukların yaşları ve psikolojik, fizyolojik durumları göz önüne alındığında gerçekten başka bir sorun haline geliyordu. Çocuklar her gece buldukları yerlerden alınıp başka bölgelerdeki okul, kilise gibi kurumların verandalarında saklanarak örgütün ulaşacağı hedefler olmaktan çıkarılıyorlardı. Uganda'nın Gulu kasabasında 1 Nisan 2004'ten başlayarak 11 gece boyunca devam ettirilen bir anket çalışmasında çocukların yürüdüğü yollarda toplam yirmi bin çocuk ile

görüşülmüştür (Falk, Lenz ve Okuma, 2004: 43).

Dominic Ongwen Uganda'da küçük yaşta kaçırılarak LRA saflarına katılan çocuklardan birisidir. LRA'nın kaçırdığı ve hayatta kalabilen diğer çocuklar gibi Ongwen'de Örgütün içinde büyüdü ve örgütün saflarında orta ve üst komuta seviyelerine ulaştı. Dolayısıyla Ongwen Uganda'daki çatışma sonrasında adil yargılama yapılabilmesi adına oluşan karmaşık durumun bir örneği haline geldi. Ongwen ve onun durumunda olan diğer failleri basit fail kategorisinde düşünmek ve bu konumda yargılanmalarını sağlamak onların çocuk yaşta yaşadıkları mağduriyetin görmezden gelinmesine neden olmaktadır.

2.1. Onarıcı Adalet Perspektifinden Ekseninde Dominic Ongwen'e Yaklaşmak

Dominic Ongwen 21 Mayıs 2021 yılında yapmış olduğu temyiz savunmasında çocuk yaşta örgüte kaçırılarak dahil edilmiş olmasına dikkat çekerek bugün yargılamasında kullanılan delillerin bu durumu göz ardı edilerek aleyhine kullanıldığını iddia etmiştir (ICC-02/04-01/15, para: 23-26). Örgütün içinde bir çocuğun gelişiminin olumsuz olarak etkileneceği gerçeğinin mahkeme tarafından görmezden geldiği ve Ongwen'in örgütün lideri olan Joseph Kony'in güdümünde onun her istediğini yapmakla mükellef hissettirildiğini yargılama esnasında önemli bir psikolojik ve fiziki baskıya maruz kaldığını hesaba katmadan maddi ve hukuki hatalar yaptığını iddia etmiştir (ICC-02/04-01/15, para: 46). Savunmaya göre mahkemenin bu tutumu Ongwen'in mağdurlar nazarında da onun bir çocuk olarak örgüte dahil edildiğinin görülmemesine ve dahi "koşulların bütünü" ve "karşılaştırılabilir koşulları" göz ardı etmelerine neden olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla mağdurlar bu yaklaşımın etkisinde kaldıklarını ve onun aslında örgüte katılımının ilk yıllarında mağdur olduğu gerçeğini unuttuklarını, bahsi geçen karşılaştırılabilir koşullar ve bütün koşulların değerlendirilmesinden uzak bir perspektifle Ongwen'i değerlendirmek zorunda olduklarını iddia etmiştir (ICC-02/04-01/15, para: 46). Savunma Joseph Kony'nin manevi güçler kullanarak gençleri ve çocukları bir erişkinden daha fazla kontrol altında tuttuğunu iddia etmiş bu durumun aslında kültürel ve bölgesel özelliklerin de mahkeme tarafından dikkate alınmadığı ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Ongwen örgütün savaşçılarından biri olduğu ilk yıllarında çocuk yaşta olduğu ve aslında bir mecburiyet neticesinde bu örgüt içindeki eylemlerini gerçekleştirdiği iddiasındadır. Yargılama boyunca bu noktaya dikkat çekmeye çalışmıştır. Ongwen'in özellikle işaret ettiği diğer nokta ise örgütün lideri olan Kony'nin manevi güçlerine olan inancıdır ki bu bağlamda çocuk olmasının verdiği savunmasız durumunun kullanıldığı ve iradesinin sakatlandığıdır. Diğer taraftan mağdurlar dava sürecinde tazminat taleplerini destekleyecek gizli belgelerin Ongwen'in savunmasına bir cevap olarak değerlendirilmesini istemişler ve bir uzlaşma konusunu gündeme dahi getirmemişlerdir. Bu gizli belgelerin örgüt tarafından ortadan kaldırılacağı ve mahkeme tutanaklarına geçmeyeceği kaygısı Ongwen ile uzlaşma mağduriyetlerini anlamasını beklemekten daha ağır basmıştır. Örgütün mağdurlara karşı işlemiş olduğu suçların niteliği göz önünde bulundurulduğunda fiilere mağruz kalan insanların anlaşılaktan evvel mağduriyetine sebep olanın bir yaptırımla karşılaşmasını beklemesi kadar anlaşılır bir durum görünmemektedir. Zaten onarıcı adalet yaklaşımı ceza adalet yaklaşımından ayrı düşünülmesi ya da tamamen tek başına uygulanması önerilen bir hukuk yaklaşımı da değildir. Dolayısıyla bir nedametinin oluşması için ceza adalet sisteminin özellikle ağır suçlar söz konusu olduğunda failin topluma yeniden uyumlanması açısından uygulanması elzem perspektiflerden biri olduğunun hatırlatılmasında fayda

vardır. Her ne kadar ceza adalet yöntemi devleti mağdur olarak gördüğü ve suçtan asıl zarar görenin mağduriyetini göz ardı ettiği bağlamında eleştiriliyor olsa da toplumsal sözleşmenin temelinde olan ve devletin vatandaşının güvenliğini sağlaması, toplumun düzenini müesses hale getirmesi sorumluluğu nedeniyle uygulama zeminini kaybetmesi beklenemez.

Dominic Ongwen ve onun durumunda olan kişiler açısından ise, onları “karmaşık siyasi failer” olarak anmak doğru olacaktır (Baines, 2009: 180). Ongwen LRA’ya katıldığında kendi isteği ile örgütün içinde değildi. Örgütün şiddeti bir araç olarak kullandığı bilinmektedir ve aşırı şiddetin bir çocuğun ahlaki gelişimi üzerindeki etkisi hakkında henüz çok şey bilinmemektedir. LRA tarafından kaçırılan çocukların acımasız bir ortamda olduklarından yola çıkarak bu ergen ve çocukların zihinlerinde neler olduğuna dair açık iddialarda bulunmak da zorlaşmaktadır. Bu çocukların örgüt içinde yaşadıkları mağduriyet ve sorumlu oldukları eylemlerle nasıl başa çıkma mekanizmaları geliştirdikleri de bir muammadır. Örneğin kaçırıldıkları ortama mümkün olduğunca çabuk uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Aksi halde cezalandırılır veya öldürülebilirler. Bireylerin bu ortama uyum sağlamaları kişisel özelliklerine göre açıkça fark göstermektedir (Boyden, 2003: 343). Çocukların yeni katıldıkları şiddet ortamını kendi açılarından nasıl ve ne ölçüde kontrol edebildikleri konusunda da bilim insanları arasında bir tartışmanın olduğu bilinmektedir. Kimi bilim insanları onların her şeyi yapmaya zorlandıkları için pasif kurbanlar olduklarını bu nedenle hiçbir sorumluluklarının olmadığını iddia etmektedirler. Dolayısıyla çocuklar liderlerine sadık olmak ve onları dinlemek zorundadırlar. Liderlerine meydan okumaları ve eylemleri hakkında düşünmeleri imkansızdır. Diğer taraftan çocuklar ve gençler şiddete ahlaki bir anlam yükleme yeteneğinden yoksundurlar. Bu durumda uzun süre şiddet uygulayan bu çocuklar ve gençlerin empati yeteneğinden yoksun olmaları veya bu yeteneği kaybetmeleri muhtemeldir (Baines, 2009: 178). Şiddet ortamına daha önce giren çocuklar ile birlikte şiddet davranışını normal bir uygulama olarak içselleştirmeye başlayabilirler (Boyden, 2003: 347). Çocuk askerlerin silahlı bir ortamda ne kadar uzun süre kaldıklarına bağlı olarak gelişimsel işlev bozuklukları yaşadıkları (Baines, 2009: 178) ve bu bozukluğun nedeninin aşırı şiddet olduğu inkar edilmemektedir. Yine de bazı yazarlara göre çocuklar sınırlandıkları koşullarda dahi iyi ve kötü duyguları bastırabilirler. Bu durumda her şeyden tamamen yoksun değillerdir. Dolayısıyla onların işlemiş olduğu suçlar hayatta kalabilmek konusunda çaresiz oldukları için yapmak zorunda kaldıkları eylemler değildir. Bir başka deyişle eylemlerinden sorumludurlar ve bir tür faildirler (Honwana, 2007: 69). Giddens’in yapılanma teorisine göre ise bu çocukların eylemleri üzerinde bir miktar güçleri olduğu doğru ancak içinde buldukları yapı tarafından sınırlandırılmış durumdadır (Giddens, 1984: 81). Bir başka ifade ile çocuklar içinde buldukları somut ve acil koşullarla başa çıkmak için taktiksel davranmaktadırlar. Kendilerine verilen emirleri reddetmek yerine kısa vadeli kazançlar için kısa vadeli seçimler yapmakta ve eylemlerinin sonuçları ve amaçları konusunda tam bir fikir sahibi olamamaktadırlar (Honwana, 2007: 51). Korkusuz olduğunu göstermek ve çatışmada aktif ve istekli olduklarını, zor ve tehlikeli görevleri yerine getirebileceği konusunda iddialı görünmek çocuğun şiddet ortamında ulaşamadığı gıda, giysi gibi ihtiyaçlarına erişimini kolaylaştıracaktır (Brett ve Specht, 2004: 12-30).

Dolayısıyla içinde bulunulan koşulların bu kadar karmaşık olduğu durumda henüz erişkin olmayan

kişilerin konumları da karmaşık hale gelmektedir.

Diğer taraftan uzlaşma terimi, adaletin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Çatışma sonrası uzlaşma ve adalet çabalarının planlanması müzakere süreçlerinde bu nedenle barışın temel bir parçası haline gelmiştir (IDEA, 2008: 5-7). Bu nedenle, barış, adalet ve uzlaşma kavramları birbiri ile yakından ilişkilidir. Adalet katkıda bulunmak için uzlaşma ve barışın inşası sürecinde tüm farklı tarafların bir araya gelmesi önemlidir. LRA'da Ongwen gibi çocuk yaştaki faillerin, örgüt içinde çocuk yaşta şiddet eylemlerine katılanlar için kapsayıcı adaletin sağlanması gerekmektedir. Ancak bunun sağlanabilmesi suç sayılan eylemlerin zamanının tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle Uganda'da yaşanan çatışma türündeki silahlı eylemlerde grupların saptanması ve kişilerin mağdur ya da fail olup olmadıklarının tespiti zaman, eylem ve mekan ekseninde incelemeye tâbi tutulamamaktadır. Bu gruplar içindeki aktörlerin davranışlarına neden olan motivasyonun arkasında çeşitlilik vardır. Bu durumda suç teşkil eden eylemin yeri ve zamanının tespitinin yanı sıra kişilerin sorumluluk düzeyleri, eylemlerine dair hesap verilebilirlikleri kapsamında adalet stratejisi üretmeyi zorlaştırmaktadır.

Uganda ve Ongwen özelinde ise aktörlerin ve yerel halkın LRA hakkındaki algıları, duyguları veya sosyal çevrelerinin örgüte ve eylemlerine bakış açıları, iç çatışmanın başlangıcından itibaren yaşadıkları deneyimleri bir araya getirilip değerlendirilerek bu fail-mağdurlar için kimlikleri üzerinden adalet stratejileri geliştirilebilir.

SONUÇ

Onarıcı adalet yaklaşımının ceza adalet anlayışından farklı olarak “cezalandırma ve adaleti sağlama” algısının terkedilmeye başlandığı bir sistemi işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu yaklaşım muhakkak ki mükerrer suçluluğun azaltılma çalışması başta olmak üzere, suçun tarafı olan tüm aktörlerin yaralarının sarılmasına yönelik bir perspektif olması nedeniyle toplumda suçun azalması, ahlaki bozulmanın geriye döndürülmesi, hem mağdurun hem failin toplum yaşamına yeniden entegrasyonunun sağlanması gibi hedeflere yönelmektedir. Ancak bilinen o dur ki Uganda gibi devletlerin ülkelerinde yaşanan büyük acıların telafisi için insanlar birinin cezalandırıldığını görmek isteyebilir. Ancak Ongwen vakasında olduğu gibi yerel halkın içinden çocuk yaşta kaçırılan faillerin mağduriyetleri ve sorumlulukları hakkında şüpheye düşülür durumlar ortaya çıkmaktadır.

Aslında bu tür ağır insan haklarının ihlal edildiği durumlarda adaletin temel unsuru olarak kabul edilen uzlaşma sürecinde hem onarıcı hem cezalandırıcı adalet yaklaşımları fırsatlar sunabilir. Ceza adalet yaklaşımının amacı uzlaşma olamamasına rağmen sürece katkısı; cezasızlık sistemi yaratmayı engellemek, gelecekte yaşanması mümkün olan ihlalleri caydırmak, sürdürülebilir bir barışı sağlamak ve caydırıcı hukuk kurallarının varlığıyla mağdurunda intikam almasını önlemekle olabilmektedir. Onarıcı adaletin sonucunda hedeflenen uzlaşmanın sağlanmasıdır. Onarıcı adalet yöntemlerinde süreç son derece katılımcıdır ve bu katılım doğru yönetildiğinde uyumu ve uzlaşmayı sağlayabilmektedir. Uganda'da yaşanan savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve vahşetler söz konusu olduğunda bu süreçlere tüm toplumun dahil edilmesi gerekmektedir ki bu durum yine ziyadesi ile zordur. Büyük acıların yaşandığı durumların onarıcı adalet yöntemiyle tek başına çözülemeyeceği bir gerçektir. Onarıcı adalet ve uzlaşma

yöntemlerinde sadece affetme üzerine kurulu bir adalet anlayışı sistemi haline getirildiği durumlarda cezalandırma olgusu tamamen ortadan kalkabilecek bu da daha büyük sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilecektir.

Dolayısıyla hukukun toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yaşayan ve gelişen bir organik yapı olduğundan yola çıkarak tek yönlü adalet anlayışıyla ortak iyiyi bulmaya hedeflendiği ütopyası insanların daha fazlasını istediği gerçeğini göz ardı etmeye sebep olur. Bir başka deyişle hukukun gelişimi toplumun gelişmişlik düzeyiyle de yakından ilgilidir ve de paralel bir süreçtir. İnsan haklarının en ağır şekillerde ihlal edildiği günümüz dünyasında onarıcı adalet anlayışının tek başına uygulanarak toplumun çatışmaya neden olan her sorununa çözüm bulunamayacağı aşikardır. Dolayısıyla onarıcı adalet ve ceza adalet perspektiflerinin suçun ağırlığı ekseninde hukuk sistemlerine dahil olmaları gerekmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Teşekkür

Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ'a akademik desteği için teşekkür ederim.

Çıkar Beyanı

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlandığı için çıkar çatışması durumu yaşanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Allen, T. (2005). "War and Justice in Northern Uganda: An Assessment of the International Criminal Court's Intervention, An Independent Report". Crisis States Research Centre Development Studies Institute, London School of Economics.
- Asimakopoulou, A. (2010). Justice and Accountability: Complex Political Perpetrators: Abducted as Children by the IRA in Northern Uganda. MA in Conflict Studies & Human Rights, Utrecht University.
- Baines, E. (2009). "Complex political perpetrators: reflections on Dominic Ongwen". in The Journal of Modern African Studies, 47.
- Bandura, A. (1990). "Mechanisms of Moral Disengagement". (Ed. W. Reich), Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, State of Mind, Cambridge: Woodrow Wilson International

Center for Scholars and Cambridge University Press, Woodrow Wilson International Center for Scholars.

Barton, C. (2000a). "Theories of Restorative Justice". Australian Journal of Professional and Applied Ethics, Vol. 2, No. 1.

Barton, C. (2000b). "Empowerment and Retribution in Criminal Justice". In Restorative Justice: From Philosophy to Practice, Heather Strang and John Braithwaite (Eds.). Aldershot: Dartmouth. Ch. 4.

Barton, C. (2000c). Theories of Restorative Justice. Just Peace?: Peace Making and Peace Building for the New Millennium. Proceedings of a Conference held 24 – 28, at Massey University, Albany, Aotearoa/New Zealand, (Ed. Warwick Tie), Massey University Centre for Justice and Peace Development.

Baytaç, A. B. (2012). "Onarıcı Adalet'e Genel Bir Bakış". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 71.

Beccaria, C. (2016). Suçlar ve Cezalar Hakkında. (Çev. Sami Selçuk), İmge Kitabevi, 6. Baskı.

Boyden, J. (2003). "The Moral Development of Child Soldiers: what do adults have to fear?". in Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology.

Braithwaite, J. (2002). Restorative Justice and Responsive Regulation. Avustralya, Melbourne: Oxford University Press.

Brett, R. ve I., Specht (2004). Young Soldiers: why they choose to fight. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Falk, L., J., Lenz ve P., Okuma (2004). Sleepless in Gulu: A study of the Dynamics behind the Child Night Commuting Phenomena in Gulu, Uganda, SCIU, Kampala.

Gersony, R. (1997). "The Anguish of Northern Uganda". Report submitted to the US Embassy, Kampala and USAID Mission, Kampala.

Giddens, A. (1984). The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Berkeley: University of California Press.

Honwana, A. (2007). Child Soldiers in Africa. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

Human Rights Watch (2010). "Trail of death: LRA atrocities in Northeastern Congo". <http://www.hrw.org/en/reports/2010/03/29/trail-death>, (12.10.2020).

IDEA. 2008. Traditional Justice and Reconciliation After Violent Conflict: Learning from African Experiences. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, para: 6. <https://www.idea.int/publications/catalogue/traditional-justice-and-reconciliation-after-violent-conflict-learning>, (10.04.2021).

In The Case of the Prosecutor V. Dominic Ongwen, No.: ICC-02/04-01/15 Date: 6 May 2021, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_04240.PDF, (20. 05. 2021).

- Miers, D. (2001). An International Review of Restorative Justice. Crime Reduction Research Series Paper 10, London.
- Onarıcı Adalet Programları El Kitabı, <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/onarici-adalet-programlari-el-kitabi>, (20.05.2021).
- Ongwen, D. ve T. Kwoyelo (2021). At the International Criminal Court and Uganda International Crimes Division. <https://www.ijmonitor.org/category/lra-trials/>, (20.05.2021).
- Özbek, M. S. (2018). “Onarıcı Adalet”, içinde Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı, (Ed. Mustafa Serdar Özbek, Orhan Cüni, Merve Özcan), Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayını-1, Birinci Baskı.
- Peachey, E. D. (1989). The Kitchener Experiment. In *Mediation and Criminal Justice: Victims, Offenders and Community*, (Authors. Martin Wright and Burt Galaway), London: Newbury Park: Sage Publications.
- Retzinger, S. M. ve T. J., Scheff (1996). “Strategy for Community Conferences: Emotions and Social Bonds”. In *Restorative Justice: International Perspectives*, Ed: B. Galaway and J. Hudson, Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Temmerman, E. D. (2001). *Aboke Girls: Children Abducted in Northern Uganda*. Fountain Publishers, Kampala.
- UNOCHA. <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/AllDocsByUNID/c1290f89727275fac1256e3c005956eb>, (12.04.2021).
- Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century), 10. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillere Yönelik Muamele Kongresi, Viyana, 10-17 Nisan 2000, A/CONF. 184/4/Rev. 3.; Bangkok Declaration—Synergies and Responses: Strategic Alliances in Crime Prevention and Criminal Justice, Bangkok, 18-25 Nisan 2005.
- Werner, E. ve S., Henry (1995). *Criminological Theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions*. Forth Worth, TX: Harcourt Brace College Publisher.
- <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/onarici-adalet-programlari-el-kitabi.pdf>, (22.06.2021).

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of the theory of restorative justice is to repair the damage caused as a result of the crime with the participation of the parties to the conflict. In this process, the participation of the actual victim of the crime and the perpetrator is envisaged, rather than ensuring justice by the hands of state bodies.

With the restorative justice approach, the offender and the victim are brought together to prevent social degradation, moral decadence, and the deterioration in traditional rules and relationships required by living in society, which is one of the consequences of the crime, and also aimed to prevent.

The concept of restorative justice leads to a new paradigm in the criminal justice system, requiring separation and differentiation from the “punitive justice” system seen in all modern criminal justice systems. Punitive justice refers to the crime committed as a violation of the legal order, while restorative justice considers it a destruction and damage. It would be appropriate to say that the main element of restorative justice is repair, not punishment. According to restorative justice, it is not the duty and right of the state to establish justice, and the right to have a say in the justice process belongs to the parties to disputes. In order for the restorative justice process to begin, the parties must have voluntary participation and the perpetrator must accept responsibility. The healing of the wounds caused by the crime and the provision of true decency between the parties are based on restorative justice.

The restorative justice approach has also been supported by international organizations in order to take on the workload of this approach and to bring a new perspective to the provision of social order, rather than being an alternative to the criminal justice approach adopted by many states in the justice system.

The goal of the restorative justice approach is actually a reaction directed at the act itself, which is defined as a crime. The perpetrator tries to eliminate his conscience on a number of grounds by his criminal act. This attitude represents the psychological aspect of one of the misconceptions that are being tried to be improved in the restorative justice approach. This psychological aspect has been tried to be explained by Bandura's examples.

It is possible to say that the restorative justice approach, unlike the criminal justice approach, points to a system in which the perception of “punishment and ensuring justice” has begun to be abandoned. This approach is undoubtedly a perspective to heal the wounds of all actors who are party to the crime, especially in the work of reducing repeated guilt. Therefore, the reduction of crime in society, reversing moral degradation, and also goals such as ensuring the reintegration of both the victim and the perpetrator into public life are aimed. However, it is known that in order to compensate for the great suffering experienced in the countries of states such as Uganda, people may want to see someone punished. However, as in the case of Ongwen, there are situations where local people are skeptical about the victim hood and responsibilities of perpetrators who were abducted as children.

In order for the restorative justice process to begin, the parties must have voluntary participation and the perpetrator must accept responsibility. The healing of the wounds caused by the crime and the provision of true decency between the parties are based on restorative justice.

İTTİHAT VE TERAKKİ HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE LİBERAL İKTİSAT VE MİLLİ İKTİSAT POLİTİKALARI (1908-1918)

Ömer Faruk TEMİZGÜL¹

Öz

İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde uygulanmış olan liberal ve milli iktisat politikaları İttihat ve Terakki Hükümeti'nin siyasi politikalarına göre şekil almış ve gelişmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde uygulanmış olan liberal iktisat ve milli iktisat politikalarının ortak noktası Türk- Müslüman halkı ticarete ve girişimciliğe alıştırmak, bir Türk-Müslüman burjuvazisi ortaya çıkarmak olmuştur.

İktisadın şahısta şekillendiği ve geliştiği liberal iktisat politikası Avrupa sermayesinin desteğini arkasına almamış ve ticari işlerde gayrimüslimler kadar etkin olmamış Türk-Müslüman halkın daha fazla zarara uğramasına sebep olmuştur. İktisadın devlet eli ile geliştiği ve şekillendiği milli iktisat modeli ise savaş döneminde uygulandığı için ülkedeki ekonomik kalkınmadan daha çok savaşın olağanüstü giderlerini ve savaştan kaynaklı ekonomik sorunlarla mücadele eden bir milli iktisat politikası uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

İttihat ve Terakki
Liberal İktisat
Milli İktisat

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 18.11.2021
Kabul Tarihi : 27.11.2021
E-Yayın Tarihi : 30.11.2021

LIBERAL ECONOMY AND NATIONAL ECONOMIC POLICIES IN THE PERIOD OF THE GOVERNMENT OF CUP AND (1908-1918)

Abstract

Liberal and national economic policies implemented during the İttihat ve Terakki (Union and Progress) Government were shaped and developed according to the political policies of the İttihat ve Terakki (Union and Progress) Government. The common points of liberal economic and national economic policies implemented during the period of the İttihat ve Terakki (Union and Progress) Government were to accustom the Turkish Muslim people to trade and entrepreneurship and to create a Turkish Muslim bourgeoisie.

The liberal economic policy, in which the economy is shaped and developed by individuals, did not get the support of the European capital and was not as effective as the non muslims in commercial affairs, causing more losses to the Turkish Muslim people. Since the national economy model, in which the economy was developed and shaped by the state, was implemented during the war, a national economy policy was implemented during the war, a national economy policy was implemented that struggled with the extraordinary expenses of the war and the economic problems arising from the war rather than the economic development in the country.

Keywords

Committee of Union and Progress
Liberal Economics
National Economy

Article Info

Research Article

Received : 11.18.2021
Accepted : 11.27.2021
Online Published : 11.30.2021

Kaynakça Gösterimi: : Temizgül, Ö. F. (2021). “İttihat ve Terakki Hükümeti Döneminde Liberal İktisat ve Milli İktisat Politikaları (1908-1918)”. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 2(2), 38-46

Citation Information: Temizgül, Ö. F. (2021). “Liberal Economy and National Economic Policies In The Period of The Government of Cup and (1908-1918)”. Journal of Society, Economics and Management, 2 (2), 38-46.

GİRİŞ

İttihat ve Terakki Cemiyeti 2 Haziran 1889 tarihinde bir grup askeri tıbbiye öğrencisi tarafından kurulmuştur (Karabekir, 2011: 281). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları Konyalı Hikmet Emin, Arapkırlı Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sukuti, Ohrili İbrahim Ethem, Kafkasyalı Mehmet Reşit'tir (Karabekir, 2011: 281). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalefet noktasını Sultan II. Abdülhamid oluşturmuştur. Cemiyet Sultan II. Abdülhamid iktidarından hoşnut olmayan kesimin toplanma noktası olmuştur (Toprak, 2018: 70). 31 Mart vakası sonrası Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti devletin yönetimini ele almıştır (Uran, 2017: 39).

İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı döneminde devletin uygulamış olduğu iktisat politikaları iki kısma ayrılmıştır. 1908-1913 arası dönem liberal iktisat politikalarının uygulandığı ve benimsendiği yıllar olmuştur. 1913- 1918 arası dönem ise milli iktisat politikasının benimsendiği ve yürütüldüğü yıllar olmuştur. Bu makale konusu itibarı ile İttihat ve Terakki iktidarı döneminde uygulanan liberal iktisat politikası ve Milli iktisat politikasından bahsetmektedir.

1. Liberal İktisat Politikası 1908-1913

İttihat ve Terakki'nin içinde bulunduğu ve yetiştiği Selanik şehrinin hürriyetçi ve kozmopolit yapısı 1908 sonrası Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesinden sonra da kendisini göstermiştir. İttihat ve Terakki'nin liberal görüşü hem siyasi alanda hem de iktisadi alanda kendisini göstermiştir. İttihat ve Terakki ekonomide liberal iktisat modelini benimsemiştir. Liberal iktisat politikasında toplumun çıkarlarından çok bireyin çıkarları ön planda olmuştur. İttihat ve Terakki iktisadının ilk dönemi liberal iktisat politikalarının ön planda olduğu yıllar olmuştur. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Maliye Nazırı olan Mehmet Cavit Bey kurucuları arasında olduğu Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuasında yazmış olduğu makaleler de liberal iktisat politikasından bahsetmiştir (Yıldız, 2014: 36). Liberal iktisat politikası Osmanlı ekonomisinde büyük bir paydaya sahip olan gayrimüslim ve Avrupalı yatırımcıların sayısında artışa neden olmuştur (Yıldız, 2014: 37). Yerel yöntemlerle üretim yapan Osmanlı üreticisi liberal iktisat politikasının ortaya çıkardığı rekabet ortamında Avrupalı Sanayi üreticisi ile rekabet edememiştir. Bu durum Osmanlı üreticisinin giderek zarar etmesine ve yoksullaşmasına neden olmuştur (Toprak, 2018: 48). Buradan anlaşılacağı üzere liberal iktisat politikası Osmanlı ekonomisi içinde yerel yöntemlerle üretim yapan Türk-Müslüman kesimin Avrupalı yatırımcı ve gayrimüslim üreticiler karşısında zarar etmesine neden olmuştur. Liberal iktisat politikası süresince Türk-Müslüman tebaa iktisadi açıdan giderek zayıflarken Avrupalı yatırımcılar ve gayrimüslim üreticiler giderek zenginleşmiştir. Liberal iktisat politikası çerçevesinde II. Meşrutiyetin ilanı sonrası serbest ticaret ve girişim özgürlüğüne fırsat oluşturmak için Lonca teşkilatının kaldırılması, lonca teşkilatı içerisindeki örgütsel dayanışma ile varlığını devam ettiren Türk-Müslüman zanaatkâr birliğinin ortadan kalmasına neden olmuştur (Toprak, 2018: 48). İttihat ve Terakki için liberal politikaların bu kadar önemli olmasında İttihat ve Terakki'nin kuruluş geliştiği Selanik'in liberal ve kozmopolit ortamının büyük yeri olmuştur (Toprak, 1995: 5). İttihat ve Terakki Hükümeti uygulamış olduğu liberal iktisat politikası ile birlikte devlet

kendisine gelir oluşturmak için iktisadi hayata ve ticari faaliyetlere müdahale etmekten vazgeçmiştir. Devlet bireye sunduğu girişim imkânı ile iktisadi yaşamı güçlendirmeyi amaçlamıştır. İktisadi yaşamın güçlenmesi devletin bireyden topladığı vergi oranını arttıracaktır. Bireyden toplanan vergi oranındaki artış devletin dolaylı yolla gelirini arttıracaktır. Devlet bu sayede iktisadi yaşama müdahale etmeden gelir sağlamaya çalışmıştır (Toprak, 1995: 2). Dönemin düşünce adamlarından olan Namık Kemal(Çavdar, 1992: 44-45)başta olmak üzere Portakal Mikail Paşa ve Ohannes Paşa liberal iktisat politikasını yazıları ile desteklemiştir (Çavdar, 1992: 28). Liberal iktisat politikası ile birlikte Osmanlı toplumunda sanayi yatırımlarına verilen önem hızla artmıştır (Toprak, 2018: 295). II. Meşrutiyet ile birlikte gelen süreçte Türk Müslüman üreticiye ve tüccara destek sağlamak için kredi bankaları ve kooperatifler kurulmuştur (Toprak, 2018: 233). Liberal iktisat politikasının uygulanmaya başlaması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin batı ile olan ilişkilerindeki artış beraberinde Osmanlı toplumunda para politikasına verilen önemi artırmıştır (Toprak, 2018: 233). İttihat ve Terakki Hükümetinin liberal iktisat politikası görüşü Balkan savaşları ile beraber değişmeye başlayan siyasi politikası gibi değişime uğramıştır (Akşin, 2018: 254). Buradan anlaşılacağı üzere yapılan savaşlar ve devletin uğradığı toprak kayıpları liberal politikaların sanıldığı gibi devletin kalkınmasına yarar sağlamadığı ve devleti yıkılışa götürdüğü anlaşılmıştır. Siyasi ortamdaki politika değişimi iktisadi alanda değişimi de beraberinde getirmiştir. Balkan savaşlarından sonra İttihat ve Terakki Hükümeti liberal iktisat politikalarını bırakarak önceye göre daha devletçi olan milli iktisat politikalarını uygulamaya başlayacaktır.

2. Milli İktisat Politikası

Balkan savaşlarına kadar İttihat ve Terakki'nin politikasını oluşturan liberal iktisat politikası Balkan savaşları ile değişmeye başlayacaktır. Balkan savaşlarındaki yenilgi İttihat ve Terakki yapısında kimliksel değişime neden olmuştur. İttihat ve Terakki'nin liberal yapısı Balkan savaşları ile birlikte daha milli bir yapıya dönüşmeye başlamıştır (Akşin, 2018: 254). Trablusgarp savaşı ile İtalya Libya'yı kendi toprağına katarken, Balkan devletleri ise Balkan savaşları ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Edirne'ye kadar olan Balkan topraklarını ele geçirmişlerdir (Ahmad, 1999: 185). Balkan savaşlarının sonucunda Osmanlı devletine çok uluslu yapısını kazandıran Balkan topraklarının elden çıkması İttihat ve Terakki Hükümetinin siyasi politikasında değişimin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ahmad, 1999: 186). İttihat ve Terakki hükümeti içerisindeki bu siyasal değişim beraberinde iktisadi politikadaki değişimi de getirmiştir. İttihat ve Terakki hükümeti liberal iktisat politikasından ayrılarak daha milli bir iktisat politikası uygulamaya başlayacaktır (Yıldız, 2014: 37-38). 1913 sonrası dönemde uygulanmaya başlanan milli iktisat politikası ile Türk-Müslüman unsur ticari hayatta gayrimüslimlere ve Avrupalılara karşı kayırmaya başlanmıştır (Toprak, 1995: 7). Milli iktisat politikası ile birlikte Osmanlı toplumuna gelir kaynağı olarak devlet yerine ticaretin örnek alınması yönünde Türk-Müslüman halka yol gösterilmiştir (Toprak, 1995: 7). 1913 yılında toplanan İttihat ve Terakki kongresinde milliyetçilik akımının etkileri fazlasıyla görülmüştür. Kongrede altı bölümden oluşan siyasi programda en büyük kısım ülkenin iktisadi durumuna ayrılmıştır (Tunaya, 1989: 235). Osmanlı Devleti'nde Osmanlı halkını sanayi kuruluşlarını kurmaya yönlendirmek için ve mevcut sanayi kuruluşlarını güçlendirmek için Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmasına karar verilmiştir (Tunaya, 1989: 236). Osmanlı Devletinde üretim sermayesinin yeni

yatırımlara girecek kadar güçlü olamamasından dolayı ticarete Türk-Müslüman yatırımcısı sadece aracı konumunda kalmıştır (Ortaylı, 1981: 24,25).

Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Balkan savaşlarının etkisini üzerinden atamadan 1914'te 1.Dünya savaşı başlamıştır (Toprak, 2018: 383). Osmanlı devletinin 1.Dünya savaşına girmesi ile beraber Osmanlı erkeğinin silah altına alınması ülkedeki tarımsal üretimde büyük düşüşlere neden olmuştur. Osmanlı ekonomisinin büyük oranda tarıma dayalı olmasından dolayı devlet tarımsal üretimin düşmesi ile gelir kaybına uğramıştır (Toprak, 2018: 383). Savaş döneminde tarımsal üretimdeki düşüklük nedeni ile Osmanlı devleti büyük kentlerin iâşesini yurt dışından sağlamaya çalışmıştır (Boratav, 2010: 32-33). İttihat ve Terakki Hükümeti'nin milli iktisat politikasını uyguladığı yıllar 1.Dünya savaşı yılları olmuştur. Milli iktisat politikası çerçevesinde İttihat ve Terakki hükümetinin aldığı en önemli kararlardan biri Yabancı devletlere verilen kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. 8 Eylül 1914 tarihinde Sait Halim Paşa başkanlığında toplanan hükümet, Adliye Nazırı Pirizade İbrahim Ethem Bey başkanlığında toplanan komisyonun kapitülasyonların kaldırılması hususundaki kararını kabul etmiştir ve kamuoyuna ilan etmiştir (Akyıldız, 2018: 190). Kapitülasyonların kaldırılması hususunda Osmanlı devletine tepkiler olsa da bu etkiler savaş ortamından dolayı büyük olmamıştır (Akyıldız, 2018: 191). 1 Dünya savaşı ortamında kapitülasyonların kaldırılması ile birlikte Düyûn-ı Umûmiyye'nin faaliyetleri de askıya alınmıştır (Toprak, 2018: 13). Savaş öncesi dönemde büyük ayrıcalıklara sahip olan yabancı şirketlerin denetim altına alınması Türk Müslüman şirketlerin daha ayrıcalıklı bir konuma gelmesini sağlamıştır (Toprak, 2018: 13). İttihat ve Terakki hükümetine 1. Dünya savaşı milli iktisat politikası çerçevesinde oluşturulmak istenen Türk-Müslüman iş adamının oluşması için gerekli ortamı sağlamıştır (Toprak, 2018: 135). Savaş ortamının neden olduğu kargaşa ortamı devlette iktisadi yaşama müdahale etme ihtiyacı uyandırmıştır. Müslüman Türk unsurun girişimciliğe özendirilmesi ve sermaye birikiminin girişimcide oluşabilmesi için spekülâtif kazançlara tolerans tanınmıştır (Toprak, 2018: 135). İttihat ve Terakki Hükümeti savaş ortamında giderleri karşılayabilmek için Türk-Müslüman tebaanın desteklerine sürekli olarak başvurmuştur. Ordunun ihtiyaçlarını halktan karşılayabilmek için sürekli olarak kampanyalar yapmıştır. Hükümet tarafından desteklenerek yapılan kampanyalar neticesinde halktan toplanan yardımlar ile İttihat ve Terakki Hükümeti iç borçlanmayı sağlayabilmiştir (Toprak, 2018: 31). 1.Dünya savaşının devam ettiği yıllarda (1916) çıkarılan nizamnameler ile ihracı serbest olan, yasak veya kısıtlı olan mallar belirlenmiştir. Gene aynı yıl içerisinde İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştur (Toprak, 2018: 72). Milli İktisat politikası çerçevesinde sermayesi 8 milyon lirayı bulan anonim şirketler kurulmuştur. Milli İktisat politikası çerçevesinde yerli sermayenin yolu olabildiğince açılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra yabancı yatırımcılar yerli sermayenin desteği ve yerli yatırımcılar olmadan ülke içerisinde herhangi bir girişimde bulunamayacaklardır (Toprak, 2018: 72).

İttihat ve Terakki Hükümeti kapitülasyonların kaldırılmasının milli iktisadı gerçekleştirmek için tek başına yeterli olmadığını anlamıştır. Milli iktisadın tam anlamı ile gerçekleştirilebilmesi için devletin desteğinin sağlanması ve devletin kontrolünde oluşturulan ve geliştirilen bir milli ekonomiye gerek duyulmuştur (Ahmad, 1999: 191). 1914-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki milli bir ekonomi oluşturmaya çalışmıştır (Karpat, 2019: 116). Savaş döneminde oluşturulmaya çalışılan milli iktisat

politikası neticesinde İttihat ve Terakki Hükümeti kendi imkânları dâhilinde idare etmeye çalışmıştır. 1. Dünya savaşı boyunca İttihat ve Terakki Hükümeti enflasyonu dengelemeye çalışmıştır. Savaş süreci boyunca enflasyona bağlı fiyat artışlarını engellemeye çalışmıştır (Toprak, 2018: 30). 1.Dünya savaşı Osmanlı devleti için bir geçiş dönemi olmuştur. Bu süreçte Osmanlı ekonomisinin ne tam anlamda milli ne de tam anlamda liberal olduğunu söylemek zordur (Çetinkaya, 2014: 143). Bu dönemde uygulanan milli iktisat politikası sınırlı olmuştur. Osmanlı devletinde sanayinin gelişmesindeki başlıca engelin ülkedeki sermaye yetersizliğinden ziyade, ülkede ekonomik kalkınmayı sağlayacak siyasi ve toplumsal ortamın olmamasından ve sermaye sahiplerinde girişimci ruhun olmamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Çetinkaya, 2014: 143). 1. Dünya savaşının sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin orduları yenilmiş, devletin sınırları küçülmüş ve halkı daha da yoksullaşmıştır (Çavdar, 1991: 109). 1918 yılına gelindiğinde İstanbul'da hayat pahalılığı Düyûn-ı Umûmiyye'nin belirlediği verilerden 15 kat daha artmıştır (Eldem, 1994: 131). İttihat ve Terakki Partisi savaşın son dönemlerinde devamlı eleştirilere ve saldırılara maruz kalmıştır. Savaşın bitiminde İttihat ve Terakki Hükümeti istifa etmiş ve yerini İtilaf Fırkasına terk etmiştir (Eldem, 1994: 130). İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Balkan savaşları sonrası başlatmış olduğu milli iktisat politikası 1. Dünya savaşının sonuna kadar İttihat ve Terakki Hükümeti'nin istifa ettiği döneme kadar uygulanmıştır.

SONUÇ

İttihat ve Terakki kurulduğu 1889 tarihinden itibaren Sultan II. Abdülhamid'e karşı hoşnutsuz olan kitlenin toplanma yeri olmuş ve zaman içerisinde İttihat ve Terakki üyelerinin sayılarındaki artış ile güçlenerek Sultan II. Abdülhamid'e karşı güçlü bir muhalefete dönüşmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti 31 Mart vakası sonrası Sultan II. Abdülhamid'i tahtan indirerek devlet yönetimine tamamen hâkim olmuştur.

İttihat ve Terakki Hükümetini uygulamış olduğu siyasi ve ekonomik politikalar yönünden iki döneme ayırmak mümkündür. İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından 1908-1913 yılları arası dönem liberal iktisat politikası uygulanmıştır. 1913-1918 yılları arası dönem ise İttihat ve Terakki Hükümeti milli iktisat politikasını uygulamıştır.

Selanik'in kozmopolit liberal ortamında yetişen İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini iktidara getiren bu liberal havayı hem siyasi hem de iktisadi alanda devam ettirmeye çalışmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti liberal iktisat politikası ile devleti iktisadi hayattan uzak tutarak şahsı ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Osmanlı halkını ticarete teşvik etmek ve halkta girişimcilik ruhunu oluşturarak devletin vergi gelirlerini artırarak devlete dolaylı yoldan gelir sağlamayı amaçlamıştır. Liberal iktisat politikasının oluşturmuş olduğu rekabet ortamında mücadele edemeyen Türk-Müslüman halk, Avrupalı ve gayrimüslim sermayedarlar ile rekabet edemeyerek daha fazla fakirleşmiştir. Balkan savaşları sonunda Osmanlı topraklarındaki küçülme beraberinde ülkedeki nüfus dağılımındaki değişimi getirmiştir. Bu değişim beraberinde İttihat ve Terakki Hükümeti'nin siyasi ve iktisadi politikalarındaki değişimi getirmiştir.

Milli iktisat politikası İttihat ve Terakki Hükümeti'nin 1913-1918 arası uyguladığı ekonomi politikasıdır. Savaş dönemine denk geldiği için milli iktisat politikasını savaşın şartlarına göre şekillenmiş

bir iktisat politikası olarak değerlendirebiliriz. İttihat ve Terakki Hükümeti milli iktisat politikası ile devlet kontrolünde ve desteğinde gelişen Türk-Müslüman iş adamlarının ülke ticaretinde ön planda olduğu bir ekonomi modeli oluşturmaya çalışmıştır. Milli iktisat politikasının savaş döneminde uygulanmasının hem avantajları hem dezavantajları olmuştur. Milli iktisat politikası çerçevesinde kapitülasyonların kaldırılması, ülke içinde faaliyet gösteren yabancı şirketlerin ve Avrupalı yatırımcıların faaliyetlerinin devlet tarafından kontrol edilmesine olanak sağlamıştır. Milli iktisat politikası çerçevesinde Türk-Müslüman girişimci Avrupalı yatırımcılar karşısında kayırlmış ve desteklenmiştir. Savaş sürecine denk gelen bu iktisadi politikalara Yabancı devletler savaş ortamının oluşturduğu olağanüstü durumdan dolayı büyük tepkiler gösterememişlerdir. Bu durum milli iktisat politikasının gerçekleştirilebilmesi için bir avantaj oluşturmuştur. Milli iktisat politikasını gerçekleştirilmesinin önündeki dezavantaj ise savaş giderlerindeki fazlalık olmuştur. Devlet elindeki ekonomik imkânın çoğunluğunu savaş giderlerini karşılamak için kullanmıştır. Son olarak İttihat ve Terakki iktidarı döneminde uygulanan liberal ve milli iktisat politikalarının esas amacı Türk-Müslüman Osmanlı halkını ticarete alıştırmak ve onlarda girişimcilik ruhunu oluşturmaya çalışmak olmuştur.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1999). İttihat ve Terakki (1908-1914). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S. (2018). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyıldız, A. (2018). Osmanlıda Kâğıt Para Maliye ve Toplum. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2010). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çavdar, T. (1991). İttihat ve Terakki Cemiyeti. İstanbul: İletişim yayınları.
- Çavdar, T. (1992). Türkiye'de Liberalizm 1860-1990. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetinkaya, Y. D. (2014). 1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eldem, V. (1994). Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karabekir, K. (2011). İttihat ve Terakki Cemiyeti. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2019). Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal değişim ve Nüfus. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1981). II. Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfusu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Toprak, Z. (1995). Türkiye'de Ekonomi ve Toplum. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (2018). Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1989). Türkiye'de Siyasi Partiler; İttihat ve Terakki Bir Kuşağın, Bir Parti'nin Tarihi Cilt 3. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Uran, H. (2017). Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldız, Ö. (2014). Osmanlı Devleti'nde Deniz Ticareti 1908-1914. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

EXTENDED ABSTRACT

The Committee of Union and Progress was founded on June 2, 1889 by a group of military medical students. The Committee of Union and Progress became the gathering place of the opposition masses against the rule of sultan Abdulhamid. The Committee of Union and Progress directed their opposition against the sultan and his administration.

One of the focal points of the Committee of Union and Progress's opposition to Sultan Abdulhamid was the economic situation in the country. The Committee of Union and Progress mentioned in their opposition that the country is increasingly being exploited by the European industry and economy. They saw Sultan Abdulhamid as the reason for the bad economic situation in the country.

After the overthrow of Sultan Abdulhamid, the Committee of Union and Progress took over the administration of the country. The economic policies implemented by the Union and progress government are divided into two periods. The period between 1908 and 1913 was the period in which liberal economic policy was implemented. The period between 1913 and 1918 was the period when the national economic policy was implemented.

The liberal economic policy that developed around the libertarian atmosphere that emerged after the second constitutional monarchy brought great economic gains for Europeans and non muslims, who took full advantage of the privileges provided by the capitulations. Turkish-Muslim people who produced using local methods have been adversely affected by this situation and have suffered economically. The Union and progress government, with its liberal economic policy, tried to bring the individual to the forefront by keeping the state away from economic life. It aimed to encourage the Ottoman people to

trade and to increase the tax revenues of the state by creating an entrepreneurial spirit in the people and to provide income to the state indirectly.

The political policies that started to change in the Union and progress government with the Balkan wars caused the change in economic policies. After that the Committee of Union and Progress implemented a more statist national economy policy. A Turkish-Muslim bourgeoisie was tried to be formed in the national economic policy where the capitulations were abolished. Turkish-Muslim industrialists and merchants were supported and favored against European and non muslims.

Liberal and national economic policies implemented by the union and progress government did not yield the desired results. The economic policies implemented during the union and progress government could not provide the economic development in the country. The biggest difference between liberal economic policy was the implementation of the national economy policy during the war period.

With National economic policy Turkish-Muslim class was advised that trade should be prioritized as a source of income other than the state. The disadvantage in front of the actualization of the national economic policy was the excess of war expenses. The state used most of its economic opportunity to meet the war expenses. One of the biggest reasons for the Committee of Union and Progress to implement the national economy policy was the territorial losses suffered by the Ottoman Empire after the Balkan wars.

One of the other reasons for the failure of the economic policies implemented by the union and progress government was the lack of a social structure that would ensure the continuity of the economic break throughs. The lack of a bourgeois class among the Turkish-Muslim community dealing with international trade or having the financial resources to realize the economic policies implemented by the government has been among the reasons for the failure. As it can be understood from here, the İttihad and Terakki (Union and Progress) Government tried to implement economic policies for the development of the country in a period of great wars such as the Balkan wars and the World War I. The lack of capital accumulation in the people and the state during the İttihad and Terakki (Union and Progress) Government prevented the formation of the bourgeois class that was desired to be formed with the liberal and national economic policies implemented. At the point reached with the lass of the first world war, the Union and Progress government last both the military war and the economic war. The Turkish Muslim people became more impoverished. During the first world war, when the Union and Progress government implemented the national economy policy, a war- rich group emerged from among the people close to the government. The emergence of this war-rich group has been the most critical aspect of the national economy policy implemented by the Committee of Union and Progress.

AZERBAJYAN-ERMENİSTAN İHTİLAFININ ORTA ASYA GÜVENLİĞİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Aiman ATAMURATOVA¹

Öz

Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ ile ilgili son gerginlikler, 2020 yılının Eylül ayında büyük çatışmalara neden olmuştur. Dağlık Karabağ konusunda çatışmalar, bir ateşkes anlaşmasının aralarında savaşı sona erdirdiği 1994 yılından sonra Ermenistan ve Azerbaycan arasında yeniden yaşanmıştır. 2020 yılının Temmuz ayında Ermenistan'ın Tavuş eyaleti yakınlarında çıkan ve en az 16 kişinin ölümüne yol açan sınır çatışmalarının ardından gerilim yeniden tırmanmıştır. Ermenistan ve Azerbaycan'ın şiddeti sürdürme kararlılığı içinde Türkiye ve Rusya'nın da olduğu daha geniş bir bölgesel çatışma olasılığını ortaya çıkarmıştır. Orta Asya'da bulunan devletlerin bağımsızlıklarını kazandıkları 20 yıllık süreçte bölge ülkelerinin arasında bir entegrasyon kurma konusunda başarılı olamadıkları ortadadır. Dağlık Karabağ sorunu Orta Asya bölge devletlerinin güvenlik politikaları üzerinde etkili olan en önemli bir unsur olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu alanda yaşanan gelişmeler sorunu çözüme kavuşturma noktasında daha hızlı yol alınmasını sağlayacak bir düzleme girmiştir. Bunun yanında, bölge devletlerinin ilişkilerinin birçok boyutunun olması aradaki yoğun dostluk ve düşmanlık ilişkisi ile bölgenin birbirlerinden bağımsız hareket etme imkânı vermeyen coğrafi yapısından dolayı çözüme kolayca ulaşılamayacağı da ortadadır.

Anahtar Kelimeler

Dağlık Karabağ
Ermenistan
Azerbaycan
Orta Asya
Güvenlik

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 21.10.2021

Kabul Tarihi : 29.11.2021

E-Yayın Tarihi : 30.11.2021

ANALYSING OF THE AZERBAIJANI-ARMENIAN CONFLICT WITHIN THE FRAMEWORK OF CENTRAL ASIAN SECURITY

Abstract

The recent tensions between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh caused major conflicts in September 2020. Conflicts over Nagorno-Karabakh have been occurred again between Armenia and Azerbaijan after 1994, when a ceasefire agreement ended the war between them.

Tensions escalated again after border clashes broke out in July 2020 near the Tavush province of Armenia, which left at least 16 people killed.

The determination of Armenia and Azerbaijan to continue the violence has opened up the possibility of a wider regional conflict involving Turkey and Russia.

It is obvious that the states located in Central Asia have not been successful in establishing integration among the countries of the region in the 20-dec process during which they gained their independence. The Nagorno-Karabakh issue continues to exist as the most important element that has an impact on the security policies of the Central Asian regional states. The developments in this area have entered a duration that will allow a faster way to solve the problem at the point of solution. Besides, it is obvious that the solution cannot be easily reached due to the fact that there are many dimensions of the relations of the regional states, and also due to the geographical structure of the region that does not allow the region countries to act independently of each other along with the intense friendly and hostile relationship among them.

Keywords

Nagorno Karabakh
Armenia
Azerbaijan
The Central Asia
Security

Article Info

Research Article

Received : 10.21.2021
Accepted : 11.29.2021
Online Published : 11.30.2021

Kaynakça Gösterimi: : Atamuratova, A. (2021). “Azerbaycan-Ermenistan İhtilafının Orta Asya Güvenliği Kapsamında İncelenmesi”. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 2 (2), 48-67.

Citation Information: Atamuratova, A. (2021). “Analysing of The Azerbaijani-Armenian Conflict Within the Framework of Central Asian Security”. Journal of Society, Economy and Management, 2 (2), 48-67.

GİRİŞ

Güvenlik kelimesi, insanoğlunun temel ihtiyaçlarından oluşan yemek, içmek, barınmak ve hayatını sürdürebilmek için ‘fizyolojik’ taleplerinden sonra gelen en önemli ihtiyaçlardan sayılır. Motivleri kademeli bir sistemle ortaya sunan Maslow’a göre insanın temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, yönelme üst basamaklarda rastlanmaktadır (Maslow, 2000).

İnsanoğlu için ‘güven’de hissedilen bir yer ya da bir alan keşfetmek gibi bir temeli ortaya atmıştır. Dediğimiz gibi, insanoğlunun ‘güvenlik ihtiyacı’ veya ‘güven içinde hissetme ihtiyacı’ kişinin ön sırada gelen gereksinimleri arasında kendini tamamlamaktadır.

Tarihe göz attığımızda, her zaman önemli olan bireysel güvenlik; özellikle insanın topluluk halinde hayatını sürdürmesiyle birlikte ‘toplumsal güvenlik’ kelimesini ortaya koymuştur. Toplumsal güvenlik, açıklaması da milletin ya da dahası birlikte yaşam mücadelesini vererek yaşayabilmelerinin temel unsurlardan sayılır (Aydın, 2008: 307).

Güvenlik, ne olursa olsun, daima geçerliliğini korumuş bir ihtiyaçtır. İnsanlık tarihi içinde, insanoğlu bir toprağa yerleştikten sonra bir düzene girerek, insanların da başka insanlara karışarak ve toplumdaki ilişkilerinde ön sıraya huzur, emniyet, asayiş ve düzen gibi ihtiyaçları sıralanmıştır. Bu ihtiyaçları karşılamak için sosyal düzenlerin devam etmesini korumak amacıyla görevli kişiler ve kurumlar atanmıştır (Dinçer, 2009: 37).

Hükümet kararlaştırılmış kanunlara marifetiyle genel güvenlik ve kamusal düzenin sağlaması için insanların özgürlüklerine kısıtlama öngörülebilir. Demokratik millet yapısı içinde özellikle refah ve güven içinde hayatını sürdürebilmek, kamu hizmetlerine kolay ve kaliteli bir şekilde ulaşabilme talebi kişisel önceliklerin üst sıralarında yer almaktadır.

Çağdaş ulus yapısının bunu sunabilmesi ise yalnız bazı müeyyide, kural ve üst bir hukuk sistemiyle gerçekleşmektedir. Modern topluluklarda devlet, ortaya sunduğu gözetim etkinlikleri çerçevesinde kamu güvenliğini ve çıkarlarını esas olarak göstermektedir.

Küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte kent ve ulusların güvenliklerine karşı tehdit ve tehlikelerde hızlı bir yükseliş ve çeşitlenmeler meydana gelmiştir. Bahis mevzusu, küreselleşme sürecinde güvenlik tehditleri de küresel bir boyuta ulaşmıştır.

Güvenlik sorunlarının büyümesiyle ve küreselleşmesiyle birlikte devletlerin yalnız başlarına karar alamayacakları yeni problemler ortaya çıkmıştır ve mücadele sürecinde liyakatli olabilmeleri için diğer devletlerle işbirliği yapması gerekmektedir. Ayrıca günümüzde ağırlaşan güvenlik gündemiyle mücadeleyi gerçekleştirmek için daha geniş konuya dönüşmüştür ve altyapı olarak detaylı bir işbirliğine gerek duymuştur.

Günümüzde güvenlik eğilimi uluslararası ilişkiler disiplini içindeki çok dikkate alınan önemi ve geçerliliği, devletlerin var olan askeri imkân ve yetenekler kapsamında gerçekleşmiştir. Uluslararası düzende güvenliğin korunması için temel konumda olan devletlerin varlıkları, ikinci bir olayın var olduğunu da öne sürmektedir. Bu şu demek ki, devletin güvenliğini ürettiği gibi güvenliği bitirmektedir.

Başlangıcı 1990'lara uzanan Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki gerilim, 2016 yılından bu yana Dağlık Karabağ bölgesindeki yer yer yaşanan çatışmalar, 2020 yılında yeni bir boyuta ulaşmıştır. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmalar, Sovyet sonrası jeopolitiğini uzun süredir etkilemiş ve bölgeyi istikrarsızlaştırarak kapsamlı güvenlik ortaklıklarını riske attığı için bölgesel güvenlik endişelerini yeniden gündeme getirmiştir. Sınır devletleri arasındaki anlaşmazlıklar, uluslararası sistemde işbirliğini ve diplomasiyi etkisizleştiren ve uluslararası tanınmanın meşruluğunu sorgulayan bir konudur. Uluslararası alanda Azerbaycan'ın bir toprağı olarak tanınan Dağlık Karabağ bölgesi, ayrılıkçı etnik Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu bir hükümet tarafından idare edilmektedir (Pullen, 2020).

Çatışmanın bölgesel ve uluslararası güvenlik üzerinde küçümsenemez etkileri vardır. Bölgede hem Türkiye hem de Rusya'nın durumunu etkileyen sorunlar; ilerleyen dönemde İran, ABD ve NATO güçlerinin katılımıyla daha da geniş bir alana yayılma riski taşımaktadır.

1. Tarihsel Süreçte Dağlık Karabağ Sorunu

Dağlık Karabağ, 1748'de bir Hanlık olarak kurulmuş olan ve 1918'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin toprakları içinde yer alan bir bölgedir. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ihtilafın temel nedeni olan Dağlık Karabağ bölgesi, 1988'de başlayan anlaşmazlıkların silahlı çatışmaya dönmesinden sonra 1994 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreçte Ermenistan ile Azerbaycan, birer bağımsız devlet olarak dünya sahnesinde yer almaya başlamışlar ve 1990'lı yılların ortasına kadar devam eden uluslararası belirsizlikler içerisinde daha güçlü olan taraf çatışmalarda üstün gelerek topraklarını genişletme yoluna gitmişlerdir.

Azerbaycan ve Ermenistan, komşu Gürcistan ile birlikte Güney Kafkasya bölgesinde yer almaktadır. Güney Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında, Rusya'dan Büyük Kafkasya dağ silsilesi ile ayrılan ve aynı zamanda İran ile Türkiye'yi sınırlayan bir bölgedir (TİKA, 1996: 4). Azeriler ve Ermeniler tarihsel olarak birbirine karışmış ancak farklı etnik ve dini kimlikler (Azerbaycanlılar çoğunlukla Müslüman, Ermeniler çoğunlukla Hıristiyan) ve geçmişte şiddetli çatışmalar yaşamışlardır. Bölgede etnik Ermeni nüfusunun çoğunlukta olması, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'da baskın bir tarihi varlığa sahip olduğunu iddia etmesinin temel dayanağıdır. Bölge, 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu tarafından fethedilmeden önce resmen İran'a bağlı yarı bağımsız bir Türk (erken Azerbaycan) prensliği olan daha Büyük Karabağ Hanlığı'nın merkezi olmuştur. 1832 yılında Dağlık Karabağ'ın yayla bölgesinde nüfusun ezici bir çoğunluğunu, eski Karabağ'ın parçası olan daha geniş topraklarda nüfusun yaklaşık üçte birini Ermeniler oluşturuyordu. (Bournoutian, 2011).

Azerbaycanlılar ve Ermeniler, Rusya'nın 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra çok kısa süren bağımsızlık döneminde Dağlık Karabağ ve diğer bölgeleri kontrol etmek için savaşmışlardır (Qafarov, 2011: 185). Ancak Azerbaycan ve Ermenistan, 1920-1922 yıllarında kurucu cumhuriyetler olarak SSCB'ye dahil edilmiş, Dağlık Karabağ, 1921'de Sovyet Azerbaycan'ına bağlanmıştır, 1923'te de resmen kurularak sınırları belirlenmiştir. Dağlık Karabağ, 1991 yılına kadar Sovyet Azerbaycan'ı içinde resmen özerk bir bölge SSCB'nin bir parçası konumundadır. 1989 nüfus sayımına göre bölgenin nüfusu, %77'si Ermeni, %22'si Azeri olmak üzere 189.000 idi (Bournoutian, 2011).

Dağlık Karabağ'ın Ermeni nüfusunun bölgenin yargı yetkisini Sovyet Ermenistan'a devretmek istemesinden sonra, bölgede 1988 yılında çatışma çıkmıştır. Sovyet makamları sınırları yeniden çizmeyi reddetmiş, ancak çabalar ve ardından gelen kitlesel seferberlik ve şiddetli çatışmalar, Ermenistan tarafından desteklenen Dağlık Karabağ'daki Ermeniler ile Azerbaycan arasında çatışmaya yol açmıştır. Mücadele şiddete ve Ermenilerin ve Azerilerin Dağlık Karabağ'ın dışına sürülmesine neden olmuştur. Sovyet hükümetinin Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığına yönelik hamlelere karşı koymaya çalışması, Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin Azerbaycan'dan bağımsızlığını ilan etmesi ve Azerbaycan Dağlık Karabağ'ın özerk statüsünü kaldırmasıyla 1991'de ihtilaf daha da tırmanmıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 45).

Aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra, Ermeni ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri doğrudan savaşmış ve Azerbaycan kuvvetleri birkaç büyük yenilgi almıştır. Ermenistan ve Azerbaycan, Mayıs 1994'te bir ateşkes imzalayarak, Ermenistan/Dağlık Karabağ güçlerini Dağlık Karabağ'ın büyük bir kısmını ve Azerbaycan'ın topraklarının yaklaşık %14'ünü temsil eden çeşitli çevre bölgeleri kontrol altına almıştır. Gözlemciler, çatışmanın yaklaşık 20.000 ölüm ve 1 milyondan fazla yerinden edilmiş insanla sonuçlandığını tahmin etmektedir (Waal, 2013: 327-328).

Birleşmiş Milletler (BM), Azerbaycan ve Ermenistan ihtilafı konusunda 822 sayılı ilk bildirgesini 30 Nisan 1993'te yayımlamıştır. BM, bu bildirmede silahlı askeri operasyonların genişlemesiyle özellikle Azerbaycan'a bağlı Kelbecer Bölgesi'nde yerel Ermeni güçler tarafından gerçekleştirilen son saldırılardan rahatsız olduğunu, kuvvet kullanmanın yasak olmasının bir sonucu olarak uluslararası sınırlarda bir değişiklik yapılmaması gerektiğini ve toprak kazanmak için güç kullanımının kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. BM, 30 Nisan 1993 tarihli bildirmede ayrıca; Ermenistan'ın, Azerbaycan coğrafyasında işgal ettiği alanlardan bir an önce ayrılmasını ve sorunun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Minsk Grubu Barış Süreci ilkelerine göre çözülmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır (Şen ve Ervan, 2020).

Bu süreçte olumlu bir sonuç elde edilemediği için BM, bu bildirgenin yayımlanmasından üç ay sonra; 29 Temmuz 1994'te 853 sayılı bildirgeyi yayımlamıştır. 853 sayılı bildirmede BM, 822 sayılı kararlarının uygulanabilmesi için acil yaptırımların kabul edilmesine destek verildiğini, saldırıları ve işgalleri kınadığını, bölgede ekonomik kaynaklar ile enerji ve ulaşım kaynaklarının tekrar eski haline döndürülmesiyle ateşkes yapmak amacıyla anlaşmalar yapılması gerektiği deklare edilmiştir. 853 sayılı bildirmede, Ermenilerin Dağlık Karabağ'da BM'nin 822 sayılı bildirmede yer alan ilkelere ve AGİK Minsk Grubu'nun önerilerini kabul etmesi amacıyla Ermenistan'a baskı uygulanmasını talep etmiştir. Bütün bu çabalara karşın yine de istenilen sonuçlar alınamamıştır (Yılmaz ve İsmayilov, 2011: 7).

BM'nin 874 ve 884 sayılı bildirmelerinde; Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan çatışmaların barış ve istikrarı tehdit ettiği, işgallerin kabul edilemez olduğu, Azerbaycan topraklarındaki Ermeni askerlerinin çıkarılması çağrısında bulunulmuştur (Şen ve Ervan, 2020).

Dağlık Karabağ'da 1980'li yılların sonlarında başlayan etnik kaynaklı anlaşmazlıklar, silahlı çatışmaya dönüşmek suretiyle ateşkes ilan edilen 1994'e kadar devam etmiştir. Bu savaşın bitiminde

Azerbaycan'a ait toprakların %20 kadar kısmı Ermenistan'ın işgaline uğramış ve burada yaşamakta olan bir milyonun üzerinde insan yurtlarından koparılmış başka yerlere sürülmüştür. Dağlık Karabağ'a yerleşen Ermeniler, Ermenistan devletinin askeri gücünün de desteğini alarak Azerbaycan'ın Laçın, Ağdam, Kelbecer, Cebrail, Kubatlı, Füzuli ve Zengilan il merkezlerini işgal etmiş ve bu bölgede yerleşik olan Azerbaycanlı nüfusu da yaşadıkları yerlerden çıkarmıştır (Doğan, 2020: 170).

Çatışmanın arka planında; tarihsel süreçte Azerilere ait olmuş coğrafyalara, Rusların uyguladıkları iskân politikalarına bağlı olarak Ermeni nüfusun yerleştirilmesinden dolayı ortaya çıkan Azeri kimliğiyle Ermeni kimliği arasındaki mücadele bulunmaktadır (Kurt, 2017: 12). Bundan dolayı çatışmaların başından beri Rusya, Karabağ sorunundaki taraflarından biri olarak kabul edilmiştir. Sözü edilen dönemde Karabağ sorununa bir çözüm bulunulmaması da Rusya'nın politik stratejilerinin sonuçlarından biridir.

Ermenistan'ın 1989'da Dağlık Karabağ'ı ilhak etmesi, sorunun kökenini oluşturmaktadır. 1989 yılının daha ilk günlerinde Azerbaycan hükümeti, bölgedeki çatışmaları ve Ermeni güçlerinin Azerilere uyguladığı katliama varan baskıları ileri sürerek Karabağ'ın özerk statüsünü kaldırmıştır. Ermenistan, bu gelişme üzerine Karabağ'ı ilhak etmiştir. 1992 yılının Şubat ayından itibaren Ermeni milisler, yine ciddi boyutlara varan bir katliama başlamışlardır (Gürel, 1992).

Bu kuruluşa Azerbaycan ve Ermenistan'ın üye olmalarından sonra, Prag'da 30 Ocak 1992 tarihinde yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda, Karabağ meselesi, uluslararası bir niteliğe kavuşmuş ve soruna bir çözüm bulmak üzere Ermenistan ve Azerbaycan'ın katılımıyla, Rusya Federasyonu, Fransa ve Amerikan Birleşik Devletleri (ABD)'nin eş başkanlıklarında 11+1 üyeden meydana gelen, Türkiye'nin de gruba dahil olduğu, Minsk Grubu kurulmuştur. Ermenistan, toplantıdan yaklaşık bir ay kadar bir süre sonra Hocalı'da bir katliam yapmıştır (Eyvazlı, 2019: 152-173). Uluslararası alanda barış görüşmelerinin başladığı zamanda yapılan bu katliam, Ermeni tarafının sorunu çözümsüzlüğe itmek istediğini göstermektedir. Aynı yıl içinde Ermenistan, Nahçıvan'a da ağır bir saldırı düzenlemiştir. Barış görüşmelerinin devam ettiği bir süreçte, Ermenistan'ın saldırılarının sona ermemesi, ancak o dönemin Rusya Federasyonu yöneticilerinden destek almasıyla açıklanabilecek bir durumdur. 1990'lı yılların ilk yarısında birçok AGİT Minsk Grubu girişimi, çağrısı olmuştur (Aslanlı, 2012: 39-43). Sorunun çözümü, ABD, Rusya gibi devletler tarafından yapılan görüşmelerde de Minsk grubuna bırakılmış ve bu bağlamda çözümsüzlüğün kalıcı hale gelmesiyle bölge, donmuş bir çatışma bölgesi haline gelmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, Dağlık Karabağ ihtilafıyla ilgili olmak üzere 1993'te kabul ettiği 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarla, işgal altında bulunan Azerbaycan topraklarından işgalci bütün güçlerin hemen çekilmesi çağrısı yapmakla birlikte, Ermenistan bu kararları dikkate almamış ve çatışmaları sürdürmüştür. Rusya'nın ve Minsk Grubu'nun özel girişimlerine bağlı olarak 1994 yılının Mayıs ayında Ermenistan ile Azerbaycan arasında ateşkes amaçlı bazı anlaşmalar imzalanmıştır (Aslanlı, 2012: 186). Minsk grubu, sorunun çözümü noktasında uzun yıllar tek platform olarak kabul edilmiş ve görüşmeler bir sonuca bağlanamamıştır. 1994 yılı ile 2020 yılı arasında taraflar yer yer çatışmalara girmiştir. İşgal altında bulunan topraklarını geri almak amacıyla Azerbaycan'ın 2020'de başlattığı atağa kadar aynı biçimde Minsk grubunun başarılı olmayan girişimleri ile çatışmalar devam etmiştir.

Bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra Ermenistan ile Azerbaycan'ın BM üyesi olmalarıyla konu, uluslararası platformlarda ele alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında, uluslararası politik arenada konunun taraflarının kendileri için yeni yön aramaya başlamaları, 1994 yılında Rusya'nın Çeçen savaşına yoğunlaşmasıyla başlamıştır. Rusya'nın dış politik stratejilerinin değişim sürecine girmesi, doğalgaz piyasasında yaşanan gelişmeler ve Azerbaycan'ın bu alanda önemli bir aktör haline gelmesi, Karabağ sorununun farklı bir boyuta taşınmasına yol açacaktır.

Genel özellikleri itibariyle, 1990'lı yılların ilk yarısı, değişen sistem içinde uluslararası aktörlerin nasıl bir strateji izleyecekleri hakkında belirsizliklerin yaşandığı ve uluslararası örgütlerin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Değişen bu uluslararası sistem içinde devletlerin izleyecekleri politika bir karmaşa içindeyken bölgesel bazı sorunlar, uluslararası örgütlerin bir türlü başarılı olamayan girişimlerine bırakılmıştır. Dağlık Karabağ sorununu çözme görevinin Minsk grubuna bırakılmasının esas nedeni de budur. Minsk grubunun etkisiz stratejilerine bırakılmış olması, sorunun çözümsüz kalmasına; bununla birlikte boyut değiştirmesine de neden olmuştur (Öztarsu, 2012).

1990'lı yılların ortasında yapılan ateşkesin ardından Karabağ sorununa uluslararası aktörlerin yaklaşımı, ancak 2001 yılında uluslararası sistem içinde yaşanan dönüşümle mümkün hale gelmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası Azerbaycan'la büyük devletlerin ilişkilerinde bir değişim süreci yaşanmıştır. Bu değişimde, özellikle uluslararası terörizmle mücadele konusunda Azerbaycan'ın tam destek vermesinin büyük etkisi olmuştur (Yılmaz, 2010: 86). Bunun yanında Ermeni lobilerinin ABD iç siyasetini etkilemek amaçlı kimi girişimleri, 2001 yılından sonra da etkin bir şekilde sürdüğünden dolayı sorunun seyrinde dikkate değer bir değişim yaşanmamıştır.

Azerbaycan'ın 2000'li yıllarda uluslararası alanda bir etken haline geldiği ve özellikle enerjiden doğan gücünü dış politika arenasında etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın o dönemdeki Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, konjonktürün değişmesinden yararlanarak barışçı yolların sorunu çözmekte etkili olmaması halinde, savaştan kaçınılamayacağından söz etmeye başlamıştır. Söylemdeki bu değişiklik, Azerbaycan'ın iç siyasetini etkileyerek bir dizi düzenlemeye gidilmesini sağlamıştır. 2000'li yıllarda uluslararası alanda da Azerbaycan lehine çok sayıda karar alınmıştır. Özellikle BM tarafından 14 Mart 2008 tarihinde alınan 'Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Topraklarının Durumuna İlişkin' kararı (UN Digital Library, 2008) Azerbaycan'ın önemli bir kazanımı olmuştur.

Karabağ sorunu, 1990'lı yılların ortalarında donmuş bir sorun olmaktan ziyade, bölgede bulunan devletlerin birbirleriyle ilişkileri üzerinde doğrudan etkili olan bölgesel bir güvenlik sorunu olarak tekrar değerlendirmek gerekmektedir.

Ermenistan ile Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ konusunda on yıllardır süren çatışmaların en serti, 2020 yılının Eylül ayı sonlarından itibaren yaşanan çatışmalardır. Uluslararası alanda Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanınan ancak Ermenilere ev sahipliği yapan Dağlık Karabağ'ın sınır bölgelerinde on yıllardır çatışmalar devam ediyordu. Analistler, Türkiye'nin Azerbaycan'a ilk kez doğrudan destek verdiği ve çatışmaların boyutu nedeniyle bu kez çatışmanın farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Eylül sonu ile Kasım 2020 başı arasında 44 gün süren çatışmalarda, aralarında çocukların ve yaşlıların da bulunduğu

en az 146 sivil hayatını kaybetmiştir (Kramer, 2021).

İki ülke arasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir V. Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Pashinyan tarafından imzalanan ateşkes, Ermenistan ordusunu dağlık Karabağ'dan çekilme ve Rus barış güçlerinin yerine geçme çağrısında bulunmuştur. 9 Kasım 2020 tarihinde Rusya aracılığıyla varılan ateşkes anlaşması sonrasında Rus barış güçleri, iletişim yolunu korumak ve arazinin devrini denetlemek için çatışma bölgesine gönderilmiştir. Anlaşma, Azerbaycan'a ülkenin yıllardır müzakerelerde aradığı şeyin çoğunu getirmiştir. Ermenistan, ordusunu kuşatılmış bölgeden çekmenin yanı sıra Ermenistan'dan Azerbaycan'a, Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesine bir ulaşım koridoru açmayı kabul etmiştir. 2.000 Rus askeri, barış imzalandığından bu yana Barış Gücü olarak görev yapmaktadır (Çaralan, 2020).

2. Uluslararası Güvenlik Kavramı

Güvenlik, uluslararası ilişkiler alanında aslında günlük hayatta kullandığımız güvenlik kavramından çok bir fark içermemektedir. Güvenlik, toplumsal konumunda insanların fiziksel güvenliği ve sosyal güvenlik anlamını taşıırken; uluslararası alanda üretilen güvenlik kavramı, genel olarak güç stratejilerine anlamına dayanmaktadır. Bir gündemin uluslararası çerçevesinde olup olmadığına dair özelliği, geleneksel askeri siyasi yaklaşımda bulmak mümkündür.

Güvenlik, bu tarafıyla devletin kılıcıdır ve buna yönelik hayati tehditle ilgili bir kavramdır. Yukarıdaki bahsedilen anlayışı, tehdidin ortadan kalkması için, güç kullanımının da içinde olduğu fevkalade önlemlerin alınmasını yasal duruma getirmektedir (Buzan, 1998: 21).

Tarihten biliyoruz ki, güvenliği korumak ulusların öncelik gösteren başlıklarından olmuştur ve devletler güç kavramını en önemli konulardan saymıştır çünkü güç devletlerin korunmasının altyapısı olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplini boyutundaki tüm aktörlerin; amaç iç dinamik ve güçler açısından değişik güvenlik anlayışları ve arayışları mevcuttur. Büyük güçlerin tehditle alakalı farklı algılamaları, devletleri güvenlikle ilgili ayrımlı çalışma ve arayışlar içine sokmaktadır. Bu durum uluslararası yöntemde devletlerin elinde mevcut olan kapasite güç, aktörlerin sahip oldukları kapasite, güç, sistemi algılayış biçimi, iç dinamikler ve bununla birlikte orantılı olarak bu düzende kendilerine elverişli gördükleri role göre değişim göstermektedir.

Güvenlik, toplumların kendilerine has değerlerle varlığını sürdürmesinin esas bileşkesi olarak önemli boyuta gelmiş ve siyasal hayatın içerisinde oluşturulan problem alanı haline dönüşmüştür. Güvenlik kelimesini biz şöyle de anlatabiliriz ki, özellikle, Avrupa'da 1618'de başlayan 30 Yıl Savaşları'nın sona ermesinin ardından sağlanan barış olayıdır. İspanya ve Avusturya Habsburgları, Danimarka, Fransa, İsveç ve Alman Prenslükleri arasında imzalanan Vestfalya Antlaşması sonrasında itibaren uluslararası düzenindeki büyük güçler sayılan devletlerin en önemli sorumluluklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu mesuliyetin ilerleme sürecini; devletlerarası ilişkilerle ilgili düzenleme gerçekleştiren bir üst yetkilinin olmaması ve ulusların kendilerine yeterliliğe dair olan bir dünyada kendilerini önlemekten başka seçeneklerin olmaması gibi meseleler pekiştirilmiştir (Baylis, 2008: 69-85). Belki de bu nedenle

uluslararası sistemi ortaya çıkaran aktörler, tarihin bütün çağlarında onlara yönelen tehdit olaylarına karşı önlem almak amacıyla bütçelerinin önemli bir miktarını güvenlikleri için değerlendirmiştir (Yorulmaz, 2014: 109).

Günümüzde uluslararası güvenlik düşüncesi, kesinlikle ulusal güvenlik düşüncesinden daha da fazla bir arz etmektedir. Bunun nedeni ise bir devletin güvenliğini koruması, tüm uluslararası sistemin güvenliğinin korunması ile bağdaşır. Ulusların birbirlerine olan ihtiyaçlarının güçlenmesi, büyük tehditlerin oluşması ve silahlanmayla meydana gelen yeni istikrarsızlıklara ve dengesizliklere yol açacağı ve sonucunda düzen içinde bulunan her ülkenin güçsüzlüğe uğratacağı fikrinin egemen olduğu eski liberal geleneğe vurgu yapmıştır. Anlaşılan, güvenlik kavramı “yalnızca herkesin kendini düğümlememesi hem diğer taraftan rakip menfaatlerini de bulundurması gerektiği” zihniyetini öne çıkarmaktadır. Daha doğrusu, kitle imha silahları ve terörizmin son zamanlarda çok geniş çapına gelmesi, son zamanlarda büyük tehditleri ulusal nitelik olmanın ötesinde bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle böyle bir riske karşı alınan önlemlerin uluslararası işbirliği kapsamında olmasını icap etmektedir. Bu bakış ‘ortak güvenlik’ kavramını ortaya koymuştur (Genelkurmay, 2003: 243).

Uluslararası ilişkiler disiplinde altyapı olarak bilinen güvenlik kavramı ülkelerin arasındaki ilişkilerinin durumunu vurgulayan bir özellik taşımaktadır. Uluslararası ilişkiler sisteminde genel olarak güvenlik; güç ve barış misyonuna yöneltilmektedir.

Realist düşünceye sahip olanlar güvenlik kavramını, gücün uzantılarından biri olarak değerlendirirken; idealist düşünceye sahip olanlar güvenliği savaş sonucu oluşan barış ile meydana gelen bir unsur olarak değerlendirmiştir. Güvenlikle alakalı açıklama veya temellerinin önemini belirlediğimizde güvenlik meselelerinin hükümetlerin siyasi ve stratejilerine göre hareket ettiği, kamuoyunu etkileyecek özelliği olduğu, diğer taraftan ise para ve gücün dağıtımında direk etkisi olan bir potansiyel etkisi olduğunu belirlemektedir. Bu nedenle soğuk savaş döneminde güvenlik kavramı, realist düşünce etkisiyle ‘devlet güvenliği’ ile eşit olarak görülmüştür (Öke, 2001: 53).

Milletlerarası düzende bulunan büyük güçler, milli çıkarlarını savunmak ve ellerinde olan yararlarını sürdürebilmek niyetiyle çeşitli güvenlik arayışlarında bulunmaktadır. Bahsi geçen arayış, devletlerin uluslararası sistem içinde bulunan kapasitelerine, güçlerine, sistemi algılayışlarına ve kendilerine sistem içinde biçtikleri rollere göre fark yaratmaktadır. Uluslararası güvenlik kavramını, bu yukarıdaki bahsettiğimiz yaklaşımlara göre değerlendirmekte fayda vardır. Öncelik olarak, güvenlik kavramını anlamak için, üzerinde çalışılacak hususları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Küresel anlamda; uluslararası sistemin tümüne ya da tümüne yakın bölümünün güvenliği,
- Bölgesel boyutta; coğrafi ya da sınır alanların veya alt sistemlerin güvenliği,
- Ulusal boyutta; ulus-devlet ya da ülke içindeki kamuoyu alt grupların güvenliği,
- Bireysel boyutta ise bireylerin yani insanoğlunun güvenliği hususları olarak gösterilebilir

(Dedeoğlu, 2016: 21).

Günümüzde uluslararası ilişkilerin bölgesel ve küresel yönleri daha çok önem taşıdığından dolayı

güvenliğin küresel ve ulus-devlet kapsamı çok daha ciddi boyuta ulaşmıştır.

Uluslararası güvenliğin bir parçası haline gelen ulus-devlet güvenliği, zaman içinde yapısal ve ideolojik değişikliklerden dolayı ortaya çıkan risklere göre ittifak içi ya da bağımsız düzlemde seyretmektedir. Güvenlik kavramının küresel boyutu ise nükleer tehdit, silahlanma, çevre kirliliği, az gelişmişlik; terör, organize suçlar, mafya, değerli madde kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, kara para aklama, uyuşturucu ve göç gibi ulus aşan suç eylemleri gibi yeni birçok tehdidin meydana gelmesiyle hem ihtiyaç yükselmiştir hem de düzenlenmiştir. BM Genel Kurulu tarafından 1987’de düzenlenen Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansı’nda güvenlik kavramı tanımlanırken ortaya konulan “güvenlik, tüm uluslar için başta gelen bir önceliktir...” ifadesiyle kavramın önemine dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak uluslararası güvenlik, uluslararası düzendeki tüm büyük güçlerin algılamalarına paralel olarak sunduğu davranışlarla bölgesel ve küresel kuruluşlar aracılığıyla düzenlenen ve gerçekleştirilen kapsamlı unsurlar çerçevesinde önem veren bir kavram olarak oluşmuştur. Ancak güvenlik anlamının insanlık tarihiyle aynı zamanda oluştuğunu tahmin ettiğimiz zaman uluslararası sistemde de güvenlik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bahsi geçen dönem içinde şartların değişimi, kavramın içeriğini güçlendirmek niteliğiyle bir dönüşüm ve değişimin gerçekleşmesine yol açmıştır.

3. Azerbaycan-Ermenistan İhtilafının Uluslararası Güvenlik Bağlamında Önemi

Güney Kafkasya bölgesinde yer alan iki devlet Ermenistan ve Azerbaycan jeopolitik konumlarına bakılarak ele alındığı zaman; özellikle Azerbaycan’ı petrol ve doğal kaynaklarına sahip olması, enerji yollarının güzergahında olması bakımından stratejik olarak önemli hale getirmektedir. Gürcistan’ı ise bölgenin denize açılan noktasında yer alması ve bölgedeki en geniş coğrafi alana sahip olması önemli kılmaktadır. Ne var ki Ermenistan’ın petrolü, denizi ve denize kıyısı yoktur. Bütün bu dezavantajlarına rağmen Ermenistan’ı bölgede önemli kılan unsur, komşularına baskı uygulayarak bölgeyi istikrarsız hale getirebilme gücüdür. Rusya, Batı devletleri ve İran, ona bu gücü veren unsurlardır. Rusya, ABD, İran ve Avrupa devletlerinin Türkiye’ye ve Azerbaycan’a takındıkları tavırlar, burada vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Bu tavrın nedeni, sözü edilen ülkelerin Türk etkisinde bir bölgesel yapının ortaya çıkmasından duydukları korkudur. Ortaya güçlü bir Türk bölgesi çıkması; Rusya’nın, ABD’nin, İran’ın ve Avrupa devletlerinin istemedikleri bir durumdur (Şihaliyev, 2012: 156).

Bölgedeki sorunu, yalnızca yerel bir Ermenistan-Azerbaycan sorunu olarak ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Sorunu, kökeni tarihi derinlere uzanan Rus-Türk çatışmalarının uzantılarından biri olarak değerlendirmek de olasıdır. Sıcak denizlere inmenin, doğuya açılmanın, boğazların sahibi olmanın Rus ulusal ideolojisinin asıl amacı olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu amaçlarını elde etmek için Rusya XVIII., XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ile defalarca savaflara girmiştir. Rusya’nın sıcak denizlere inmek ve doğuya açılmak hedefleriyle şekillenen ‘Büyük İdeal’in temelleri, çok eski dönemlere uzanmaktadır. Görüldüğü üzere, sorunun içeriği üzerinde durulunca, bu savaşın esas itibarıyla yerel bir çatışma olmaktan ziyade, başkalarının çıkarları için oluşturulmuş kusursuz bir oyun olduğu anlaşılacaktır. Rusya, mevcut politik stratejisinden vazgeçmediği ve çatışmanın kilit noktasını elinde tuttuğu sürece Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının sona ermesi mümkün değildir. Çünkü tarihsel temelli bu çatışmada

Ermenistan, Rusya'nın isteklerinin uygulayıcısı, Azerbaycan ise asıl amaca giden yolda sadece bir engeldir.

Ayrıca Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sorunların sona ermemesinde bir başka önemli etken, Müslüman Türk ve Hıristiyan Batı medeniyetleri arasındaki temel çatışmadır. Bu temel çatışma sürdükçe, Azerbaycan'ın da Türk-İslam dünyasının parçalarından biri olduğu göz önünde bulundurulursa, Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye'yle ilişkilerinde sorunlar hep devam edecek ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar çözüme kavuşmayacaktır. Azerbaycan'ın karşılaştığı durum ve Türkiye'ye yapılan baskılar, medeniyetler çatışmasının bir yansımasıdır. Bu açıdan bakıldığında zaman, Hıristiyan Batı ülkelerinin Ermeni meselesinde ya da Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında ortaya koydukları çifte standardın arkasında da bu çatışmanın olduğu görülecektir (Gürbüz, 2003: 102).

Bölgedeki etkin güçlerden biri olan İran ise istikrara kavuşmuş bir Azerbaycan'ın kendi ulusal bütünlüğü üzerinde olumsuz etkileri olacağını düşünerek kendi açısından Azerbaycan'ın zayıf kalmasını yaşam kaynağı olarak kabul etmekte ve Ermenistan'ı desteklemektedir (Şihaliyev, 2012: 157).

4. Azerbaycan-Ermenistan İhtilafının Orta Asya Güvenliğine Etkileri

Dağlık Karabağ konusunda uzun süredir devam eden ihtilaf, 27 Eylül'de Ermenistan tarafından desteklenen ve tanınmayan Dağlık Karabağ ordusu birlikleri ile Azerbaycan ordusunun tüm cephe hattında şiddetli çatışmalara girmesiyle yeni bir tırmanma aşamasına girmiştir. Basında çıkan haberlere göre, çatışmanın her iki tarafı da hem askeri hem de sivil halk arasında çok sayıda kayıp vermiştir. Buna rağmen bu süreçte uluslararası toplum, çatışma bölgesinde ateşkesi sağlamak ve bir müzakere sürecini başlatmak için son derece ihtiyatlı ve belirsiz girişimlerde bulunmuştur. Devam eden koronavirüs pandemisi, AB'deki iç kriz, Amerika Birleşik Devletleri'nde aktif bir seçim kampanyası, koronavirüs krizinin etkisiyle dünyada ciddi bir sosyo-ekonomik gerileme gibi bir dizi uluslararası olay, Güney Kafkasya'da yaşanan çatışmanın küresel gündeme girmesini ağırlaştırmıştır (Umarov, 2020).

Güney Kafkasya'da yaşanan gerilimin şiddetlenmesi, çatışmanın tüm Orta Asya ülkeleri tarafından dikkatle ele alınmaktadır. Yakın siyasi, ekonomik, kültürel ve insani bağların yanı sıra yakın zamandaki ortak tarihsel geçmiş göz önüne alındığında, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri 1991'den sonra birçok benzer başarı, sorun ve bağımsız kalkınma özelliklerine sahiptir. Bunun ışığında, Güney Kafkasya'daki mevcut krizden Orta Asya için dersler çıkarmak, bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine, mevcut eyaletler arası karmaşık sorunların çözülmesine ve bölgede bir güven ve sürdürülebilir kalkınma ortamı yaratılmasına katkıda bulunabilecektir (Umarov, 2020).

Mevcut gelişim sürecinin ortaya koyduğu gibi Rusya ve Türkiye, bu bölgedeki çatışmada etkili olabilecek ana dış güçlerdir. Güney Kafkasya bölgesinde tarihi stratejik çıkarları olan her iki ülkenin de bu alandaki etkilerini genişletme niyetinde oldukları açıktır. Moskova ile Ankara arasında siyasi ve ekonomik işbirliğinin ilan edilen büyümesine rağmen, son yıllarda bu güçlerin çıkarlarının Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da somut bir şekilde çatışması, endişe verici bir durumdur (Tharoor, 2020).

Dağlık Karabağ'da son dönemde yaşanan çatışmaları, Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu, Karadeniz ve Güney Kafkasya'da izlediği 'agresif realist' dış politikadan bağımsız olarak değerlendirmek mümkün

değildir. Rusya'nın bu politikası, Gürcistan, Ukrayna ve nihayet Suriye'deki tavrıyla ortaya çıkmış ve bölgesel krizlere neden olmuştur. Rusya, bugün Gürcistan ve Ermenistan'da savaş uçakları, helikopterler, zırhlı birlikler ve hava savunma sistemlerinden oluşan askeri birlikler bulundurmaktadır. Rusya, dış ve ekonomik politikasıyla da Azerbaycan ve Ermenistan üzerindeki etkisini artırarak bölgede söz sahibi olmaya devam etmek istiyor. Bu bağlamda Ermenistan, 1997 yılında Rusya ile, Erivan'daki 18 MiG-29 avcı uçağının yanı sıra piyade, zırh, topçu, hava savunması ve diğer destek unsurlarıyla birlikte Ermenistan'daki önemli Rus askeri varlığı olan Gümrü kenti yakınlarındaki askeri birliklerin kalmaya devam etmesi yönünde bir anlaşmaya giderek süreyi 2044'e kadar uzatılmıştır (Semercioğlu, 2020).

Öte yandan Azerbaycan ile askeri ve ekonomik ilişkilerini artırmaya çalışan Rusya, uzun zamandır Azerbaycan'ın ana silah tedarikçisi olmuştur. 2013-2017 yılları arasında Azerbaycan'ın toplam yabancı silah ithalatı içinde Rusya'nın payı, %65 civarındadır. Aralık 2015'te 'Savunma Bakanları İşbirliği Planı' imzalamıştır (Aliyev, 2020). Azerbaycan'ın Türkiye ile çok derin tarihi, kültürel uyumu ve karşılıklı ekonomik-askeri ilişkileri vardır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde genellikle 'bir millet, iki devlet' sloganı kullanılmaktadır. Son zamanlarda, iki ülke silahlı kuvvetleri Ağustos 2020'de Azerbaycan topraklarında geniş çaplı bir ortak askeri tatbikat gerçekleştirmiştir (Singh, 2020).

Ne yazık ki, bu ülkeler 2020 yılının Temmuz-Eylül aylarında hem Türkiye ile Azerbaycan arasındaki hem de Rusya ve Ermenistan arasında büyük ölçekli askeri tatbikatlar neredeyse eşzamanlı yürütülmesiyle ilişkilerdeki gerilimin turmanmasında etkileri olmuştur (Vasif, 2020). 2010-2019 arasındaki süreçte Rusya; aynı zamanda Ermenistan'ın % 93 ve Azerbaycan'ın % 63 ile toplam ithalatını karşılayan ana silah tedarikçisi olmuştur (Yegupets, 2020).

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra öncelikle Azerbaycan Ordusunu kurmak, eğitmek ve geliştirmek amacıyla 'Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması' imzalamış, 1992 yılında askeri eğitim, işbirliği ve lojistik destek gibi faaliyetler başlatılmıştır (Yüce, 2016: 56). Daha sonra Türkiye eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ağustos 2010'da Azerbaycan'a yaptığı ziyarette 'Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi' kurulmasına karar verilen 'Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması' imzalanmıştır. Azerbaycan ile ekonomik ilişkiler bu çabaların sonucunda 2000 yılında 325 milyon dolar olan ticaret hacmini 2018 yılında 1.85 milyar dolara yükseltmiştir. Bu arada Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ve Türkiye-Türkmenistan-Azerbaycan ile Azerbaycan ile geliştirdiği üçlü mekanizmalar bölgesel işbirliği için siyasi bir çerçeve sağlamıştır. Enerji konularında işbirliği kapsamında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) hayata geçirilmiştir. Anlaşması Kasım 1999'da imzalanan ve Haziran 2006'da biten bu hat ile Hazar Bölgesi'nde üretilen petrolün özellikle Azeri petrolünün Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Ceyhan'a ulaştırılması hedeflenmektedir. BTC Ham Petrol Boru Hattı, Türkmen ve Kazak petrolünün yanı sıra Azeri petrolünü taşımaya devam etmektedir (Semercioğlu, 2020: 124-125). Projenin 1. Faz Denizi'nin Azerbaycan kesimindeki Şah Deniz sahasından 2007 yılından bu yana Türkiye'ye her yıl 6,6 milyar m³ gaz satışı yapılmaktadır.

Azerbaycan için Türkiye ihracatta ikinci, ithalatta ise beşinci ülkedir. Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırların kapalı olması, iki ülke arasındaki doğrudan ticareti engellemektedir. Buna göre Türk ürünleri Ermenistan'a daha çok İran ve Gürcistan üzerinden ulaşmaktadır (Akman, 2020).

Orta Asya aynı zamanda Çin, Rusya, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri ve bölgedeki diğer önemli güçlerin artan varlığıyla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, diğer bölgelerin deneyimleri, Orta Asya bölgesini dünyanın önde gelen güçleri arasında bir rekabet ve çatışma arenasına dönüştürmekten kaçınma ihtiyacını göstermektedir. Komşu bölgelerin uygulaması, gerçekten bölge içi işbirliğinin yokluğunun, hakem rolünün önde gelen güçlere devredilmesinin ve etkili bölge dışı aktörlerin şahsında yer arayışının istikrarsızlığı artırabileceğini ve mevcut bölgesel farklılıkları şiddetlendirebileceğini açıkça göstermektedir. Ayrıca bölge dışı aktörler, büyük ölçüde, bölgelerindeki çıkmaz durumunun uzun vadede korunmasıyla ilgilenmekte, bu da onların önemini ve etkisini artırmaktadır; çatışan tarafların çeşitli destek veya aracılık hizmetleri için kendilerine başvurmaları için koşullar yaratmaktadır (Umarov, 2020).

Bu koşullarda, Orta Asya devletlerinin çok vektörlü bir dış politikaya bağlı kalmaları ve gerçekten bölgesel etkileşim mekanizmaları yaratmaları önemlidir. Yalnızca siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve insani işbirliğinin oluşturulmasına değil; aynı zamanda en önemli bölgesel meseleler ve bölge dışı aktörlerin teşvik edilen girişimlerine ilişkin konsolide bir konumun planlı ve kapsamlı bir tartışmasına da katkıda bulunacaklardır. Orta Asya ülkelerinin, devlet başkanlarının istişare toplantılarının bir parçası olarak 2018 yılından itibaren yıllık bölgesel toplantılara başlamaları cesaret vericidir. Böyle bir format, bölgenin acil sorunlarını sakin bir atmosferde ele almayı ve Orta Asya'nın kapsamlı ve karşılıklı yarar sağlayan karşılıklı bağlantısını güçlendirmek için bunları çözümlen yollarını düşünmeyi mümkün kılar.

1980'lerin sonlarında Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkmasından itibaren, hem Ermenistan hem de Azerbaycan, hazır olmayan son derece savaştan bir komşu devlet karşısında 'dış düşman' varlığına ilişkin söylemi desteklemek için aktif olarak çalışmaktadırlar. Bu yaklaşım, Ermenistan ve Azerbaycan'ın dış politikalarının yüksek bir ideolojiye ulaşmasına katkıda bulunmuş ve bu çerçevede, doğal paydaşlar olan komşu ülkelerle çeşitlendirilmiş işbirliğinin kurulmasına gereken özen gösterilmemiştir.

Yakın tarihli bağımsız gelişme tarihinde Orta Asya ülkeleri, komşu ülkeler hakkında düşmanca bir imaj oluşturma girişimlerini de tecrübe etmiştir. Örneğin, Türkmen hükümeti Özbekistan'ı Kasım 2002'de ülkenin ilk cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'a yönelik suikast girişimine karışmakla suçlamıştır. Daha sonra Türkmen yetkilileri Özbek büyükelçiliğini aradı, büyükelçi istenmeyen kişi ilan edilmiş ve daha sonra Aşkabat sınırına askeri birlikler göndermiştir. Özbekistan ile Tacikistan arasındaki ilişkilerde de ciddi zorluklar yaşanmıştır. Özellikle Tacikistan topraklarında hidroelektrik santral yapımı meselesi, ikili ilişkileri ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. Sovyet sonrası dönem boyunca, Özbekistan ile Tacikistan arasındaki ilişkiler karmaşık, tartışmalı, gergin ve 'savaş yok, barış yok' durumunda sürmüştür. 1990'ların başından bu yana eyaletler arası ilişkileri birçok faktör etkilemiştir. Bunlar; sınırların belirlenmesinde yaşanan sorunlar, iki ülke arasındaki sıkı vize rejimi; milliyetçi duygulardır. Ayrıca Semerkant ve Buhara'nın aidiyetine ilişkin tarihi iddialar; Tacikistan'ın yüksek dağlarında Rogun Hidro Elektrik Santrali (HPS) inşaatı ve Rakhmon ile Özbekistan'ın ilk Cumhurbaşkanı İslam Karimov arasındaki siyasi ve kişisel düşmanlıklar diğer faktörlerdir. Sonuç olarak, karşılıklı ticaret (Eurasianet, 2017) milyon doların altına düşmüş; Taşkent ve Duşanbe arasındaki uçuşlar iptal edilmiştir; Özbekistan topraklarından geçen Tacik demiryolunun işleyişi engellenmiştir. Ağustos 2000'de, terörist grupların

Tacik topraklarından Özbekistan'ın güney eyaletine girmesi ve Taşkent'in Duşanbe'yi bu saldırıyı önleyememesinden dolayı sert bir şekilde suçlamasıyla gerilim artmıştır (Tolipov, 2018).

Son yıllarda, Orta Asya'daki bölgesel işbirliğinin durumu olumlu yönde radikal bir değişime uğramıştır. Özbekistan'ın güven, dostluk, karşılıklı yarar sağlayan işbirliği atmosferi yaratma ve uzun süredir devam eden eyaletler arası sorunları çözmeye çabasındaki yeni bölgesel politikası, bölgesel komşuları tarafından aktif olarak desteklenmektedir. Bununla birlikte, bölgesel etkileşimin bu olumlu dinamiklerine rağmen, kendi geçmişimizden dersler olarak, Güney Kafkasya ülkelerinin dış ve iç politikalarında 'dış düşman' söyleminin teşvik edilmesinden kaçınma deneyimlerini de hatırlamak önemlidir. Böyle yapıcı olmayan bir ideolojinin oluşumu, Orta Asya ülkeleri arasındaki sinerjiyi derinleştirmek için elverişli arka plana radikal bir şekilde zarar verebilir.

Güney Kafkasya deneyimi, karmaşık bölgesel sorunların çözümünü dondurmaya yönelik tüm girişimlerin, dönemsel olarak ağırlaşması ve diplomatik çözüm beklentilerinin daha da karmaşıklaşması ile dolu olduğunu açıkça göstermektedir. Taraflar, Minsk Grubunun uluslararası arabuluculuk mekanizmasının varlığına ve büyük ölçüde uygulanmayan bir dizi önemli Güvenlik Konseyi kararının kabul edilmesine rağmen, 30 yılı aşkın süredir Dağlık Karabağ çatışmasını normalleştirememiştir. Barış müzakerelerinde ilerleme sağlanamamasının bir sonucu olarak, taraflar bazen statükoyu tersine çevirmek ve çatışma durumunun çözümünü kendi lehlerine çevirmek için, Karabağ'da yapılan son anlaşmaya kadar, askeri yollarla girişimlerde bulunmuşlardır.

Güney Kafkasya deneyimi, karmaşık bölgesel sorunları çözmeye sürecini dondurmaya yönelik tüm girişimlerin, dönemsel olarak ağırlaşması ve diplomatik çözüm beklentilerinin daha da karmaşıklaşmasıyla dolu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Orta Asya ayrıca, devlet sınırlarının belirlenmesindeki eksiklikler, su paylaşımı sorunu, belirli bölgelerdeki etnik gerilimlerin ve ekolojik durumun kötüleşmesi gibi bir dizi daimi sorunlarla karşı karşıyadır. Örneğin, bu konuda yukarıda sözü edilen Özbekistan ile Kırgızistan arasındaki çatışmalar en iyi örnektir (Interfax, 2020).

Orta Asya'da yüzyıllardır süregelen dostluk ve bir arada yaşama bağlarına rağmen, çok çeşitli kültürel ve insani bağların varlığı, bölgedeki etkileşim atmosferi ve karmaşık bölgeler arası sorunları çözmeye isteği büyük ölçüde güçlü iradeler tarafından belirleniyordu. Devletlerin bağımsızlıktan sonra yaşadıkları süreçte, ulusal liderlerin aldıkları kararlar, genellikle hem Orta Asya'daki temasların keskin bir şekilde donmasına hem de ilişkilerin önemli ölçüde bozulmasına neden olmuştur. Bölgesel etkileşimde böylesine hızlı dalgalanmaları önlemek için, Orta Asya devletleri arasında özel sektör ve kamu dernekleri, akademik topluluk ve temsilcilerin aktif katılımıyla, özellikle kültür ve sanat alanı çok seviyeli işbirliği sistemini kademeli olarak geliştirmek ve derinleştirmek gerekmektedir. Orta Asya ülkelerinin düşünce kuruluşlarının yanı sıra bakanlıklar düzeyinde güncel sorunların ve ortaklık olasılıklarının sürekli tartışılması için çok taraflı bölgesel formatların oluşturulması, karşılıklı anlayışın geliştirilmesine ve karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Genel olarak, SSCB'nin çöküşünden sonra Orta Asya ile Güney Kafkasya arasındaki düşük seviyeli siyasi ve sosyal-ekonomik etkileşime rağmen, Dağlık Karabağ çevresindeki olayların analizi bölgenin

geleceği için özellikle değerlidir. Güven artırıcı önlemleri güçlendirmek ve bölgesel beklentileri belirlemek için, komşu Güney Kafkasya'daki durumun gelişiminden zamanında sonuç çıkarmak ve Orta Asya'nın yakın tarihindeki yanlış hesaplara, başarısızlıklara ve başarılarla çok dikkat etmek önemlidir.

Bu bağlamda, Orta Asya'daki bölgesel işbirliğinin son yıllarda aktif olarak genişlemesi, tüm bölgenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için doğru yönde atılmış bir adımdır. Ticaret ve ekonomik işbirliğini derinleştirmek, kültürel, insani, bilimsel ve eğitimsel alışverişi genişletmek, lojistik, enerji ve diğer altyapı bağlantılarını geliştirmek, insanların ve malların hareketliliğini genişletmek ve ayrıca bölgesel güvenliği sağlamak için bölge içi fırsat arayışları, bölgede uzun süredir devam eden birçok sorunu çözecek ve Orta Asya ülkeleri arasında stratejik ortaklık kuracaktır.

İran, 1.35 milyon km² arazisi ve 84,9 milyon nüfusu (2020 tahmini) ile çok eski bir tarihi geçmişe, insan kaynaklarına ve kültürel zenginliğe sahip Ortadoğu'da önemli bir devlet ve bölgesel bir güçtür. İran'ın ekonomisi, devletçi politikalar, verimsizlikler ve petrol ve gaz ihracatına bağımlılık ile dikkat çekiyor, ancak İran aynı zamanda 1.64 trilyon dolar (2017 tahmini) GSYİH ile önemli tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine de sahip (Semercioglu, 2021).

Hazar Denizi'ne kıyısı olan İran ve Azerbaycan arasındaki diplomatik ilişkiler 1992 yılında başlamıştır. Zira her iki ülkenin de geniş bir Müslüman Şii nüfusa sahip olması, sosyo-kültürel ve çağdaş değerler açısından benzerlik ve farklılıklara sahip olmaları onları birbirine yakınlaştırmaktadır. Azerbaycan'ın laik devlet yapısı ve İran'ın Azerbaycan'daki dini grupları destekleme eğilimi tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan Yönetimi dinin radikalleşmesini istememekte ve bu konuyu önemli bir ulusal güvenlik sorunu olarak görmektedir (Erendor ve Öztarsu, 2019: 162) Öte yandan İran, 1991 yılında bağımsızlığını kabul etmesinden bu yana, Ermenistan'ın en güvenilir müttefiklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. İki ülke, etnik veya dini çatışmalar yaşamadan başta ulaşım ve enerji sektörleri olmak üzere birçok alanda işbirliği geliştirmiştir. Tahran'ın Ermenistan ile kurduğu ittifak ilişkisi, uluslararası izolasyonuna bir alternatif sunmakta ve aynı zamanda Azerbaycan'ın sözde Azeri irredentizmine (yayılmacı milliyetçiliği) karşı bir koz oluşturmaktadır (Moniquet ve Ravcimore, 2013: 4-5).

Karabağ, Küçük Kafkasya olarak adlandırılan sahanın Ermenistan'la birlikte iki büyük bölgesindedir. Karabağ; Azerbaycan, Nahçıvan ve Ermenistan arasındaki bir bağlantı noktasıdır. Bundan dolayı Türkiye Azerbaycan bağlantısının da tam ortasında yer almaktadır. 2000'lerden itibaren uygulanan çeşitli projelerle Azerbaycan, bölgesel olarak avantajlı konuma geçmiştir. AB'nin desteklediği TRESEKA programı bu projelerden biridir. Orta Asya ve Avrupa arasında taşımacılık alanında alternatif sağlamak, rekabete güven ve dirençli olabilmek amacıyla Azerbaycan tarafından önerilen TRASEKA programı, 1998'de yürürlüğe girmiştir. Bölge ülkeleri ve AB tarafından benimsenen TRASEKA programı, Asya ve Avrupa arasında ağırlıklı olarak Rusya üzerinden yapılan taşımacılık karşısında alternatif oluşturabilecek tarihi İpek Yolunun yeniden işlerlik kazanması öngörülmektedir (Kazımlı, 2018: 104).

Bundan başka Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan demiryollarının birleşmesini sağlayan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantısı da bölgenin coğrafi kazanımlarını değiştirmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasında coğrafi bağı kesmek, Karabağ'ın işgal edilme nedenlerinden biridir. Uluslararası projelerin

çeşitliliği ve teknolojik gelişmeler, söz konusu coğrafi bağı farklı biçimlerde sağlamaya başlamıştır. Enerji hatlarının Kafkasya özelinde, Azerbaycan'dan Batıya taşınmasında, Karabağ işgalinden dolayı, Ermenistan hariç tutulmuştur. Azerbaycan'a ait toprakları işgal etmiş bir devletin topraklarından yararlanarak boru hattı projesinin yapılması, rasyonel ve uygulanabilir değildir.

Enerji, bölge devletlerinin jeostratejik konuları içinde olabileceği gibi bölgesel güvenlikle de doğrudan ilgili bir kavramdır. Enerji hattının güvenliği, enerji projelerinin ve bölgesel güvenliğin en temel unsurlarından biridir.

Dağlık Karabağ sorunu, Orta Asya bölge devletlerinin güvenlik politikaları üzerinde etkili olan en önemli bir unsur olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu alanda yaşanan gelişmeler, sorunu çözüme kavuşturma noktasında daha hızlı yol alınmasını sağlayacak bir düzleme girmiştir. Bunun yanında, bölge devletlerinin ilişkilerinin birçok boyutunun olması, aradaki yoğun dostluk ve düşmanlık ilişkisi ile bölgenin birbirlerinden bağımsız hareket etme imkanı vermeyen coğrafi yapısından dolayı çözüme kolayca ulaşılamayacağı da ortadadır.

SONUÇ

Dağlık Karabağ ile ilgili onlarca yıldır devam eden inatlaşmalar ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki son gerginlikler, 2020 yılının Eylül sonunda büyük çatışmalara neden olmuştur. Dağlık Karabağ' konusunda çatışmalar, bir ateşkes anlaşmasının aralarında savaşı sona erdirdiği 1994 yılından sonra Ermenistan ve Azerbaycan arasında yeniden yaşanmıştır. 2020 yılının Temmuz ayında Ermenistan'ın Tavuş eyaleti yakınlarında çıkan ve en az 16 kişinin ölümüne yol açan sınır çatışmalarının ardından gerilim yeniden tırmanmıştır.

Ermenistan ve Azerbaycan'ın şiddeti sürdürme kararlılığı, içinde Türkiye ve Rusya'nın da olduğu daha geniş bir bölgesel çatışma olasılığını ortaya çıkarmıştır. Bu son süreçte Azerbaycan, Dağlık Karabağ'da uzun süredir kayıp olan toprakların kontrolünü yeniden ele geçirmiş ve her iki taraf da 9 Kasım 2020 tarihinde Rus barış güçleri tarafından sağlanan ikinci bir ateşkese karar vermiştir. İki ülke arasındaki şiddetin bir süre için azalması mümkün olabilirken; onlarca yıldır süren düşmanlık ve bölgesel gerilimlerin kolayca çözülemeyeceği de ortadadır.

Orta Asya'da bulunan devletlerin bağımsızlıklarını kazandıkları 20 yıllık süre sonunda bölge ülkelerinin arasında bir entegrasyon kurma konusunda başarılı olamadıkları ortadadır. Bölge ülkeleri arasındaki sınır sorunları, ekonomik ve siyasal gelişim farklılıkları, bölgenin lideri olma konusundaki çekişmeler, bölge üzerindeki büyük ülkelerin rekabeti göz önünde bulundurulduğunda bu bölgedeki kargaşanın devam edeceğini göstermektedir. Ayrıca bölge dışından olan egemen güçlerin bölge ülkelerine müdahaleleri de bölgenin istikrarını bozmaktadır. Rusya, bugün de Orta Asya'nın başat gücü olma konumunu devam ettirmektedir. Rusya, ekonomik yatırımları, askeri varlığı ve yumuşak gücüyle Orta Asya'daki en güçlü aktör durumundadır.

Dağlık Karabağ sorunu, Orta Asya bölge devletlerinin güvenlik politikaları üzerinde etkili olan en önemli bir unsur olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu alanda yaşanan gelişmeler, sorunu çözüme kavuşturma noktasında daha hızlı yol alınmasını sağlayacak bir düzleme girmiştir. Bunun yanında,

bölge devletlerinin ilişkilerinin birçok boyutunun olması, aradaki yoğun dostluk ve düşmanlık ilişkisi ile bölgenin birbirlerinden bağımsız hareket etme imkânı vermeyen coğrafi yapısından dolayı çözüme kolayca ulaşılamayacağı da ortadadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akman, Ş. (2020). Şah Deniz 2'den Doğalgaz Sevkiyatı Başladı, <https://www.enerjiportali.com/sah-deniz-2den-dogalgaz-sevkiyati-basladi/> (10.04.2021).

Aslanlı, A. ve İ. Hesenov (2005). Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993–2001). Ankara: Platin Yayınları.

Aslanlı, A. (2012). “Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri”. Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 1(1), 393-430.

Aydın, A. H. (2008). Toplumsal güvenlik ve yerel siyaset, İstanbul: Okutan Yayıncılık.

Baylis, J. N. (2008 Yaz). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”. Uluslararası İlişkiler, 5(18), 69-85.

Buzan B., O. Wæver, J.de Wilde (1998). Security: A New Framework for Analysis. London: Lynne Rienner Publishing.

Çaralan, İ. (2020). Azerbaycan-Ermenistan savaşında kim kazandı kim kaybetti?, https://www.evrensel.net/yazi/87524/azerbaycan-ermenistan-savasinda-kim-kazandi-kim-kaybetti, (09.02.2021).

Çomak, H. (2008). “Avrupa Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye'nin Durumu”. Bilgesam, 14(1), 97-120.

Dedeoğlu, B. (2016). Uluslararası Güvenlik ve Strateji. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Diñer, C. (2009). “Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi”. Türk İdare Dergisi, 462, 37-68.

Doğan, G. E. (2020). “Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir

- Değerlendirme”. Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 22(2), 167-181.
- Erendor, M. E. ve M. F. Öztarsu, (2019). “Iranian Relations With Azerbaijan And Armenia: A Comparative Approach in The Case Of Pragmatist Politics”. BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (1), 157-176.
- Eurasianet. (2017). Uzbekistan: President Cannot Get Enough of Turkmenistan, <https://eurasianet.org/uzbekistan-president-cannot-get-enough-of-turkmenistan>, (08.02.2021).
- Genelkurmay Başkanlığı (2003). Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri: Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Str. Et. Başk. Yayınları.
- Gürbüz, V. (2003). “Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994”, Ermeni Araştırmaları, 10, 82-108.
- Gürel, Ş. (1992). “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(1), 181-185.
- Huseynov, V. (2020). Azerbaijan, Turkey Hold Large-Scale Military Drills Amidst Escalation of Tensions with Armenia, <https://jamestown.org/program/azerbaijan-turkey-hold-large-scale-military-drills-amidst-escalation-of-tensions-with-armenia/>, (10.02.2021).
- Interfax. (2020). There was a shootout on the border of Kyrgyzstan and Tajikistan, and there are wounded, <https://www.interfax.ru/world/707895>, (10.02.2021).
- Kazımlı, E. (2018). Azerbaycan’ın Jeopolitik Konumu ve Karabağ Sorunu. Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar, İstanbul: TASAM.
- Kramer, A. E. (2020). Armenia and Azerbaijan: What Sparked War and Will Peace Prevail, <https://www.nytimes.com/article/armenian-azerbaijan-conflict.html> (09.02.2021).
- Kurt, S. (2017). “Dağlık Karabağ Sorunu’nun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi”. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 6(2), 1-22.
- Maslow, A. H. (2000). A Theory of Human Motivation, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm> (13.02.2020).
- Moniquet, C. ve W. Racimore, (2013). The Armenia-Iran Relationship, <http://www.esisc.org/upload/publications/analyses/the-armenianiranrelationship/Armenian-Iran%20relationship.pdf>, (10.04.2021).
- Öke, M. K. (2001). Küresel Toplum. Ankara: Asam Yayınevi.
- Pullen, B. (2020). Armenia, Azerbaijan, and the World: How a Territory Dispute in the Caucasus Implicates International Security, <https://www.americansecurityproject.org/armenia-azerbaijan-and-the-world-how-a-territory-dispute-in-the-caucasus-implicates-international-security/>, (10.02.2021).
- Qafarov, V. (2011). Türkiye Rusya münasebetlerinde Azerbaycan meselesi 1917–1922. Bakü: Azerneşr.
- Semercioglu, H. (2020). Yeni Dünya Düzeninde Türk Dış Politikası: Türkiye-Rusya İlişkileri Örneği, İstanbul: Gece Kitaplığı.

- Semercioğlu, H. (2021). “The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the NagornoKarabakh Conflict in 2020”. R&S -Research Studies Anatolia Journal, 4(1), 49-60.
- Şen, E. ve M. V. Ervan (2020). Dağlık Karabağ Sorunu, <https://nevbiad.org/yazar-kosesi-detay/daglik-karabag-sorunu> (12.10.2021).
- Şihaliyev, E. (2012). “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(1), 139-160.
- Tharoor, I. (2020). Turkey and Russia preside over a new age of mercenary wars, <https://www.washingtonpost.com/world/2020/09/30/armenians-azerbaijan-turkey-russia-clashes/>, (09.02.2021).
- TİKA. (1996). Azerbaycan Ülke Raporu, Ankara.
- Tolipov, F. (2018). Uzbekistan-Tajikistan Relations: The Long Way to Strategic Partnership, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13533-uzbekistan-tajikistan-relations-the-long-way-to-strategic-partnership.html>, (8.02.2021).
- Umarov, A. (2020). War in the South Caucasus: Lessons for Central Asia, <https://cabar.asia/en/war-in-the-south-caucasus-lessons-for-central-asia>, (09.02.2021).
- UN Digital Library. (2008). The situation in the occupied territories of Azerbaijan : resolution <https://digitallibrary.un.org/record/1493339><https://digitallibrary.un.org/record/1493339>, (09.02.2021).
- Waal, T. (2013). Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War. New York: NYU Press.
- Yegupets, A. (2020). Evgeny Kozichev, Mikhail Malaev, Evgeny Fedunenko. Non-equilateral triangle, <https://www.kommersant.ru/doc/4518525>, (08.02.2021).
- Yılmaz, R. (2010). “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5(2), 69 – 93.
- Yılmaz, R. ve E. İsmayılov (2011). Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Yorulmaz, M. (2014). “Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde ‘Değişmeyen’ Güvenlik Paradoksu”. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 3(1), 103 – 135.
- Yüce, A. (2016). “The Caucasus and The World”. International Scientific Journal, 2, 56-64.

EXTENDED ABSTRACT

In his article we see that the Nagorno-Karabakh conflict went through different stages since the starting of conflict. This conflict lasted about 32 years. A new conflict between Azerbaijani and Armenia was renewed again on the 20th September 2020 again. And this conflict was caused the beginning of war between two countries.

Russia's position at the initial stage of the war can be characterized as “emphatically restrained” and, in general, differed little from the position of the United States or France.

Determination of Azerbaijan and Turkey to put an end to the issue of Nagorno-Karabakh was manifested despite the background of the inability or unwillingness of the mediators to take more effective measures to prevent further escalation of the conflict.

The role of Turkey in this conflict means that in future Turkey's influence may also increase in post-Soviet countries in Central Asia, as well as among the Turkic-speaking peoples of Russia.

Regardless of the current assessment of the negative or positive consequences of such an outcome of hostilities for Russia, it is obvious that the Nagorno-Karabakh conflict has been localized and its status has been lowered to the level of a local, post-Soviet territorial dispute, in which Russia will henceforth more clearly dominate as a mediator.

In conclusion I would like to add that the role of Russia in this conflict will gain the biggest importance. It is obvious that the states located in Central Asia have not been successful in establishing integration between the countries of the region at the end of the 20-year period when they gained their independence. It is expected that the turmoil in this region will continue considering the border problems between the countries of the region, the differences in economic and political development, the conflicts about being the leader of the region, the competition of the big countries in the region. In addition, the intervention of sovereign powers from outside the region in the countries of the region also destabilizes the region. Russia continues its position as the dominant power of Central Asia today. Russia is the most powerful actor in Central Asia with its economic investments, military presence and soft power.

The Nagorno-Karabakh conflict continues to exist as the most important factor influencing the security policies of the Central Asian regional states. Developments in this area have entered a duration that will allow faster ways to solve the problem. Besides, it is obvious that the solution cannot be easily reached due to the fact that there are many dimensions of the relations of the regional states, and also due to the geographical structure of the region that does not allow the region countries to act independently of each other along with the intense friendly and hostile relationship among them, and the geographical structure of the region that does not allow them to act independently of each other.

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT